

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

*Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису*

КРАВЧУК Євген Іванович

УДК: 336.2:330.341.2(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕТІНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Галузь знань – 07 «Управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Є.І. Кравчук

Науковий керівник:

КОСОВА Тетяна Дмитрівна

доктор економічних наук, професор

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Кравчук Е. І. Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Національний університет «Київський авіаційний інститут». – Київ, 2026.

Основний результат дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних положень, методичних основ і практичних рекомендацій щодо розробки механізмів детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України.

Показано, що фінансова безпека національної економіки відіграє важливу роль у системі детінізації економіки і забезпечує прозорість фінансових потоків, підвищує бюджетно-податкову комплаєнтність, стимулює легалізацію доходів суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Як системна категорія, вона відображає здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами, протидіяти загрозам та забезпечувати стабільний розвиток економіки.

Формалізовано бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки як процесу наукового впорядкування, структуризації та опису взаємозв'язків між бюджетними, податковими, інституційними, контрольними, цифровими та поведінковими інструментами впливу держави, спрямованими на зменшення масштабів тіньової економіки, легалізацію доходів, розширення бази оподаткування, підвищення бюджетної спроможності та зміцнення фінансової безпеки держави. Інструментами формалізації бюджетно-податкових механізмів визначено: виокремлення суб'єктів, об'єктів, інструментів, важелів і результатів детінізації; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між бюджетно-податковою політикою та рівнем тінізації економіки. Побудовано логічну моделі впливу державних механізмів на поведінку платників податків, бізнесу та

домогосподарств; визначено критерії оцінки ефективності бюджетно-податкових механізмів у системі фінансової безпеки.

Інструментами формалізації бюджетно-податкових механізмів визначено: виокремлення суб'єктів, об'єктів, інструментів, важелів і результатів детінізації; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між бюджетно-податковою політикою та рівнем тінізації економіки; побудову логічної моделі впливу державних механізмів на поведінку платників податків, бізнесу та домогосподарств; визначення критеріїв оцінки ефективності бюджетно-податкових механізмів у системі фінансової безпеки.

Обґрунтовано концепцію детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України, яка є цілісною системою теоретико-методологічних положень, принципів, інструментів і механізмів державного впливу, спрямованих на зменшення масштабів тіньової економіки, підвищення прозорості формування та використання бюджетних ресурсів, зміцнення податкової дисципліни, розширення доходної бази бюджету та посилення фінансової безпеки держави. Концепція передбачає формування моделі бюджетно-податкових відносин, за якої скорочується тіньовий сектор національної економіки; підвищується ефективність бюджетно-податкової політики держави; зміцнюється податкоспроможність державного та місцевих бюджетів; упереджуються втрати бюджетних ресурсів у наслідку неефективного управління ними; формується прозоре, справедливе та стабільне податкове середовище.

Діагностовано стан фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки як загалом, так і за окремими сегментами. Для оцінки тіньової економіки запропоновано використовувати непрямі розрахунки на основі чотирьох основних методів: порівняння витрат населення і роздрібного товарообороту і послуги; електричний метод; збитковість діяльності підприємств; монетарний метод.

Проведено оцінку стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки, які є процесом приховування або викривлення фінансових потоків і

призводять до недоотримання бюджетних доходів; неефективного використання бюджетних коштів; зростання корупційних ризиків. Бюджетну безпеку визначено станом захищеності бюджетної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільність доходів бюджетів усіх рівнів; ефективність бюджетних видатків; фінансову стійкість держави та територіальних утворень. Зростання тінізації знижує бюджетну безпеку. Для оцінки стану детінізації бюджетно-податкових відносин в Україні запропоновано узагальнюючий показник, який інтегрує рівень тінізації національної економіки; рівень бюджетних ризиків; рівень бюджетної безпеки з урахуванням вагових коефіцієнтів.

Надано критичну оцінку стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки на основі введення поняття «аналітична метрика» використано для позначення описової статистики, індикаторів та показників діяльності ФОП, обґрунтовано систему їх індикаторів, проведено діагностику стану. Для підвищення ефективності оподаткування ФОП на рівні національної економіки запропоновано знижувати податкове навантаження – бруто; проводити роботу зі зниження податкового боргу шляхом роз'яснення податковими органами принципів добровільної сплати податків; реалізувати місцеві програми з підтримки та розвитку підприємництва з низьким ренгингом підприємницького потенціалу, реформувати систему спрощеного оподаткування).

Обґрунтовано напрями інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин, які в умовах війни є інструментом підвищення довіри до держави, основою для детінізації економіки, формування механізму соціальної підтримки та фінансової стабільності громадян, а також передумовою для стійкого економічного відновлення після війни. Внутрішньогосподарський контроль і аудит визначено інструментом вдосконалення обліку та адміністрування податків, підвищення кредитоспроможності підприємства, які допомагають досягати поставлених цілей через реалізацію науково обґрунтованих та виважених управлінських рішень.

Запропоновано механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави, яку визначено системною характеристикою відкритості, доступності, достовірності та підзвітності інформації про формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів. Фіскальна прозорість трактується як системоутворюючий елемент детінізації бюджетно-податкових відносин на основі зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків та мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій. Запропонована концептуальна модель інтеграції фіскальної прозорості у механізм детінізації поєднує інформаційну відкритість бюджетних потоків, цифровізацію податкового адміністрування та інституційну підзвітність органів центральної влади та місцевого самоврядування.

Бюджетно-податкові ризики трактуються як ймовірність втрат бюджетних ресурсів через недоотримання доходів бюджету, неефективне використання бюджетних коштів внаслідок тінізації економіки, корупцію, ухилення від оподаткування, інших легальних інструментів зниження податкового навантаження та недосконалість інституційного середовища. Рекомендовано методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації за такими етапами: ідентифікація ризиків, класифікація бюджетно-податкових ризиків за ключовими ознаками, кількісна оцінка ризиків формування їх профілю, моніторинг і контроль стану бюджетно-податкових відносин.

Ключові слова: глобалізація, детінізація, економічна безпека, фінансова безпека, бюджетно-податкові відносини, сталий розвиток, податкове адміністрування, доходи бюджету, державні видатки, ризики, цифрова трансформація, тіньова економіка, податкова амністія, прибутковість, підприємство

SUMMARY

Kravchuk E. I. De-shadowing budget-tax relations in the financial security system of Ukraine. - Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 07 «Management and Administration» with a specialty 072 «Finance, Banking, and Insurance». – National Aviation University. – Kyiv, 2026.

The main result of the dissertation work lies in the justification of theoretical provisions, methodological foundations, and practical recommendations for the development of mechanisms for de-shadowing budget-tax relations within the financial security system of Ukraine.

It has been shown that financial security of the national economy plays an important role in the system of economic de-shadowing, ensuring transparency of financial flows, increasing budgetary and tax compliance, stimulating the legalization of income for business entities and individuals. As a systemic category, it reflects the state's ability to effectively manage financial resources, counteract threats, and ensure stable economic development. Budgetary and tax mechanisms for de-shadowing the national economy have been formalized as a process of scientific organization, structuring, and description of the interconnections between budgetary, tax, institutional, control, digital, and behavioral tools of state influence aimed at reducing the scale of the shadow economy, legalizing incomes, broadening the tax base, increasing budgetary capacity, and strengthening the state's financial security. Tools for formalizing budgetary and tax mechanisms include identifying subjects, objects, tools, levers, and results of de-shadowing; establishing causal relationships between budgetary and tax policies and the level of economic shadowing; constructing a logical model of the impact of state mechanisms on the behavior of taxpayers, businesses, and households; and determining criteria for evaluating the effectiveness of budgetary and tax mechanisms in the financial security system. The tools for formalizing budgetary and tax mechanisms include: identifying subjects, objects, tools, levers, and results of de-shadowing; establishing causal relationships between budgetary and tax policies

and the level of economic shadowing; constructing a logical model of the impact of state mechanisms on the behavior of taxpayers, businesses, and households; and determining criteria for evaluating the effectiveness of budgetary and tax mechanisms in the financial security system. The concept of de-shadowing budgetary and tax relations within Ukraine's financial security system has been substantiated as a comprehensive system of theoretical and methodological provisions, principles, tools, and mechanisms of state influence aimed at reducing the scale of the shadow economy, increasing transparency in the formation and use of budgetary resources, strengthening tax discipline, expanding the revenue base of the budget, and enhancing the state's financial security. The concept involves the creation of a model of budgetary and tax relations that reduces the shadow sector of the national economy, increases the effectiveness of the state's budgetary and tax policy, strengthens the tax capacity of the state and local budgets, prevents the loss of budgetary resources due to inefficient management, and establishes a transparent, fair, and stable tax environment.

The state of financial threats and the level of shadowing in the national economy have been diagnosed both in general and across individual segments. To assess the shadow economy, it is proposed to use indirect calculations based on four main methods: comparison of household expenditures with retail trade turnover and services; the electricity method; the unprofitability of enterprises; and the monetary method. An assessment of the state of shadowing in budgetary relations and budgetary security has been conducted. These are characterized as processes of concealment or distortion of financial flows leading to loss of budget revenues, inefficient use of budget funds, and increased corruption risks. Budgetary security is defined as the state of protection of the budgetary system from internal and external threats, ensuring the stability of revenues at all budgetary levels, efficiency in budget expenditures, financial sustainability of the state, and territorial formations. The increase in shadowing reduces budgetary security. To assess the state of de-shadowing of fiscal-budgetary relations in Ukraine, a unified indicator has been proposed, integrating the level of shadowing in the national economy, the level of budgetary risks, and the level of budgetary security, considering weighted coefficients. A critical assessment of the state of shadowing in

tax relations and tax security was provided, based on the introduction of the concept of "analytical metrics," which are descriptive statistics, indicators, and metrics of the activities of individual entrepreneurs (IEs). A system of their indicators was substantiated, and diagnostics were performed. To improve the efficiency of taxation of IEs at the national economic level, proposals include reducing the gross tax burden, working to lower tax debt by explaining voluntary tax payment principles through tax authorities, implementing local programs to support and develop entrepreneurship with low entrepreneurial potential rankings, and reforming the simplified taxation system. The directions of institutionalizing de-shadowing of fiscal-budgetary relations have been substantiated, which, in wartime conditions, serve as tools to increase trust in the state, laying a foundation for economic de-shadowing, forming mechanisms of social support and financial stability for citizens, and creating prerequisites for sustainable economic recovery after the war. Internal control and audit are identified as tools for improving tax accounting and administration, enhancing the creditworthiness of enterprises, enabling them to achieve their goals through scientifically substantiated and balanced management decisions. Mechanisms to ensure fiscal transparency of state activities have been proposed, defined as systematic characteristics of openness, accessibility, reliability, and accountability of information regarding the formation, allocation, and use of public financial

Keywords: globalization, de-shadowing, economic security, financial security, budget-tax relations, sustainable development, tax administration, budget revenues, government expenditures, risks, digital transformation, shadow economy, tax amnesty, profitability, enterprise

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Прізвище та по батькові змінено відповідно до Свідоцтва Серія – 1- ЖС №013781, виданого Солом'янським відділом державної реєстрації актів Цивільного стану у м. Києві.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Косова Т.Д., Тренкін Є.С. Тінізація грошово-фінансових відносин національної економіки скрізь призму формальних і неформальних інститутів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. №1. С. 54-61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-1-7> http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_90_2023_ukr/10.pdf (0,92 др. арк.)

Особистий внесок: систематизовано формальні і неформальні інститути тінізації бюджетно-податкових відносин (0,46 друк. арк.)

2. Тренкін Є.С. Аналітичні метрики фізичних осіб-підприємців як індикатор ефективності їх оподаткування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. №8. С. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.9.8> URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/368> (0,70 др. арк.).

3. Kosova T., Cherednichenko S., Kerpatenko Y., Trenkin Y., Yakubov Y. Budget and tax regulation of the development of the military-industrial complex of Ukraine in the context of ensuring national security. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2025. 6 (65), 479-496. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.65.2025.4935> (2,0 др. арк.).

Особистий внесок: запропоновано шляхи детінізації бюджетно-податкових відносин у військово-промисловому комплексі (0,4 друк. арк.)

4. Косова Т., Куцев О., Тренкін Є. Інституціоналізація податково - кредитних відносин фізичних осіб у контексті зниження їх ризиків та детінізації в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2025. №8(51). С. 368-380. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-8\(51\)-368-380](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-8(51)-368-380) (0,72 др. арк.).

Особистий внесок: формалізовано підходи до інституціоналізації оподаткування фізичних осіб (0,24 др. арк.).

5. Косова Т.Д., Тренкін Є.С. Бюджетно-податкові відносини у системі фінансової безпеки України: контекст детінізації. *Управління змінами та інновації*. 2025. №16. С.82-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2025-16-12> (0,94 др. арк.).

Особистий внесок: обґрунтовано зміст механізмів детінізації бюджетно-податкових відносин (0,47 друк. арк.)

6. Kosova T., Cherednichenko, S., Kurhanskyi, A., Stremenovskyi, B., & Trenkin, Y. (2025). Mechanisms of lending, budget and tax stimulation and financial restructuring of the agrarian complex. *Journal of Innovations and Sustainability*, 9(2), 09. <https://doi.org/10.51599/is.2025.09.02.09> <https://is-journal.com/is/issue/view/27> (1,45 друк. арк.)

Особистий внесок: визначено особливості бюджетно-податкових механізмів детінізації в аграрному секторі національної економіки (0,29 друк. арк.).

Інші видання

7. Gavrilko T., Turova L., Trenkin Y. Enterprise information resources: modern approaches to formation and optimization. *Financial, accounting and analytical information and audit in the system of state and corporate management: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. С. 17-34. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-268-5-2> URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/289/8523/17813-1> (1,2 др. арк.).

Особистий внесок: визначено роль інформаційних ресурсів підприємства у зміцненні бюджетно-податкової безпеки України (0,4 др. арк.).

8. Тренкін Є.С. Методичні підходи до оцінки рівня тіньової економіки в Україні. *Фінанси, облік та оподаткування: теорія і практика*: матер. XIII міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Київ, 24 листопада 2022 р.). К.: НАУ, 2022. С. 150-151. URL: <https://surl.li/utnpfw> (0,03 др. арк.).

9. Тренкін Є.С. Цифровізація податкових відносин: проблеми та перспективи розвитку. *Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології*: матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1-3 березня 2023 р.). К.: НАУ. С. 468-469. URL: <https://surli.cc/gtxnmf> (0,14 др. арк.).

10. Тренкін Є.С. Інституціональна динаміка та привабливість спрощеного режиму оподаткування. *Prospects for the development of high-quality training of*

future specialists: abstracts of XI International scientific and practical conference (Antwerp, Brussels March 17-19, 2025). pp. 67-69. URL: <https://eu-conf.com/events/prospects-for-the-development-of-high-quality-training-of-future-specialists/> (0,2 др. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕТИНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	23
1.1. Економічна сутність фінансової безпеки національної економіки.....	23
1.2. Формалізація бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки.....	57
1.3. Концепція детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України.....	78
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	94
2.1. Діагностика стану фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки.....	94
2.2. Оцінка стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки...	105
2.3. Оцінка стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки...	120
Висновки до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ДЕТИНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	141
3.1. Інституціоналізація детінізації бюджетно-податкових відносин.....	141
3.2. Механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави	155
3.3. Методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації.....	164
Висновки до розділу 3.....	176
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ.....	210

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

FATCA - Foreign Account Tax Compliance Act

АТ – акціонерне товариство

БКУ – Бюджетний Кодекс України

БПЛА – безпілотні літальні апарати

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВПК - військово-промисловий комплекс України

ДП – дочірнє підприємство

ЄДРПОУ - Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань

ЄРПН - Єдиний реєстр податкових накладних

ЄСВ - єдиний соціальний внесок

ЄС – Європейський Союз

ЖКГ - житлово-комунальне господарство

ІБПК - інтегрований індекс бюджетно-податкової комплаєнтності

КВЕД – класифікація видів економічної діяльності

НБУ – Національний банк України

ННТР - науково-дослідні та технологічні розробки

НП(С)БО – Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПКУ – Податковий Кодекс України

ПП – приватне підприємство

ПрАТ – Приватне акціонерне товариство

СГД – суб'єкт господарської діяльності

ТОВ -товариство з обмеженою відповідальністю

ТС - технологічний сектор

ФДМУ – фонд державного майна України

ФК – фінансова компанія

ФОП - фізична особа-підприємець

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема детінізації бюджетно-податкових відносин набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, інституціональної трансформації економіки України, поглиблення євроінтеграційних процесів. Важливість зазначеної проблеми зумовлена системним негативним впливом тіньової економіки на фінансову безпеку держави, ефективність державної бюджетної політики та стійкість публічних фінансів.

У сучасних умовах створюються макро- і мікроекономічні передумови формування механізмів протидії приховуванню платниками податків доходів; ухиленню від сплати податків; використанню схем мінімізації податкових зобов'язань; неформальній зайнятості населення. Зазначені явища негативного характеру призводять до зменшення доходів Державного і місцевого бюджетів; зростання їх дефіциту, підвищення податкового навантаження на платників податків; послаблення фінансової стійкості держави. У результаті формується загроза фінансовій безпеці, знижується здатність держави виконувати свої оборонні, економічні, соціальні функції.

Як ключовий фактор забезпечення фінансової безпеки держави, детінізація бюджетно-податкових відносин забезпечує фіскальну стабільність, повноту та своєчасність податкових надходжень до бюджету, зменшує фіскальні ризики та залежність від зовнішнього фінансування бюджетного дефіциту, формує справедливую податкову систему, знижує рівень податкових правопорушень, підвищує довіру громадського суспільства до державних інститутів і податкової системи.

Важливість детінізації бюджетно-податкових відносин обумовлена необхідністю зростання економічної активності, збільшення податкової бази, скорочення ризиків здійснення неформальної економічної діяльності. В частині бюджетних витрат важливо провести їх реструктуризацію, яка полягає у побудові функції мінімізації за умови зростання державних витрат на оборону і

соціальний захист в умовах воєнного стану. Інституціональним середовищем зазначених змін має стати посилення податкового контролю, цифровізація податкового адміністрування; впровадження ризик-орієнтованих підходів до формування і реалізації фіскальної політики, а також податкового адміністрування.

Детінізація бюджетно-податкових відносин є необхідною умовою вступу України до ЄС, що потребує гармонізації податкового законодавства з його нормами, імплементації директив щодо забезпечення фіскальної прозорості та запобігання ухиленню від оподаткування на основі BEPS-підходів, забезпечення конкурентоспроможності фінансової системи та національної економіки загалом. Для ліквідації бар'єрів інтеграції нашої країни в європейський економічний простір необхідно підвищити дієвість протидії тіньовому сектору. Важлива соціально-економічна значущість досліджуваної проблеми полягає у тому, що детінізація бюджетно-податкових відносин підвищує рівень соціальної справедливості, зменшує нерівномірний розподіл податкового навантаження в економіці, формує податкову культуру, сприяє легалізації доходів населення і розвитку підприємництва на засадах прозорості.

Дослідження детінізації бюджетно-податкових відносин скрізь призму інституціонально-управлінського аспекту пов'язана з необхідністю розвитку комплаєнс-орієнтованих моделей формування доходів і видатків бюджету; впровадження цифрових електронних платформ (е-аудит, е-декларування), удосконалення механізмів податкового адміністрування і програмно-цільового підходу до витрачання бюджетних коштів, застосування ризик-орієнтованих інструментів бюджетно-податкового контролю. Важливою є розробка заходів із підвищення ефективності бюджетно-податкової політики, зміцнення інституційної довіри до держави, адаптація фінансових інститутів до стандартів ЄС. Необхідність забезпечення фіскальної стабільності та зміцнення фінансової безпеки України обумовлює своєчасність дослідження проблеми детінізації бюджетно-податкових відносин.

Питання детінізації економік країн світу були предметом дослідження зарубіжних вчених, таких як: Caravaggio A., Di Liddo A., Douthit J, Juan Equiza-Goñi, Martiradonna A., Sauciuc A. Значний вклад у розробку теоретико-методичних засад фінансової безпеки України та детінізації бюджетно-податкових відносин зробили такі вітчизняні вчені: Антипенко Н.В., Арєф'єва О. В., Белінська Я.В., Береславська О.І., Іонін Є.Є., Житар М.О., Касьянова Н. В., Коваленко Ю.М., Коляда Т.А., Косова Т.Д., Криниця С.О., Пілецька С. Т., Лободіна З.М., Слободянюк О. В., Халатур С.М.

Однак, попри наявність значної кількості робіт, недостатньо дослідженими залишаються проблеми інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин, механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави; оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації. Актуальність проблеми дослідження детінізації бюджетно-фінансових відносин у системі фінансової безпеки обумовили вибір теми дисертації, її мету і задання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до державних науково-дослідних тем кафедри фінансів, обліку та оподаткування: «Функціональні складові моделі фінансового забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі України» (номер реєстрації 0119U103609, 01.2020 - 31.12.2023), у рамках якої дисертантом удосконалено механізми бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки, об'єктом якого є користування послугами повітряного транспорту та аеропортів; «Механізми фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення національної економіки» (номер реєстрації 0124U001523, 02.2024 - 31.12.2025), у рамках якої дисертантом запропоновано методичний підхід до удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних положень, методичних основ і практичних рекомендацій щодо

удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки.

Відповідно до поставленої мети у дисертації було вирішено такі завдання:

- визначено економічну сутність фінансової безпеки національної економіки;
- формалізовано бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки;
- обґрунтовано концепцію детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України;
- діагностика стану фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки;
- проведено оцінку стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки;
- надано критичну оцінку стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки;
- обґрунтовано напрями інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин;
- запропоновано механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави;
- рекомендовано методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації.

Об'єктом дослідження виступають процеси бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні основи і практичні засади удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки .

Методи дослідження. Методами дослідження є: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння та узагальнення, графічний, табличний, кореляційно-регресійний та трендовий аналіз. Інформаційною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, наукові періодичні видання України та

інших країн, офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної служби статистики України.

Інформаційною базою дослідження є: нормативно-правові акти України, Директиви і Регламенти ЄС, постанови НБУ, накази ДПС України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, офіційна інформація, розміщена на web-сайтах підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних і науково-методичних положень щодо удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки .

Основні положення, які відображають наукову новизну дослідження та виносяться на захист, такі:

удосконалено:

- дефініцію детінізації бюджетно-податкових відносин як процесу інтеграції формальних і неформальних інститутів, поєднання фіскальних, антикорупційних і цифрових інструментів легалізації відносин у національній економіці, а також концептуальні засади детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України на основі інтеграції фіскального, інституційного, ризик-орієнтованого та цифрового підходів. На відміну від існуючих підходів, запропонований враховує сучасні інституціональні трансформації бюджетно-податкової системи, передбачає комплексне поєднання превентивних, стимулюючих і контрольних механізмів легалізації фінансових потоків, бюджетних доходів і витрат;

- дефініцію фінансової безпеки національної економіки, яка розглядається інтегральною характеристикою здатності фінансової системи держави забезпечувати стабільне функціонування та розвиток національної економіки, протистояти загрозам, стресам, шокам, поглинати імовірні збитки. На відміну від існуючих дефініцій, запропоновану надано з позицій потреб детінізації національної економіки на основі мінімізації тіньових фінансових потоків, підвищення рівня бюджетно-податкової комплаєнтності та забезпечення

прозорості фінансових відносин, що сприяє зміцненню дохідної бази бюджету та підвищенню ефективності державного управління;

- інструменти інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин як результат процесу формування та розвитку системи формальних і неформальних інститутів, правил і механізмів, спрямованих на зменшення обсягу операцій в нелегальному секторі національної економіки, підвищення прозорості фінансових потоків та забезпечення ефективного функціонування бюджетно-податкової системи. На відміну від існуючих інструментів, пропоновані базуються на інтеграції нормативно-правових, організаційно-економічних та цифрових інструментів забезпечення податкової прозорості. Вони передбачають посилення бюджетно-податкової комплаєнтності як форми добровільного та обов'язкового дотримання суб'єктами господарювання і населенням вимог бюджетного та податкового законодавства, що забезпечує своєчасне, повне та достовірне виконання податкових зобов'язань і ефективне використання бюджетних ресурсів;

- методичний підхід до детінізації бюджетно-податкових відносин на основі системи взаємопов'язаних механізмів, що забезпечують формування податкових доходів бюджету, їх перерозподіл через бюджетну систему і використання бюджетних ресурсів з метою зменшення обсягів тіньової економіки, підвищення рівня податкової дисципліни, забезпечення прозорості руху податків та бюджетних асигнувань. Перевагою пропонованого підходу є врахування перерозподільних відносин, у рамках яких виділяються міжбюджетні трансферти, що забезпечують діалектичні зв'язки між Державним бюджетом України і місцевими бюджетами;

дістало подальшого розвитку:

- методичний підхід до оцінювання рівня детінізації бюджетно-податкових відносин, який ґрунтується на поєднанні індикаторів податкової комплаєнтності, рівня тіньової економіки, бюджетних втрат та фінансових ризиків, що дозволяє комплексно оцінити вплив детінізації на фінансову безпеку держави. Перевагою пропонованого підходу є синтез податкової дисципліни платників податків і

бюджетної дисципліни розпорядників бюджетних коштів, який розглядає комплаєнс як податкову та корпоративну категорію;

- багаторівневий підхід до детінізації бюджетно-податкових відносин: мікрорівень (поведінка платників податків), мезорівень (інституційна взаємодія контролюючих органів), макрорівень (фіскальна політика та фінансова безпека держави). На відміну від існуючих підходів, пропонований дозволяє отримати синергетичний ефект від поєднання зазначених чинників;

- науково-методичні підходи до використання довгострокових інструментів детінізації бюджетно-податкових відносин на основі формування податкової культури та фінансової відповідальності платників податків. На відміну від існуючих підходів, пропонований базується на засадах поведінкових фінансів, формування раціональних підходів до добровільної сплати податків;

- визначення фіскальної прозорості як системної характеристики, що базується на принципах відкритості, доступності, достовірності та підзвітності інформації. Перевагою пропонованого підходу є обґрунтування ролі фіскальної прозорості як системоутворюючого елемента детінізації бюджетно-податкових відносин, що забезпечує зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків і мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки. Результати дисертації мають конкретне практичне застосування, що підтверджується відповідними довідками.

Департамент регуляторної політики та підприємництва Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України розглянув і схвалив зміст рекомендацій із удосконалення податкового регулювання фізичних осіб-підприємців (ФОП). В основу їх змісту покладено поняття «аналітична метрика», яке використовується для позначення описової статистики, індикаторів або показників діяльності ФОП, для кількісного та якісного опису і вимірювання

показників ефективності їх оподаткування (довідка 3611-07/34645-07 від 10.04.2026).

ТОВ «Майдпайлот» використовує методичні підходи до аналізу податкового навантаження та фінансових ризиків для розробки управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію проявів тіньових фінансових операцій та підвищення рівня фінансової дисципліни (довідка №1/12 від 19.12.2025). Аудитор ФОП Буцегора Анна Олександрівна у процесі надання послуг використовує методичні підходи до ідентифікації та оцінювання ризиків тінізації податкових зобов'язань клієнтів; рекомендації щодо удосконалення аудиторської перевірки розрахунків із державою за податками і обов'язковими платежами (довідка №26-4 від 08.04.2026). Використання аналітичних інструментів оцінювання впливу тіньових фінансових операцій на фінансову безпеку підприємств-клієнтів сприяє зниженню аудиторського ризику, підвищує якість податкового консалтингу та податкового комплаєнсу. ТОВ «Універсальна страхова агенція-3» («УСА-3») / LLC Universal Insurance Agency-3 використовує методичні підходи до детінізації бюджетно-податкових відносин, спрямовані на підвищення рівня фінансової прозорості діяльності суб'єктів господарювання - клієнтів страхової компанії, удосконалення податкової дисципліни та зміцнення фінансової безпеки підприємств (довідка №1-220326 від 23.03.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійних наукових досліджень автора, у якій викладено авторський підхід до вдосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки. Внесок дисертанта в роботи у співавторстві наведено в списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати та висновки наукового дослідження оприлюднені та обговорювалися на 3 науково-практичних конференціях: «Фінанси, облік та оподаткування: теорія і практика» (м. Київ, 2022 р.), «Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології» (м. Київ, 2023 р.), «*Prospects for the development of high-quality training of future specialists*» (Antwerp, Brussels, 2025 p.)

Публікації одержаних результатів. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 10 наукових працях загальним обсягом 8,33 др. арк. (автору належить 3,33 др. арк.), із них 6 – статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, у т.ч. 1 стаття у Scopus, 3 – тези матеріалів конференцій, 1 – розділ у колективній монографії.

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Зміст дисертації викладено на 182 сторінках друкованого тексту, включаючи 19 таблиць на 17 сторінках, 17 рисунків на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Економічна сутність фінансової безпеки національної економіки

Фінансова безпека національної економіки є ключовою складовою економічної безпеки держави та відображає стан захищеності фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність забезпечувати стабільне функціонування економіки, ефективний розподіл ресурсів і стале економічне зростання. Вона охоплює всі рівні фінансових відносин: державні фінанси, фінанси підприємств, фінанси домогосподарств; фінансовий ринок.

Фінансова безпека національної економіки віддзеркалює стан стійкості, збалансованості та захищеності фінансової системи держави. Вона забезпечує ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, протидію фінансовим ризикам і загрозам, а також створює умови для сталого розвитку національної економіки та досягнення соціальної стабільності у суспільстві [1, с.93]. Формами прояву економічної сутності фінансової безпеки є: стабільність фінансової системи, збалансованість фінансових потоків, ефективність використання фінансових ресурсів, захищеність від загроз мінливого мікро- і макроекономічного середовища.

Стабільність фінансової системи забезпечується стійкістю бюджетної системи, контролем критичного рівня державного боргу держави, низькою волатильністю індикаторів валютного ринку; надійністю функціонування банківської системи. Збалансованість фінансових потоків забезпечується відповідністю доходів і видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів; ефективними механізмами формування, розподілу і перерозподілу ВВП, оптимізацією структури фінансових ресурсів на рівні держави, регіонів та суб'єктів господарювання [2, 3]. Ефективність використання фінансових ресурсів забезпечується раціональним використанням бюджетних коштів,

отриманням позитивних інвестиційних сигналів, досягненням окупності інвестиційних проєктів; мінімізацією втрат матеріальних, трудових ресурсів. Захищеність від фінансових загроз національній економіці досягається протидією тіньовій економіці, зниженням фінансових ризиків, посиленням заходів із боротьбою з корупцією, забезпеченням стійкості до кризових явищ [4].

Фінансова безпека має багатокомпонентну структуру [5]:

- бюджетна безпека, яка забезпечує стабільність бюджетної системи;
- податкова безпека, яка обумовлює ефективність податкової системи;
- боргова безпека, що гарантує контроль державного боргу;
- банківська безпека, яка гарантує стійкість банківського сектору до сучасних викликів;
- валютна безпека, яка є підґрунтям стабільності національної валюти;
- інвестиційна безпека, яка забезпечує привабливість економіки для інвесторів.

Фінансова безпека національної економіки виконує важливі функції, серед яких захисна, регуляторна, стабілізаційна, стимулююча, контрольна. Захисна функція забезпечує протидію фінансовим загрозам функціонування національної економіки, регіонів, суб'єктів господарювання. Регуляторна функція є запорукою ефективного функціонування фінансової системи. Стабілізаційна функція орієнтована на підтримку макроекономічної рівноваги в національній економіці. Стимулююча функція сприяє економічному зростанню суб'єктів господарювання та національної економіки загалом. Контрольна функція забезпечує моніторинг фінансових потоків в інтересах їх раціоналізації та протидії корупції.

Основними загрозами фінансовій безпеці національної економіки є: тінізація економіки; дефіцит Державного бюджету України та місцевих бюджетів; зростання державного та місцевого боргу; високий рівень інфляції, особливо її галопуючий характер; фінансова нестабільність, обумовлена перманентним характером економічних криз; корупція у сфері бюджетно-

податкових відносин; відтік капіталу з країни, що збільшує від'ємне сальдо платіжного балансу. Основними механізмами забезпечення фінансової безпеки є інституційні, фіскальні, монетарні, цифрові. Інституційні механізми забезпечують ефективність фінансової політики, координацію органів державної влади та місцевого самоврядування. Фіскальні механізми балансують дію інструментів бюджетно-податкової політики, посилюють дієвість контролю доходів і видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Монетарні механізми передбачають стабілізацію грошово-кредитної політики та забезпечення її єдності та координації з бюджетно-податковою. Цифрові механізми засновані на електронному адмініструванні та фінансовому моніторинзі.

Важлива роль фінансової безпеки у системі детінізації економіки пояснюється тим, що вона забезпечує прозорість фінансових потоків, знижує рівень тіньової економіки, підвищує бюджетно-податкову комплаєнтність, стимулює легалізацію доходів суб'єктів господарювання та фізичних осіб [6].

Фінансова безпека національної економіки визначається інтегрованою характеристикою стійкості фінансової системи на засадах бюджетно-податкової комплаєнтності, фінансової прозорості, забезпечення фінансової безпеки, інтеграції цифрових та поведінкових інструментів [7]. Вона є системною категорією, що відображає здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами, протидіяти загрозам та забезпечувати стабільний розвиток економіки (рис. 1.1).

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» поняття «віртуальний актив» визначається як нематеріальне благо у формі цифрового запису, що має цінність та існує в системі обігу віртуальних активів [8]. Віртуальні активи є електронною формою запису, що існує у цифровому просторі, та засвідчує певні цінності, які можуть використовуватися для обміну, інвестування або зберігання. При цьому їх можна класифікувати за певними ознаками, наприклад за функціональним призначення.

Рис. 1.1 – Економічна сутність безпеки національної економіки

Джерело: власна розробка

Коляда Т.А., Прозоров Ю.В. виділяють такі основні форми віртуальних активів: криптовалюти (Cryptocurrencies), Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Litecoin (LTC), стейблкоїни (Stablecoin), токени (Tokens), утилітарні токени (Utility Tokens), BNB (Binance Coin), невзаємозамінні токени (NFTs – Non-Fungible Tokens), цифрові валюти Центральних банків (CBDC) [9]. У дослідженні авторів проведено узагальнення та систематизацію теоретико-правових підходів до розуміння економічної сутності терміну «віртуальні активи», а також розроблено пропозиції, спрямовані на детінізацію відносин у сфері їх обігу для посилення фінансової безпеки в умовах цифрової економіки. Невирішеними питаннями є переосмислення та вдосконалення підходів до трактування фінансової безпеки та її структурних компонентів, зокрема у

контексті детінізації обігу цифрових активів як у сучасний період, так і під час повоєнного відновлення. Розбіжність у підходах до визначення інституційної природи та характеристик віртуальних активів безпосередньо впливає на умови їх оподаткування. Ефективна детінізація обігу віртуальних активів та удосконалення податкових механізмів сприятиме додатковим надходженням до державного бюджету та загальному зміцненню фінансової безпеки держави.

Дослідження Коляди Т.А., Прозорова Ю.В. присвячено узагальненню та систематизації теоретико-правових підходів до розуміння економічної сутності поняття «віртуальні активи» та обґрунтуванню пропозицій щодо детінізації відносин у сфері їх обігу задля забезпечення фінансової безпеки в умовах цифрової економіки [10]. Невирішені проблеми потребують переосмислення та удосконалення підходів до трактування сутності та складових фінансової безпеки, у тому числі у процесі детінізації обігу цифрових віртуальних активів цифрової економіки задля досягнення цілей сталого розвитку в Україні у поточний час та період повоєнного відновлення [11]. Існуючі розбіжності у підходах до формального визначення інституційної природи та властивостей віртуальних активів безпосередньо впливають на умови їх оподаткування. Ефективна детінізація та удосконалення механізму оподаткування віртуальних активів забезпечить отримання додаткових надходжень до державного бюджету та зміцнення фінансової безпеки.

Податкова амністія є дієвим інструментом залучення прихованих капіталів до економіки та збільшення податкових надходжень [12]. Проте її успішність значною мірою залежить від умов реалізації та супутніх реформ. Серед них -- загальний економічний стан, готовність громадян легалізувати свої доходи та ефективність організації суб'єктів господарювання, готовність громадян і підприємців скористатися амністією, а також від пропозицій держави стосовно умов її проведення. Низький рівень довіри до державних інституцій та складність бюрократичних процесів можуть значно знизити зацікавленість у ініціативі у податкової амністії, що впливатиме на реальні фінансові результати суб'єктів господарювання. Остаточні дані щодо безпеки бюджетно-податкових

відносин залежать від часу проведення податкової амністії, політики уряду та загального економічного середовища. Механізми податкової амністії мають супроводжуватися широкомасштабними реформами, спрямованими на посилення податкової системи, підвищення прозорості й боротьбу з офшорними схемами. Це дозволить досягти довгострокового ефекту, зміцнити податкову дисципліну та створити передумови для стійкого розвитку економіки.

Розбудова економіки України є надзвичайно складним і багатограним завданням, яке потребує від держави системного підходу, ефективних рішень і дієвих заходів. Економічна криза та наслідки війни суттєво вплинули на всі сфери суспільного життя, включаючи бюджетну систему. Нагальним завданням сьогодення є відновлення та розвиток економіки, що вимагає значних зусиль, ресурсів і чіткого плану дій. У цьому процесі ключову роль відіграє податкова система, яка є основоположною складовою бюджетної політики держави. Бюджетна політика забезпечує стабільність економіки й сприяє сталому розвитку, оскільки спрямована на поліпшення соціального захисту населення, створення якісних умов життя, підтримку економічної стабільності та розвиток пріоритетних галузей [13]. Комплексний механізм державного управління бюджетно - податковими відносинами реалізується за допомогою фінансових інструментів, які сприяють регулюванню національної економіки, стимулюванню розвитку її ключових секторів, зменшенню рівня бідності і безробіття, а також посиленню стабільності фінансової системи [14]. Податкова система України виконує критично важливу функцію у частині формування державних доходів та реалізації бюджетної політики. Реформування податкової системи має базуватися на запровадженні сучасних інструментів і врахуванні нагальних потреб національної економіки з огляду на виклики сучасності.

Для упорядкування механізмів детінізації бюджетно-податкових відносин доцільно сконцентрувати увагу на таких аспектах:

- створення єдиного інформаційного простору для всіх державних органів з метою підвищення прозорості та ефективності;

- запровадження публічного моніторингу фінансових операцій, а також введення «податку на розкіш» для боротьби з корупцією [15];
- диференціація ставок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) залежно від рівня доходу;
- встановлення спеціальних податкових умов для стратегічно важливих експортних секторів, таких як агробізнес;
- перерозподіл податкового навантаження: зниження ставок непрямих податків і одночасне збільшення ставок прямих податків, що дозволить більш справедливо розподілити фінансовий тягар між підприємствами і громадянами. Комплексне реформування системи оподаткування стане ключовим чинником відновлення економіки та побудови фінансово стабільної, соціально орієнтованої держави [16].

Цифрова трансформація податкової та митної систем є ключовим етапом у модернізації фіскального адміністрування. Вона сприяє підвищенню прозорості управління, зменшенню рівня тіньової економіки та зростанню податкових надходжень [17]. Світовий досвід демонструє, що впровадження цифрових технологій, таких як електронне декларування, обробка великих даних, штучний інтелект і блокчейн, суттєво покращує ефективність податкових і митних процесів, дозволяє знизити адміністративні витрати та мінімізувати ризики ухилення від сплати податків. Запорукою успішності зазначених змін є розвиток цифрової інфраструктури країни, підвищення якості управлінських рішень і рівня підготовки фахівців у сфері оподаткування [18]. Цифрову трансформацію слід інтегрувати в широку стратегію економічного розвитку з урахуванням технічних та інституційних факторів, передових ініціатив у сфері електронного управління податковими і митними процедурами. Розвиток цифрових послуг посилюватиме аналітичні можливості податкових служб і підвищуватиме рівень довіри громадян до фіскальної системи [19, 20].

Дослідження Карнаух Б. присвячене статті 652 ЦК України, згідно з якою сторона має право вимагати розірвання або зміни договору у разі, якщо обставини істотно змінилися порівняно з тим, якими вони були станом на момент

укладення договору. Ця норма приватного права має опосередкований, але відчутний вплив на бюджетно-податкові відносини [21]. Слободянюк Н. О., Семенюк К. Г. розвинули теоретичні засади щодо діагностики та оцінки впливу фінансово-економічних криз на стабільність функціонування банківської системи України [22]. На основі узагальнення досвіду фінансово-економічних криз протягом 1998-2022 років встановлено, що ефективним інструментом протидії їх негативним наслідкам на банківську систему України є впровадження НБУ режиму інфляційного таргетування для підтримки стабільності гривні [23; 24]. Протягом 2014 - 2023 років НБУ застосовував переважно заходи рестрикційної грошово-кредитної політики. Заходи експансіоністської політики у 2020 році призначені для фінансової стабілізації банківської системи. Зміна облікової ставки НБУ прямо впливає на вартість кредитів та депозитів. Перевищення імпорту над експортом обумовлює дефіцит платіжного балансу, призводить до зниження валютних резервів країни, відтоку валюти із країни та девальвації гривні загалом. У періоди фінансово-економічних криз спостерігається зростання прибутковості діяльності НБУ, незважаючи на те, що установа є неприбутковою установою [25]. Джерела її доходів формуються за рахунок процентних доходів від фінансування банківських установ. Джерелами фінансово-банківських криз є валютна курсова нестійкість, нераціональна структура банківських ресурсів, від'ємні фінансові результати діяльності банківських установ, недотримання ними пруденційних нормативів, розрахунки НБУ з Державним бюджетом України попри заперечення вимог існуючих нормативно-правових актів, значні зобов'язання перед МВФ, низькі показники ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності банків тощо [26].

Забезпечення фінансової стійкості СГД відіграє важливу роль у системі їх сталого функціонування та розвитку на основі раціоналізації структури капіталу

Бюджетно-податкова політика має ґрунтуватися на принципах передбачуваності податкового навантаження та стабільності у формуванні доходів державного бюджету. Доцільно обґрунтувати кількість податків і зборів,

які функціонують в Україні, враховуючи витрати, пов'язані з їх адмініструванням [27]. Згідно з ПКУ, передбачено 17 загальнодержавних і 5 місцевих податків і зборів. Загальнодержавні податки включають такі категорії, як податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизний податок, екологічний податок, плата за використання надр тощо. Місцеві податки охоплюють нерухоме майно, єдиний податок, збір за паркування і туристичний збір. Призначенням бюджетно-податкового регулювання є вирішення дилеми між провалами ринку та провалами державного втручання, що накладає на уряд зобов'язання до гнучкого та обережного використання фіскальних інструментів. Воно є особливо критичним під час переломних моментів у розвитку держави у контексті знаходження балансу між комплексними і часто суперечливими функціями бюджетно-податкової політики в умовах розмаїття соціальних інтересів.

Бюджетно-податкова політика є одним із найважливіших інструментів економічного регулювання держави, реалізація якої передбачає чітке визначення цілей, завдань, якісних і кількісних параметрів у формуванні бюджетних доходів і видатків, а також управління державним боргом [28]. Підвищення дієвості бюджетно-податкової політики пов'язано з впровадженням ефективної фіскальної системи, яка є невід'ємною складовою процесу державотворення, базованого на принципах ринкової економіки і демократичного суспільства на основі нових інноваційних підходів і механізмів.

Трансформація бюджетно-податкових відносин дала змогу зміцнити фінансову спроможність адміністративно-територіальних одиниць. Суттєві зміни відбулися в структурі доходів місцевих бюджетів, де ключову роль продовжують відігравати податкові надходження. У період із 2010 по 2019 роки вони складали більше 40% від загальної структури надходжень [29].

Окрім виконання фіскальної функції, бюджетно-податкові відносини мають стимулювати інвестиційну активність підприємств на основі поєднання бюджетних та інвестиційних цілей, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності СГД та їх галузевої приналежності в цілому [30].

Достатній рівень бюджетно-інвестиційної безпеки державних підприємств забезпечується формуванням спеціальних фондів та контролем їх цільового використання.

Вдосконалення процедур обліку платників податків має стратегічне значення, оскільки кожний необлікований СГД призводить до суттєвих фінансових втрат для місцевих чи державних бюджетів [31]. Ключовими завданнями підрозділів контролю податкової служби є виявлення порушників податкового законодавства, як зареєстрованих платників, так і незареєстрованих суб'єктів. Діючий механізм обліку платників податків, що функціонує в межах законодавчо встановлених повноважень фіскальних органів, робить процедури є ефективними переважно щодо сумлінних платників податків — фізичних осіб або СГД, які самостійно звертаються до податкових органів чи державних реєстрів для оформлення свого статусу [32].

Більша фінансова незалежність органів місцевого самоврядування та збільшення їх власних доходів дозволить ефективніше вирішувати завдання на місцевому рівні, одночасно зменшуючи обсяг трансфертів із Державного бюджету України [33].

У державному бюджеті України основну частину податкових надходжень становлять непрямі податки, що зумовлено більш ефективним адмініструванням та підвищеним контролем за ухиленням від їх сплати [34]. Оскільки сума таких податків включається в ціну товарів, сплата відбувається автоматично під час їх придбання.

Структура та функції системи оподаткування держави мають двоїстий характер [35]. Фіскальна децентралізація, попри регіональні відмінності разом із іншими заходами державної підтримки здатна розширити бюджетну базу для реалізації місцевих ініціатив [36, 37]. Запобіганню розбалансуванню місцевих бюджетів сприятиме зважене бюджетне планування, ретельне прогнозування доходів, скорочення витрат та впровадження жорсткої економії бюджетних ресурсів. Системний і комплексний підхід до управління ними надасть можливість органам місцевого самоврядування забезпечити економічну

конкурентоспроможність територій, проходити кризові періоди з мінімальними втратами, зберігаючи здоров'я населення громади.

Надмірно високі податкові ставки обмежують відкритість ринку для бізнесу, знижують рівень сплати податків працівниками і сприяють ухиленню від оподаткування [38], що створює несприятливі умови для економічного розвитку всередині країни. Економіко-математичне моделювання допомагає виявити залежність між зміною кількості підприємств, фізичних осіб-підприємців та коливаннями податкових ставок.

Зменшення трансфертів із державного до місцевих бюджетів негативно впливає на фінансування інвестиційних програм регіонального розвитку. Негативними наслідками є зниження економічної активності бізнесу, скорочення споживчих витрат населення, падіння обсягів інвестування. Відкладений ефект полягає у скороченні економічного зростання у коротко- та довгостроковій перспективі. Для подолання зазначених негативних тенденцій має стати активне збільшення обсягу публічних інвестицій [39] шляхом залучення спільного фінансування проєктів із використанням бюджетних коштів і ресурсів бізнесу, а також забезпечення ефективної взаємодії між державним, регіональним та місцевим рівнями управління.

Ключовими податковими надходженнями до місцевих бюджетів є податки на майно, зокрема податок на нерухоме майно, яке не є земельною ділянкою, та податок на землю [40]. Рішення щодо додаткового оподаткування ухвалюють самі мешканці громади, а органи місцевого самоврядування виконують суто адміністративну функцію [41].

Сталий розвиток глобальних і національних соціально-економічних систем значною мірою залежить від збалансованого розвитку регіонів, який передбачає гармонійне функціонування економічної, соціальної та екологічної складових, а також компонентів, що входять до їх структури [42]. Пріоритетом є забезпечення сталого соціально-економічного зростання регіону, розширення його дохідної бази та розвиток господарського комплексу.

Становлення ефективної національної бюджетно-податкової системи вимагає принципового переосмислення зазначених механізмів із урахуванням історичних та функціональних особливостей [43]. Досягнення сталого розвитку є важливою метою для багатьох країн із розвинутими ринковими відносинами. Зарубіжний досвід свідчить про активне впровадження прогресивних методів розвитку територій через відповідні регіональні програми [44, 45].

У статті Полякова М. Й. проаналізовано успішний зарубіжний досвід Литви, Молдови та Польщі у сфері оподаткування доходів громадян від реалізації вирощеної ними сільськогосподарської чи зібраної власноруч лісової продукції або відповідної заготівельної діяльності [46, 47]. Механізм оподаткування ПДФО від продажу вирощених (зібраних) ними фруктів, ягід, винограду, пряних, ароматичних і лікарських культур, меду та дикорослих недеревних продуктів в Україні має: бути максимально простим; не передбачати радикальних змін, які можуть дестимулювати сплату податків; базуватися на основі звільнення від оподаткування невеликих обсягів продажів і застосування низької ставки ПДФО стосовно решти доходів від зазначеної діяльності; бути легким в адмініструванні, не передбачати значного збільшення адміністративного навантаження на платників і в основному сільське населення; мінімізувати можливості для приховування об'єкта оподаткування. З огляду на це запропоновано: поширити звільнення від оподаткування доходів фізичних осіб на підставі довідки за формою № 3ДФ на доходи від реалізації зібраних власноруч дарів лісу; перейти до оподаткування ПДФО решти доходів громадян від продажу вирощених та/або зібраних ними фруктів, ягід, винограду, пряних, ароматичних і лікарських культур, меду та дикорослих недеревних продуктів за ставкою 5 % (без сплати військового збору); застосовувати штрафи в разі виявлення приховування таких доходів від оподаткування.

На сучасному етапі розвитку національної економіки ключову роль у забезпеченні стабільного зростання в довгостроковій перспективі відіграє ефективність наповнення Державного бюджету України [48], що особливо

важливо в контексті якісного виконання загальнодержавних функцій у таких сферах, як економіка, оборона та соціальна політика.

У частині ПДФО основна дилема полягає у пошуку балансу між справедливістю та економічною ефективністю [49].

У країнах ЄС та економічно розвинених державах інших регіонів світу значна увага приділяється впровадженню, моніторингу та коригуванню механізмів стимулювання наукової й інноваційної діяльності [50]. Бюджетно-податкову ефективність забезпечує застосування податкових методів стимулювання, серед яких коригування податкової бази, диференціація податкових ставок, надання податкових кредитів тощо. Ефективним механізмом є підвищення на державному рівні нормативу списання витрат на ННТР у собівартість. Бюджетний ефект від запровадження подібних заходів визначається сумою додаткових доходів від податкових надходжень до державного та/або місцевого бюджетів, отриманих завдяки розвитку інноваційної діяльності, з яких віднімаються певні бюджетні втрати через застосування підвищеного нормативу списання витрат на ННТР. Ефективність таких заходів оцінюється співвідношенням бюджетного ефекту та суми супутніх бюджетних витрат. Критерієм успішності є перевищення зазначеної ефективності над середньою нормою ефективності інвестицій у країні. Для обчислення бюджетного ефекту використовується циклічна модель приросту податкових платежів із врахуванням дисконтування залежно від часу їх надходження. Додатково ефективність можна оцінити за допомогою методу лінійної інтерполяції шляхом розв'язання рівняння нульового бюджетного ефекту. Водночас економічна доцільність податкового стимулювання інноваційної діяльності виходить за межі виключно бюджетних показників. З огляду на державні інтереси значну роль відіграє стимулююча функція податків, яка підвищує мотивацію суб'єктів інноваційної діяльності до більш активної діяльності. Синергетичний ефект, пов'язаний із розвитком інновацій, виступає ключовим чинником переходу національної економіки на інноваційну модель розвитку.

Протягом внесення змін до бюджетного та податкового законодавства у 2015 році в Україні відбулося суттєве зміцнення бюджетного потенціалу регіонів [51], у результаті чого змінено механізм формування доходів місцевих бюджетів, що значно підвищує фінансову самостійність органів місцевого самоврядування.

Для зменшення залежності органів місцевого самоврядування від дотацій та субвенцій важливо нарощувати надходження від місцевих податків і зборів, а також посилювати бюджетної самостійності, що дозволить забезпечити більш стійкий розвиток регіонів у довгостроковій перспективі [52].

СГД аграрного сектору України, як найбільші платники податків, відіграють важливу роль у формуванні значної частки надходжень до місцевих бюджетів [53].

Вдосконалення інструментів бюджетно-податкового стимулювання виробників аграрної продукції [54] має концентруватися на особистих господарствах населення, які мають значний потенціал розвитку. Врахування найкращих міжнародних практик є запорукою ефективності бюджетно-податкової державної політики і може забезпечити суттєве підвищення результативності аграрного сектору, а також сприяти розвитку інших галузей економіки країни [55, 56, 57].

Децентралізація фінансових відносин є головною і ключовою реформою для створення спроможних територіальних громад та забезпечення сталого регіонального розвитку в Україні [58]. Вона також виступає важливою складовою фінансової безпеки і сприяє раціональному розподілу витрат і доходів. Впровадження місцевого самоврядування у межах територіальних громад сприяє точнішій оцінці потреб конкретних регіонів та більш ефективному контролю за їх задоволенням [59, 60]. Розподіл відповідальності за моніторинг фінансової безпеки на місцевому і загальнодержавному рівнях, є важливою складовою бюджетної політики країни.

Принципи розвитку системи місцевого оподаткування у частині бюджетно-податкових відносин представлені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1 - Принципи розвитку системи місцевого оподаткування у частині бюджетно-податкових відносин

Принцип	Зміст принципу
Ефективність	податок має забезпечувати дохід, що перевищує витрати на його адміністрування, мінімізацію негативного впливу податків на підприємницьку діяльність у регіоні, оскільки завищені податкові ставки можуть стимулювати відтік бізнесу з території.
Справедливість	за однакових обставин платники мають сплачувати однакові суми податку
Принцип користування благами	орієнтований не на здатність платника сплачувати податок, а на отримані вигоди. якщо два платники отримують однакові блага від певної послуги або ресурсу, вони повинні сплачувати однаковий податок незалежно від рівня доходів.
Зв'язок податків із місцевими видатками	податкові платежі мають бути безпосередньо пов'язані з витратами місцевого самоврядування для забезпечення прозорості й відповідальності влади перед громадою за використання залучених коштів.
Гнучкість	місцева податкова система має стимулювати розвиток пріоритетних напрямків підприємницької діяльності у конкретному регіоні, водночас залишаючись адаптивною до змін державної фіскальної та інфляційної політики.

Джерело: побудовано за даними [61]

Зазначені критерії мають стати основою для подальшого вдосконалення системи місцевого оподаткування в Україні.

Для підвищення їхньої значущості в структурі місцевих бюджетів доцільно реалізувати низку заходів [62]:

- удосконалення законодавчої бази, яка регулює процедуру справляння місцевих податків і зборів;
- відновлення стягнення таких платежів, як податок на рекламу, адже в сучасну епоху цифровізації реклама є суттєвою складовою діяльності багатьох підприємств, а також невід'ємною частиною повсякденного життя кожної людини;
- повернення ринкового збору;
- впровадження нових видів місцевих податків і зборів, зокрема таких як акцизне оподаткування алкогольних напоїв, реалізованих на розлив;
- додатковий податок на продаж імпортованих товарів;

- цільові збори на облаштування парків, кладовищ, утилізацію сміття та побутових відходів тощо;
- модифікація бази оподаткування нерухомого майна, окрім земельних ділянок, шляхом переходу від оподаткування площі об'єкта до оцінювання ринкової вартості такої нерухомості;
- розширення повноважень місцевих громад у сфері запровадження додаткових місцевих зборів та організації їх адміністрування.

Реалізація цих та інших пропозицій забезпечить зміцнення фінансової незалежності та стабільності місцевих бюджетів, що дозволить ефективніше використовувати наявний фіскальний потенціал територій. Це, своєю чергою, сприятиме покращенню рівня життя та підвищенню якості послуг, що надаються мешканцям.

Корпоративне податкове бюджетування являє собою процес створення, узгодження із суміжними бюджетами, затвердження податкового бюджету корпорації та контролю за його виконанням [63]. Його метою є оптимізація податкових зобов'язань підприємства, забезпечення їх належного виконання в умовах змін законодавства та уникнення порушень нормативно-правових вимог.

Організаційний механізм корпоративного податкового бюджетування передбачає матрицю взаємозв'язку між системою корпоративного податкового бюджетування та загальною бюджетною системою для аграрних і переробних підприємств [64].

У ході проведення дослідження Дідур С. В., Глухової В. І., Водолазської О. І. було встановлено, що податкові надходження загального фонду домінують серед усіх доходів місцевих бюджетів, виключаючи міжбюджетні трансфери [65]. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено основні податки, які найбільше впливають на формування цієї ключової складової доходів місцевих бюджетів. Фінансова спроможність територіальних громад та їхній економічний розвиток значною мірою залежать від раціонального використання активів громади [66].

Податкові зміни, запроваджені у 2022 році, були спрямовані на підтримку економіки в умовах повномасштабного воєнного вторгнення з боку росії [66]. Основною їхньою рисою стало зниження податкового тиску на бізнес. Водночас окремі нововведення зумовлювали зменшення податкових надходжень до місцевих бюджетів. Це стосувалося, зокрема, податків на майно (плата за землю, податок на нерухоме майно, окрім земельних ділянок, транспортний податок) та акцизного податку з пального. Утім, завдяки зростанню надходжень від ПДФО, єдиного податку, а також акцизу на алкоголь і тютюнові вироби, загалом вдалося досягти приросту податкових надходжень місцевих бюджетів. Війна, однак, спричинила значні руйнування виробничої та енергетичної інфраструктури і змусила низку підприємств переїхати зі східних і південних регіонів до центральних та західних областей країни. Це призвело до регіонального дисбалансу в наповненні місцевих бюджетів у порівнянні з довоєнним часом.

Фіскальне значення податків значною мірою залежить від напрямів податкової політики держави, які варіюються залежно від етапу її економічного розвитку [67]. Податки виконують роль регулятора, впливаючи на економічну активність підприємств, функціонування державного сектору, всі сфери економіки та національну економіку загалом. Вони слугують інструментом вирівнювання доходів громадян, сприяють забезпеченню соціальної рівності, створенню нових робочих місць шляхом підтримки малого бізнесу та підприємництва, контролю інфляції, а також регулюванню експортно-імпортних операцій. Фіскальна ефективність податків проявляється у сферах державного регулювання соціально-економічних процесів і ринкових відносин.

Податкові надходження до Державного бюджету України відіграють ключову роль у виконанні державою своїх функцій та реалізації її завдань. Податкові надходження є основною складовою бюджетоутворення. У зв'язку з цим важливим є забезпечення стабільності, прозорості та адаптивності державної податкової політики, що сприятиме ефективному адмініструванню податків і підтримці фіскальних процесів на належному рівні [68].

ПДФО відіграє важливу роль у наповненні бюджетів різних рівнів [69].

Основними проблемами у сфері бюджетно-податкових відносин є:

-відносно низька частка власних доходів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів. Значну роль відіграють загальнодержавні податки, збори, обов'язкові платежі, міжбюджетні трансферти. Централізація податкових повноважень на рівні державних органів знижує зацікавленість органів місцевого самоврядування у формуванні власних бюджетів.

- недостатньо висока частка місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів, незважаючи на проведення децентралізації;

– значна концентрація ПДФО в доходах державного бюджету, яка знижує обсяги первинних надходжень місцевих бюджетів у вигляді податків;

– щорічне зростання частки надходжень ПДФО відносно ВВП країни, існування потенціалу для її подальшого підвищення за рахунок кращої реалізації його ролі у регуляції доходів населення;

- обмеженість бюджетних доходних повноважень органів місцевого самоврядування порівняно з країнами ЄС та ОЕСР.

Для вирішення цих проблем та забезпечення достатніх і стабільних податкових надходжень до місцевих бюджетів України пропонуємо впровадити наступні заходи:

– забезпечення сталого економічного зростання як у регіонах, так і по країні в цілому шляхом створення нових робочих місць, зменшення податкового тягаря від ПДФО на соціально незахищені верстви населення. ПДФО має вирівнювати доходи громадян через запровадження прогресивного оподаткування;

- надання органам місцевого самоврядування додаткових повноважень щодо адміністрування ПДФО для забезпечення надходжень до бюджетів територіальних громад;

- заміна нецільових міжбюджетних трансфертів стягненням ПДФО за диференційованими довгостроковими додатковими ставками оподаткування;

- розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо спільного адміністрування місцевих податків і зборів разом із органами ДПС. Це потребує внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та ПКУ.

Реалізація розроблених пропозицій сприятиме збільшенню надходжень від ПДФО до місцевих бюджетів, забезпечить їх фінансову спроможність, покращить систему місцевого оподаткування в Україні, створить нові можливості для органів місцевого самоврядування у частині ефективного виконання делегованих і власних повноваження в інтересах збільшення обсягу суспільних благ для жителів територіальних громад.

Раціональність бюджетно-податкової політики є однією з ключових умов для відновлення економічної стабільності в Україні [70]. Її стратегічними пріоритетами в ситуації обмежених фінансових ресурсів є: удосконалення механізмів мобілізації власних доходів бюджету, підвищення ефективності здійснення державних витрат, забезпечення балансу між фінансуванням найважливіших статей Державного бюджету України та стимулюванням процесів відновлення національної економіки. Реалізація поставлених цілей вимагає розробки та обґрунтування нових підходів, які гарантуватимуть високий рівень виконання поставлених завдань.

Дзекуновим С. М. конкретизовано трактування поняття «бюджетно-податкова політика», визначено принципи державної діяльності, спрямованої на ефективне використання податкової та бюджетної систем для реалізації пріоритетних напрямів в інтересах громадян, суспільства і держави [71,72]. Визначено та обґрунтовано принципи бюджетно-податкової політики, які забезпечують підтримку макроекономічної стабільності та сприяють виробництву неінфляційного ВВП через оптимізацію підходів до формування бюджету й диверсифікації джерел фінансування. Перевищення критичного рівня емісійного фінансування бюджету України (понад 40%) вимагає зосередження зусиль на залученні зовнішньої фінансової допомоги шляхом активної дипломатичної роботи, а також на стимулюванні участі внутрішніх інвесторів у

придбанні державних цінних паперів [73]. Нові тенденції у функціонуванні бюджетно-податкової політики виникають під впливом глобалізаційних процесів і змін у макроекономічному середовищі, що суттєво впливає на загальну фінансову стратегію країни.

Підвищення ставок податків-компенсаторів та зменшення бюджетних втрат має бути підкріплено впровадженням реформ у ДПС і посиленням відповідальності бізнесу за ухилення від сплати податків [74], зокрема шляхом запровадження більш жорсткого контролю за використанням спрощеної системи оподаткування.

Ідея різкого зниження ставок податків, які формують значну частину доходів Зведеного бюджету України, пов'язана із серйозними ризиками та викликами, серед яких: невиправдано високі очікування щодо результатів радикальної податкової реформи, спрощені уявлення про її вплив на тіньову економіку, інвестиції та податкові надходження. Глибокі структурні проблеми національної економіки потрібно вирішувати синтезом бюджетно-податкових змін з трансформацією інституціональних відносин.

Потенційне сповільнення євроінтеграційних процесів через невідповідність вимогам ЄС щодо мінімальних рівнів ставок ПДВ і податку на прибуток визначається поглибленням фіскальних дисбалансів через втрату стабільних джерел бюджетних надходжень, неможливістю забезпечити фінансування ключових військових і соціальних витрат [75].

Рівень доходів населення має безпосередній вплив на формування податкової складової доходної частини бюджетної системи, що підкреслює необхідність стабілізації фінансової бази функціонування держави та життєзабезпечення громадян [76]. В умовах її значного скорочення через активні військові дії на території України потребує здійснення якісних реформ у фінансовій політиці і створення стратегії відбудови національної економіки. Реалізація зазначених заходів забезпечить добробут громадян відповідно до сучасних викликів та тенденцій розвитку світової економіки, що стане основою для успішного відродження економіки України. Пріоритетом має стати

спрямування фінансових ресурсів на відновлення ключових галузей інфраструктури, таких як енергетика, транспортна логістика та машинобудування [77].

Порядок нарахування та сплати податку на нерухоме майно, що не є земельною ділянкою, визначається ПКУ. Податок відноситься до місцевих і надходить до бюджетів територіальних громад [78]. Базу оподаткування зазначеним податком становить майно, що важко переміщується, а отримані кошти використовуються для розвитку інфраструктури у районах, де розташовані об'єкти нерухомості, що підпадають під оподаткування. Використання зазначеного податку сприяє включенню в оподаткування тіньових доходів, а також забезпечує стабільність бюджетних надходжень завдяки порівняно простій процедурі адміністрування [79]. Пільги при визначенні бази оподаткування підтримують принципи соціальної справедливості. Для фізичних осіб контролюючі органи самостійно визначають розмір податку за місцем податкової адреси власника майна. Утім юридичні особи зобов'язані самостійно визначати об'єкти та базу оподаткування, що потребує належного рівня внутрішнього контролю за правильністю розрахунків і своєчасністю сплати податку. Недотримання зазначених вимог може призводити до посилення ризиків, накладення фінансових санкцій відповідними контролюючими органами [80].

Інноваційне підприємництво в сучасних умовах виступає ключовим чинником розвитку національної економіки та її післявоєнного відновлення [81]. Використання бюджетно-податкових інструментів для активізації інноваційної діяльності особливо актуальне в умовах цифровізації економіки, адже цифрові технології набувають усе більшої ваги як у суспільному житті, так і в бізнес-структурах. Державна підтримка може допомогти інноваційним підприємствам реалізувати свій потенціал в різних секторах економіки, особливо на міжнародному ринку, який характеризується високим рівнем конкуренції. Одним із сучасних викликів для трансформації економіки та суспільства України в період війни є створення збалансованої системи бюджетно-податкового

стимулювання, що ґрунтується на чітко сформульованій стратегічній візії державної політики.

Для задоволення постійно зростаючих соціально-економічних потреб сільського населення, відновлення національної економіки в сучасних умовах та інтеграції до ЄС на рівноправній основі аграрний сектор України адаптується до впровадження інноваційних моделей розвитку сільськогосподарського виробництва [82]. Це забезпечує продовольчу безпеку, збільшення експорту продукції і посилює національну безпеку. Досягненню цих цілей сприятиме розвиток АПК, проведення ефективної податкової політики держави, яка ґрунтується на доходах від податків як ключового джерела поповнення бюджету. Сільське господарство України перейшло від статусу одержувача субсидій до важливого сектору, який суттєво впливає на формування державного та місцевих бюджетів. Товаровиробники сільськогосподарської продукції можуть обирати між загальною та спрощеною системами оподаткування. Експерти ОЕСД позитивно оцінюють єдиний податок 4-ї групи як ефективну альтернативу податку на прибуток.

Війна є ключовим форс-мажорним фактором, що кардинально впливає на фінансову систему України, включаючи бюджетну [83]. Водночас постає нагальна проблема забезпечення сталого надходження податкових платежів до Державного бюджету України, оскільки вони є фінансовим підґрунтям для підтримання обороноздатності країни в складних умовах воєнного часу. Відбувається природне зменшення бази оподаткування, трансформація у ціноутворенні на ринках, модифікація податкового законодавства, виникнення нових форм недобросовісної поведінки платників податків, не завжди ефективного проведення процедур адміністрування податків. Посилення зусиль у напрямку самофінансування регіонів потребує максимального використання їх внутрішніх ресурсів. В умовах воєнного стану органи державного управління мають переглянути свою податкову політику. Запровадження цільової надбавки до базової ставки ПДВ у межах 2-3% може не викликати значного спротиву з боку суспільства. У період явного виклику для національної незалежності та

економічної стабільності суспільство проявляє розуміння щодо підвищення податкового навантаження. Проте після завершення воєнного стану терпимість до таких рішень може значно знизитися.

Нестабільність бізнес-середовища, спричинена системними кризами в Україні, впливає на фінансову спроможність місцевих бюджетів [84] і вимагає їх належної адаптації та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, щоб забезпечити зростання легальних доходів населення. Існує зв'язок між надходженнями ПДФО та такими соціально-економічними чинниками, як внутрішня міграція населення, підвищення бізнес-активності та виплати військовим у районах ведення бойових дій. Ці фактори спричиняють нерівномірний приріст ПДФО у місцевих бюджетах. Найбільшу частку в доходах місцевих бюджетів складають м. Київ, Дніпропетровська, Львівська та Харківська області, тоді як інші регіони дають менше 4,5% від загальної суми. Нерівність у рівнях надходжень між областями демонструє необхідність подальших досліджень і розробки стратегій підтримки регіонів із низьким рівнем доходів. Це дозволить підсилити їхню фінансову стійкість через диверсифікацію джерел фінансування та оптимізацію економічної політики.

Наявність податкових пільг за певними видами прямого оподаткування не є гарантією успішності господарської діяльності чи зростання фінансової спроможності платників [85]. Основна функція механізму пільгового оподаткування полягає в соціальній підтримці, однак надмірна кількість пільг створює додаткове навантаження на бюджет і може бути економічно необґрунтованою. Основними проблемами, які стримують ефективність чинної системи оподаткування є [86], нерівномірний розподіл податкового навантаження серед платників податків; надмірне податкове навантаження на СГД; недостатньо ефективна структура податку на прибуток у системі оподаткування підприємств; часті та непередбачувані зміни в податковому законодавстві; ускладнена методика визначення об'єкта оподаткування; низький рівень стимулювання соціальної відповідальності бізнесу.

Податок на прибуток є ключовим інструментом наповнення Державного бюджету України, сприяючи мобілізації фінансових ресурсів, зміцненню інвестиційної привабливості українського бізнесу та утриманню належного рівня соціального забезпечення населення. Проте його фіскальна роль у формуванні надходжень до бюджету знижується через пандемію COVID-19, запровадження воєнного стану, економічну кризу, скорочення кількості платників податків через тимчасову втрату контролю на окупованих територіях України, недоліки діючої податкової політики та практики ухиляння від сплати податків. Визначення балансу між втручанням у економічні процеси та дерегуляцією умов ведення бізнесу значно спростило би процедури оподаткування прибутку підприємств і забезпечило би їх економічну стабільність. Впровадження запропонованої моделі розвитку податкової системи забезпечуватиме прозорі й передбачувані правила ведення бізнесу, високу економічну ефективність підприємств, балансування інтересів держави та СГД [87]. У поточних умовах означена модель дозволить підприємствам ефективніше управляти своїми витратами, прогнозувати результати діяльності та реалізовувати заходи з соціальної відповідальності в умовах змін у податковому середовищі.

Податкові ризики виникають через порушення діалектики взаємозв'язку макроекономічних і мікроекономічних чинників, які мають суттєвий вплив на діяльність окремих СГД та економіку держави загалом [88].

Податковий борг виступає одним із ключових чинників, що обмежують фінансові можливості держави, негативно впливаючи на економічну стабільність [89]. Тенденція до зростання податкового боргу в Україні демонструє низьку ефективність чинної податкової системи, високий рівень ухиляння від податків та низьку податкову дисципліну. В умовах війни зазначені обставини призводять до скорочення фінансових ресурсів, які могли би бути спрямовані на реалізацію соціальних та економічних програм, що особливо критично. Зменшення бюджетних втрат через непогашений податковий борг може досягатися впровадженням санкцій за несплату податків, створенням

стимулів для своєчасного виконання податкових зобов'язань, заходами для підвищення відповідальності платників, впровадження комплексних заходів, спрямованих на вироблення ефективної стратегії боротьби з податковим боргом.

Зазначені заходи покликані зміцнити фінансову стабільність держави та сприяти позитивним тенденціям у розвитку економіки. Проте списання податкового боргу може призвести до таких негативних наслідків: втрата довіри до податкової системи з боку платників, бізнесу та інвесторів; зменшення потенційних надходжень до бюджету, що обмежує державні можливості у фінансуванні важливих потреб; заохочення безвідповідального ставлення з боку платників податків, які можуть розраховувати на майбутнє списання боргів. Оптимальним підходом до вирішення проблеми є посилення контролю за виконанням податкових зобов'язань шляхом використання стимулюючих механізмів для платників податків, впровадження програм реструктуризації боргів, використання інструментів інформаційно-консультаційної підтримки та роз'яснювальної роботи серед платників [90]. Зменшення податкового тиску може досягатися шляхом звуження бази оподаткування чи запровадження «податкового кредиту». Важливим інструментом для запобігання проблемам у сфері бюджетно-податкових відносин є регулярний моніторинг сплати податків і раннє виявлення причин виникнення податкової заборгованості. Такий комплекс заходів слугуватиме ефективною основою для зменшення податкового боргу та забезпечення фінансової стійкості держави в умовах сучасних викликів.

Фіскальний потенціал податкових надходжень місцевих бюджетів залежить від рівня економічної активності на локальному рівні та ефективності системи збору податків [91]. Його зростання сприяє розвитку інфраструктури, впровадженню соціальних програм і загальному економічному піднесенню регіону. Війна призвела до змін в економічній активності та нестабільності в економічному середовищі, що позначилося на обсягах податкових надходжень. Зростання доходів від оподаткування прибутку підприємств, збільшення ринкової вартості, внутрішніх податків на товари й послуги, а також місцевих податків і зборів демонструє тенденцію до розширення обсягів оподаткування.

Вплив зовнішніх чинників, представлених воєнним конфліктом суттєво впливає на економічну активність і систему оподаткування. Структурні зміни в податкових надходженнях відображають процеси економічної та соціальної турбулентності в країні через наслідки воєнних дій і адаптивну реакцію держави на зовнішні виклики [92].

Турбулентність національної економіки обумовлена зовнішніми загрозами, внутрішніми структурними змінами. Посилення деструктивних процесів, представлених війною та економічними кризами, негативно впливає на функціонування фінансової системи [93]. У зазначених обставинах актуалізуються питання адаптивного управління публічними фінансами в інтересах гарантування їхньої фінансової стійкості в умовах воєнних ризиків, а також для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів країни. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки імплементує впровадження у бюджетний процес на державному та місцевому рівнях програмно-цільового бюджетування.

Фінансовий патріотизм є специфічним типом фінансової поведінки [94, 95], коли суб'єкти фінансових відносин узгоджують власні економічні інтереси із суспільними.

ПДФО має найвищу фіскальну значимість і демонструє високий рівень ефективності адміністрування [96]. Це підтверджується співвідношенням прогнозних і фактичних надходжень. Проте для вдосконалення регулюючої складової податку доцільно зменшити диференціацію доходів населення шляхом впровадження прогресивної шкали оподаткування, а також розробити заходи, спрямовані на посилення соціального ефекту від використання сучасних податкових механізмів вирівнювання доходів. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні доцільно стимулювати за допомогою різних форм державної підтримки для збільшення надходжень від ПДВ. Підвищенню надходжень від податку на прибуток підприємств сприятиме створення умов для активного капітального інвестування та залучення додаткових інвестиційних ресурсів СГД. Зниження рівня безробіття, забезпечення ефективної зайнятості

населення та легалізація трудових відносин здатні значно вплинути на надходження акцизного податку в інтересах загального добробуту та економічного зростання країни.

Податкові надходження до місцевих бюджетів набувають вирішального значення в умовах воєнного стану, забезпечуючи органи місцевого самоврядування можливістю виконувати покладені на них функції [97] залучення. Залучення додаткових ресурсів, необхідних для підтримки життєдіяльності та стабільності держави та регіонів із тенденцією до зростання є основою формування податкового потенціалу місцевих бюджетів у частині забезпечення ефективного формування доходів. Ключовим напрямом подальших змін має стати встановлення оптимального рівня податкового навантаження для стимулювання економічного зростання [98]. Додатково необхідно вдосконалювати системи податкового контролю, створювати механізми запобігання від ухилення сплати податків, запроваджувати обмеження у використанні податкових пільг, розробляти методологію оптимального розподілу бюджетних доходів [99]. Координовані та ретельно сплановані заходи з боку держави здатні мінімізувати існуючі проблеми та сприяти ефективному формуванню бюджетів на національному і місцевому рівнях на засадах нейтральності і справедливості податкової системи. Важливо забезпечити баланс: з одного боку, проявляти належне ставлення до платників податків, що сприяють розвитку економіки, а з іншого - стимулювати підвищення їх відповідальності шляхом формування високої податкової культури. Принципами реформування податкового механізму мають стати економічна ефективність, стабільність, прозорість, поетапне наближення до міжнародних і європейських стандартів у сфері оподаткування.

Бюджетно-податкове регулювання має узгоджуватися зі стратегічними цілями розвитку країн, враховувати інституційні особливості функціонування фіскальної системи, циклічність економічних процесів та орієнтуватися на зміцнення бюджетно-податкової безпеки [100]. Регулювання бюджетних доходів і витрат має здійснюватися на основі ретельного аналізу зовнішніх і внутрішніх

чинників, впливаючих на обсяги та структуру податкових надходжень і бюджетних видатків [101]. Ефективна координація податкової та бюджетної політики як ключових інструментів макроекономічного регулювання має вирішальне значення для досягнення економічної стабільності та забезпечення фінансової безпеки держави. На механізми податкової та бюджетної політики країни впливає циклічний характер соціально-економічних процесів та потреба адаптації системи до змін економічних умов та посилення стійкості національної економіки перед зовнішньоекономічними викликами [102].

Сучасні реалії вимагають підвищення ефективності податкового адміністрування, посилення прозорості бюджетних процесів та впровадження інноваційних методів управління фінансами для сприяння сталому економічному зростанню, покращенню рівня добробуту громадян та захисту навколишнього середовища [103].

Податковий контроль за сплатою ПДФО є важливим елементом фінансової системи [104] і забезпечує справедливий збір податків та законність їх використання відповідно до чинного законодавства. Надійна система податкового контролю сприяє фінансовій стабільності в державі, зміцнює довіру громадян до державних інституцій та допомагає досягати соціально-економічних цілей. Постійне вдосконалення норм і процедур податкового контролю дозволяє адаптуватися до сучасних викликів і впроваджувати передові технології адміністрування податків.

У випадках, коли порушення мають серйозний характер і причетні до них особи підлягають кримінальній відповідальності, контролюючі органи та аудиторські групи уповноважені передавати матеріали перевірки слідчим органам [105]. Пакет документів має включати: заяву або лист із поясненням суті зловживання, переліком порушених нормативних актів, списком винних осіб та розміром шкоди, завданої державі; акт перевірки, підписаний уповноваженими особами; оригінали чи копії документів, які підтверджують факти порушень, а також пояснення осіб, діяльність яких перевірялася; свідчення інших осіб, які мають значення для встановлення обставин зловживання; висновки аудитора

(контролера) на підставі наданих матеріалів. Процес передачі матеріалів до слідчих органів, спрямований на притягнення винних до кримінальної відповідальності, також передбачає необхідність забезпечення цивільних позовів, у т.ч. від керівника перевіреного підприємства до винних осіб для відшкодування завданих збитків [106].

Контроль за дотриманням податкового законодавства у сфері сплати ПДФО є критично важливим елементом фінансової системи країни, який гарантує своєчасний збір податків, ефективне управління бюджетними коштами в інтересах фінансової стабільності держави, зміцнення довіри громадян до влади та виконання стратегічних соціально-економічних завдань. Важливим чинником розвитку системи податкового контролю є постійне вдосконалення законодавчої бази та контрольних процедур в умовах цифрової економіки [107].

Крихівська Н. О., Орищин Т. М. відзначають значну роль прямих податків у формуванні доходів бюджету України [108]. Попри наявність певних недоліків, складнощів та впливу непередбачуваних обставин, таких як повномасштабне вторгнення та запровадження воєнного стану, прямі податки зберігають стійку тенденцію до зростання у частині абсолютних показників і частки у структурі загальних податкових надходжень.

Акцизний податок є традиційним фіскальним інструментом, спрямованим на збільшення бюджетних надходжень, навіть за умов економічного спаду [109]. У 2024 році були внесені зміни до податкового законодавства, які передбачали поступове зростання ставок акцизу на пальне до 2028 року для наближення податкових ставок до мінімального рівня, визначеного в ЄС. Одночасно з підвищенням акцизу для всіх категорій пального було зменшено диференціацію ставок податку на скраплений газ, що має посилити фіскальну роль цього податку. Встановлення акцизних ставок в євро та їх заплановане зростання відповідає мінімальному рівню, чинному в країнах ЄС. Такий підхід спрямований на подолання впливу девальваційних процесів та посилення бюджетної ефективності акцизного оподаткування. Адаптивна податкова політика України спрямована на реалізацію цілей соціально-економічного

розвитку та національних пріоритетів, передусім обороноздатності держави. Якщо на початковому етапі повномасштабного вторгнення держава використовувала податкові стимули для підтримки бізнесу та домогосподарств, то наразі головними завданнями є підвищення фіскальної ефективності через зростання ставок податків і посилення заходів із протидії ухиленню від оподаткування [110, 111, 112]. Пріоритетами податкової політики України є детінізація заробітної плати, створенні конкурентних умов для нових робочих місць, забезпечення відповідності структурним реформам економіки, суспільним цілям розвитку, вдосконалення системи управління податковими ризиками. Поступове наближення ставок акцизного податку до мінімального рівня країн ЄС відповідає інтеграційним прагненням України та сприяє підвищенню фіскальної ефективності, оскільки посилює боротьбу з нелегальним сектором національної економіки у сфері обігу підакцизних товарів, що є важливою передумовою для зміцнення фінансової стабільності країни.

Доцільність об'єднання механізмів бюджетного відшкодування ПДВ із податково-бюджетними інструментами фіскальної консолідації [113] розглядається скрізь призму фіскальної консолідації, яка є комплексом взаємопов'язаних заходів, спрямованих на оптимізацію бюджетного відшкодування ПДВ. Збільшення податкових надходжень до Державного бюджету України можливо досягти стимулюванням учасників логістичного ланцюга до коректного визначення від'ємного значення ПДВ. Збалансованість фіскальних інтересів унеможливить виникнення заборгованості з відшкодування ПДВ, знизить тиск на державні боргові зобов'язання та сприятиме загальному досягненню цілей фіскальної консолідації у сфері публічних фінансів. Заходи фіскальної консолідації у механізмі бюджетного відшкодування ПДВ і в системі публічних фінансів в цілому мають інтегрований вплив на збільшення доходів Державного бюджету України, оптимізують напрями витрачання бюджетних коштів, зменшують бюджетну заборгованість з повернення ПДВ і загальний рівень державного боргу. Основними заходами є: підвищення прозорості фіскальної системи, мінімізація бюджетно-податкових ризиків, посилення

контролю за виконанням податкових зобов'язань і формуванням податкового кредиту з ПДВ. В інтересах ефективності процесів фіскальної консолідації доцільно переглянути законодавче визначення процедури перевірки при бюджетному відшкодуванні ПДВ. Практика здійснення лише однієї перевірки, закріплена у ПКУ, є недостатньо дієвою, що зумовлено участю великої кількості суб'єктів у ланцюгу постачання товарів, виникненням фіскальних ризиків, затримками у відшкодуванні ПДВ [114]. Доцільним є впровадження перевірок платників із високим ризиком порушень по всьому ланцюгу поставок за допомогою сучасної системи електронного адміністрування ПДВ із перспективним використанням алгоритмів штучного інтелекту. Запровадження таких підходів підвищить відповідальність усіх сторін бюджетно-податкових відносин: платників податків - за прозорість розрахунків із бюджетом та формування податкового кредиту, а держави - за створення справедливих і зрозумілих умов функціонування механізму бюджетного відшкодування ПДВ.

Основними ризиками розвитку стратегічних галузей України на сучасній технологічній основі належать є скорочення державного замовлення на підготовку фахівців у сфері інженерії, недостатній рівень фінансування професійно-технічної освіти, що позбавляє навчальні заклади у регіонах необхідних фінансових ресурсів. Відсутність державної підтримки бізнесу, який інвестує у безперервне навчання та підвищення кваліфікації персоналу, ускладнює формування та розвиток кадрового потенціалу [115]. З огляду на досвід розвинених країн, Україні доцільно впровадити механізми непрямої державної підтримки для підприємств, що інвестують у навчання своїх працівників безпосередньо на робочих місцях та з відривом від виробництва. Надання податкових пільг на прибуток підприємств стимулюватиме бізнес до більш активної участі у розвитку людського капіталу [116].

Податки є основним джерелом фінансування державних видатків, безпосередньо впливають на здатність держави реалізовувати соціальні програми, розвивати інфраструктуру та підтримувати економічну стабільність. Попри зниження надходжень у 2022 році, зумовлене повномасштабною

збройною агресією з боку Росії, простежується позитивна динаміка часткового відновлення і зростання цих надходжень у наступні роки. Основними напрямками податкової реформи є: забезпечення стійкого збільшення податкових надходжень, підвищення ефективності системи податкового адміністрування, зменшення масштабів тіньової економіки, оптимізація податкового навантаження, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу на основі вдосконалення механізмів обчислення і сплати податків, спрощення податкового законодавства, активного впровадження цифрових технологій у процес адміністрування, підвищення рівня податкової грамотності серед громадян та підприємців, досягнення балансу між фіскальними інтересами держави і потребою стимулювати економічну активність, залучення інвестицій. Зазначені заходи забезпечать стабільне наповнення бюджетів різних рівнів і створять фундамент для сталого економічного розвитку країни [117].

Ключову роль у забезпеченні можливостей і якості економічного зростання, адаптації держави і платників податків до викликів інтеграції у світовий ринковий простір відіграє рівень податкових надходжень та податковий потенціал [118, 119]. Формування бюджетів усіх рівнів має базуватися на науково обґрунтованому прогнозуванні дохідної частини бюджету з урахуванням актуальних економічних реалій та об'єктивних законів розвитку економіки. На жаль, починаючи з 2022 року, значна частина бюджетних видатків спрямовується на забезпечення обороноздатності країни, яка перебуває у стані війни.

Податкові надходження слугують значущим інструментом у формуванні доходів бюджетів на всіх рівнях [120]. Ефективна податкова політика відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності фінансово-бюджетної системи, стимулюванні соціально-економічного розвитку та підвищенні рівня добробуту громадян. Покращення регулятивного впливу податкової політики на економічні процеси передбачає збільшення фіскальної ефективності шляхом досягнення оптимального співвідношення між рівнем податкового навантаження, прозорістю і стабільністю податкової системи, а також ефективністю механізмів

адміністрування податків. Дотримання принципів економічної доцільності, справедливості та нейтральності в оподаткуванні залишається важливим фактором для підвищення суспільної довіри до державних інституцій та зміцнення фінансової дисципліни. Підвищення фіскальної ефективності податкових надходжень створює умови для зростання доходів Зведеного бюджету, стимулює економічну активність та інвестиційну привабливість, а також сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки в довгостроковій перспективі.

В умовах глобальної невизначеності в Україні загострюються суперечності у реалізації бюджетно-податкової політики, що змушує органи державної влади постійно уточнювати її цілі та інструменти, спрямовуючи зусилля на досягнення макрофінансової стабільності [121].

Чітке законодавче визначення бюджетно-податкової стратегії є основою протидії ворогу в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення національної економіки [122]. Зазначена стратегія має забезпечувати оперативну адаптацію національної фінансової системи до змін у внутрішньому та світовому економічному середовищі на засадах узгодження національних інтересів з євроінтеграційними процесами України як основи для довгострокової стабільності та зміцнення нашої країни.

Авіаційна галузь є однією з найбільш привабливих сфер для інвестування завдяки її стратегічній важливості та активному технологічному прогресу, яке передбачає створення інституційного середовища, синергію державного регулювання, міжнародної підтримки та залучення приватних інвестицій [123].

Активне впровадження заходів AML (Anti-Money Laundering) та KYC (Know Your Customer) для захисту фінансової репутації банківських установ, мінімізації юридичних і фінансових ризиків, а також дотримання вимог національних та міжнародних вимог регуляторів [124, 15] дозволяє забезпечити відповідність клієнтів законодавчим нормам та гарантує прозорість операцій.

Проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії серед платників податків є важливим для ознайомлення з нововведеннями у податковому

законодавстві, доступними програмами стимулювання та перевагами для добросовісного виконання обов'язків зі сплати податків [126]. Резерви податкового потенціалу місцевих бюджетів мають як кількісну, так і якісну складову, реалізація яких можлива за умови комплексного підходу, що включає впровадження економічних стимулів, розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та державну підтримку в межах бюджетної і податкової децентралізації, що сприятиме зміцненню фінансової незалежності територіальних громад і забезпеченню стабільного розвитку регіонів [127].

Незважаючи на повномасштабну війну в Україні, місцеві бюджети демонструють позитивну динаміку формування дохідної частини за податковими надходженнями з єдиного податку, плати за землю та податку на нерухомість. Надходження від сплати ПДФО є нестабільними, що вказує на потребу вдосконалення регуляторних механізмів для забезпечення їх стабільності. Збереження фінансової стійкості громад у майбутньому створює передумови для ефективного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень, спрямованих на задоволення основних соціально-економічних потреб місцевого розвитку [128].

Погоджуємося з Деменко О. Є., що не можна ігнорувати нагальні потреби територіальних громад та їхню фінансову спроможність задовольняти ці потреби. Головним суспільним пріоритетом є збереження державою територіальної цілісності та убезпечення їх перетворення на тимчасово окуповані території, який може бути досягнутим через ефективне здійснення функцій і завдань держави [129].

Ефективне адміністрування місцевих податків і зборів є ключовим фактором для забезпечення своєчасного та повного виконання платниками податків свого конституційного обов'язку і інтересах наповнення місцевих бюджетів і сталого розвитку громад [130]. Наявні недоліки чинного законодавства потребують подальшого вдосконалення для зміцнення фінансової незалежності держави та бюджетно-податкової спроможності органів місцевого самоврядування. Ініціативи щодо вдосконалення адміністрування податку на

майно є актуальною та перспективною в рамках реформування системи адміністрування місцевих податків і зборів. Їх реалізація дозволить досягти низки важливих цілей, підвищити фінансову автономність громад, поліпшити ефективність податкового адміністрування та посилити бюджетно-податкове регулювання [131, 132]. Незважаючи на можливі труднощі, запропоновані зміни матимуть позитивний вплив, оскільки забезпечуватимуть додаткові надходження до місцевих бюджетів, сприятимуть більш раціональному використанню фінансових ресурсів і зміцнюватимуть потенціал місцевого самоврядування в Україні.

1.2. Формалізація бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки

Бюджетні, податкові, інституційні відносини описуються контрольними, цифровими та поведінковими інструментами у процесі наукового впорядкування, структуризації та опису взаємозв'язків між ними. За допомогою бюджетно-податкових механізмів держава впливає на зменшення масштабів тіньової економіки, легалізацію доходів платників податків, розширення бази оподаткування, підвищення бюджетної спроможності та зміцнення фінансової безпеки держави.

Основними елементами формалізації бюджетно-податкових відносин є суб'єкти, об'єкти, інструменти, важелі впливу, перспективи і результати детінізації. Їх виокремлення дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між бюджетно-податковою політикою та рівнем тінізації економіки. Побудова логічної моделі впливу державних механізмів на поведінку платників податків, бізнесу та домогосподарств дозволяє визначити критерії оцінки ефективності бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки держави.

Створення цілісної аналітичної моделі є метою формалізації бюджетно-податкових механізмів. Вона дозволяє систематизувати бюджетно-податкові механізми детінізації; виявляти ключові точки впливу на тіньовий сектор;

оцінювати ефективність окремих бюджетно-податкових інструментів; прогнозувати наслідки фіскальних і регуляторних рішень; узгоджувати бюджетну, податкову та антикорупційну політику.

Суб'єктами бюджетно-податкових відносин є: держава в особі України; органи податкового та митного адміністрування; органи казначейського та бюджетного контролю; правоохоронні та антикорупційні органи; органи місцевого самоврядування; платники податків; СГД; бюджетні установи, домогосподарства; інститути громадського контролю.

Об'єктами бюджетно-податкових відносин є: податкові надходження на різних рівнях; бюджетні ресурси держави та органів місцевого самоврядування; тіньові фінансові потоки, які існують в національній економіці; сумлінна або несумлінна податкова поведінка платників; дотримання бюджетної дисципліни; забезпечення фінансової прозорості; підвищення рівня податкової культури; мінімізація бюджетно-податкових ризиків.

Інструментами бюджетно-податкових відносин є: податкове адміністрування платників податків; проведення ризик-орієнтованого податкового контролю; аудит законності та ефективності використання бюджетних коштів; раціональне застосування податкових стимулів; впровадження дієвих санкції за бюджетно-податкові порушення; використання переваг цифрових сервісів адміністрування; поширення сфери застосування електронного обміну даними; регулярне проведення фінансового моніторингу; використання відкритих бюджетних даних; формування механізмів формування податкової культури.

Важелями впливу на ефективність бюджетно-податкових відносин є: рівень податкового навантаження на СГД та домогосподарства; прозорість бюджетних процедур у частині формування і використання коштів; якість адміністрування доходів і видатків бюджету; підвищення рівня цифровізації національної економіки; зростання ефективності бюджетно-податкового контролю; збільшення рівня довіри платників податків до держави; посилення

жорсткості санкцій за порушення бюджетно-податкового законодавства; стимулювання добровільної сплати податків та рівня комплаєнтності.

На рис. 1.2 представлено результати формалізації бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки. Основними очікуваними результатами є: зниження рівня тіньового сектора в національній економіці; зменшення податкового розриву між доходами і витратами бюджету; розширення доходної бази бюджетів різних рівнів; підвищення бюджетної дисципліни платників податків та розпорядників бюджетних коштів; зростання добровільної сплати податків; підвищення фінансової прозорості у сфері бюджетно-податкових відносин; зміцнення бюджетно-податкової безпеки національної економіки; посилення заходів із забезпечення фінансової безпеки держави.

Бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки пропонується описувати наступною формулою:

f (інституційна спроможність, податкове адміністрування, бюджетний контроль, цифровізація, фінансова прозорість, податкова культура, комплаєнтність, санкційно-стимулюючі інструменти)

$$D = f(I, A, C, Dig, Tr, TC, Com, St) \quad (1.1)$$

де:

D - результативність детінізації національної економіки;

I - інституційна спроможність;

A - ефективність податкового адміністрування;

C - бюджетно-податковий контроль;

Dig - рівень цифровізації;

Tr - фінансова та фіскальна прозорість;

TC - рівень податкової культури;

Com - бюджетно-податкова комплаєнтність;

St - стимулюючі та санкційні інструменти.

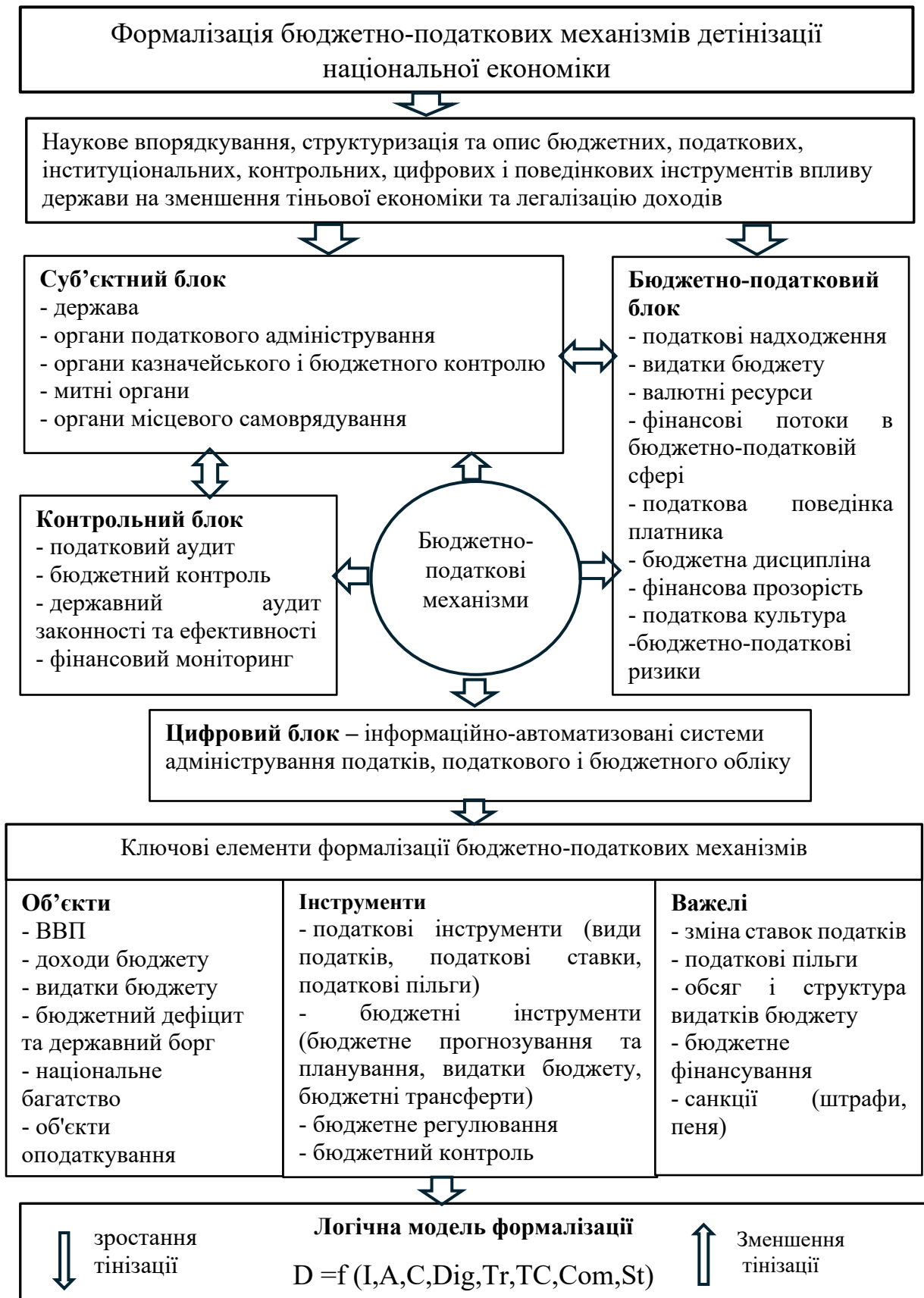

Рис. 1.2 – Результати формалізації бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки

Джерело: власна розробка

Формалізація бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки здійснюється за такими етапами:

Етап 1. Ідентифікація проблем у бюджетно-податкових відносинах, визначення джерел їх тінізації; виявлення бюджетно-податкових втрат; діагностика бюджетно-податкових ризиків.

Етап 2. Структуризація бюджетно-податкових механізмів, яке передбачає групування інструментів за функціональними блоками; визначення суб'єктів бюджетно-податкових відносин і сфер відповідальності; побудова системи взаємодії між інститутами бюджетно-податкової сфери.

Етап 3. Встановлення функціональних зв'язків у бюджетно-податкових відносинах для оцінки впливу окремих механізмів на доходи бюджету; оцінка впливу прозорості, цифровізації та комплаєнтності на рівень тінізації національної економіки; визначення пріоритетних напрямів втручання держави в бюджетно-податковий процесі.

Етап 4. Побудова системи бюджетно-податкових індикаторів рівня тіньового сектора національної економіки за допомогою методики податкових розривів (tax gap), оцінки рівня бюджетних втрат та визначення частки добровільної сплати податків, визначення рівня фінансової прозорості та основі індексу бюджетно-податкової комплаєнтності.

Етап 5. Оцінка ефективності бюджетно-податкових відносин ґрунтується на порівнянні фактичних і цільових значень податкових надходжень та напрямів їх використання, виявлення слабких місць бюджетно-податкових механізмів для коригування політики детінізації національної економіки.

Основними функціональними блоками бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки є: фіскальний, бюджетний, контрольний, цифровий, інституціональний, поведінковий.

1. Фіскальний блок охоплює оптимізацію податкового навантаження на фізичних осіб та СГД; розширення податкової бази; зменшення лазівок для ухилення від оподаткування; мінімізація рівня податкового розриву.

2. Бюджетний блок передбачає посилення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів у частині ефективності видатків; підвищення прозорості бюджетного процесу, орієнтованого на зменшення втрат бюджету.

3. Контрольний блок включає проведення бюджетно-податкового аудиту, здійснення фінансового моніторингу; розбудову ризик-орієнтованої системи фінансового контролю.

4. Цифровий блок передбачає проведення електронних процедур e-tax, e-audit, удосконалення автоматизованого обміну даними; використання відкритих реєстрів для оцінки фінансового стану платників податків; ведення Big Data-аналітики.

5. Інституційний блок охоплює координацію органів державної влади та місцевого самоврядування, зменшення корупційних ризиків у сфері бюджетно-податкових відносин; удосконалення нормативної бази, представленої передусім БКУ [133] і ПКУ; підвищення підзвітності розпорядників бюджетних коштів.

6. Поведінковий блок містить формування податкової культури платників податків; підвищення їх довіри до держави; розвиток податкової комплаєнтності; стимулювання діяльності економічних суб'єктів у легальному секторі.

Таким чином, бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки являють собою цілісну систему взаємопов'язаних інституційних, фіскальних, цифрових, контрольних і поведінкових елементів, які легалізують фінансові потоки та підвищують економічну безпеку держави. Структурно-функціональна модель бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки відображає взаємозв'язок між податковим адмініструванням, ефективністю бюджетного контролю, забезпеченням фінансової прозорості, формуванням податкової культури та бюджетно-податкової комплаєнтності.

Методичний підхід до систематизації бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки поєднує фіскальні, бюджетні, цифрові та поведінкові інструменти в єдину функціональну конструкцію шляхом

включення індикаторів формування податкового розриву, контролю бюджетних втрат, забезпечення достатнього рівня фінансової прозорості, формування податкової комплаєнтності та культури.

Бюджетно-податкові механізми є основою зниження фіскальних ризиків та підвищення стійкості бюджетної системи у системі детінізації національної економіки. Їх формалізація представлена системно організованою моделлю державного впливу, в якій поєднуються податкове адміністрування, бюджетний контроль, фінансова прозорість, цифровізація, комплаєнтність і податкова культура. Зазначені заходи орієнтовані на досягнення стратегічного результату, представленого зниженням рівня тіньової економіки та зміцненням фінансової безпеки держави.

ПДФО відіграє важливу роль у наповненні бюджету [134]. Проте непрямі податки домінують у формуванні доходів бюджету, оскільки уникнення їх сплати практично неможливе. Податкова система України відіграє критичну роль у забезпеченні розвитку економіки та стабілізації доходів бюджету в умовах сучасних викликів, коли Україна стикається з нагальною потребою повернення тимчасово окупованих територій, відновлення зруйнованих об'єктів тощо. Комплексна реформа податкової системи має бути спрямована на зниження податкового навантаження на бізнес і населення, підвищення ефективності збору податків, боротьбу з корупцією, а також активну підтримку малого та середнього бізнесу.

Стан бюджетно-податкових відносин, представлених формуванням доходів бюджету через податки і збори, є одним із ключових елементів фінансової безпеки держави [135]. У той же час значний обсяг тіньової економіки (неврахованої, неоподаткованої діяльності) підриває ефективність бюджетних та податкових механізмів, створює нестачу ресурсів, знижує прозорість і контроль, що ставить під загрозу фінансову безпеку держави. «Детінізація» (зменшення тіньової економіки, легалізація доходів, підвищення податкової дисципліни) виступає одним із найбільш важливих стратегічних напрямів підвищення фінансової та бюджетної безпеки України. В умовах

воєнного стану, значних зовнішніх та внутрішніх викликів, які виявляються у військовій агресії, руйнуванні інфраструктури, корупції, бюджетному дефіциті, підвищується ризик порушення рівноваги бюджетно-податкових відносин, що обумовлює актуальність дослідження. Розбалансування податкової системи та високий рівень тіньової економіки створюють загрозу бюджетній безпеці, оскільки фінансування національної оборони, критичної інфраструктури, соціальних програм може опинитися під ризиком.

Питання тінізації національної економіки, а також проблеми розробки і реалізації бюджетно-податкової політики досліджуються багатьма вченими. Стаття Супрунової І. В. [136, с. 149] аналізує економічні причини тіньової економіки в Україні, визначаючи їх як ключову загрозу національній безпеці. Утворення тіньових сегментів в економіці відбувається через певні дестимулятори, які підривають стабільність функціонування держави, її інтереси та здатність задовольняти потреби громадян. Збільшують фінансову небезпеку держави інфляція, безробіття, високе податкове навантаження, непривабливий інвестиційний клімат, високий державний борг тощо. Герасимова Я. О. [137, с. 27] розглядає суперечливий характер впливу тіньової економіки на макроекономічні процеси, що проявляється в її дуалізмі. Основна ідея дуалістичного підходу полягає в тому, що тіньова економіка має одночасно позитивні (конструктивні) та негативні (деструктивні) сторони впливу на економічну динаміку та розвиток країни. Конструктивний вплив, на думку автора, полягає у тимчасовому «змащенні» економіки, коли під час економічних криз або за надмірного державного регулювання тіньовий сектор відіграє роль амортизатора соціальної напруги, забезпечуючи зайнятість та доходи населенню, яке втратило роботу в офіційному секторі. У довгостроковій перспективі та при значних масштабах тінізація має руйнівний ефект. Вона призводить до недоотримання податкових надходжень, деформації конкуренції (легальний бізнес опиняється в не вигідному становищі), зниження ефективності державної політики, зростання корупції та підриву інституціональних основ держави. Отже, дуалістичний підхід дозволяє розглядати тіньову економіку не

як абсолютне зло, а як багатогранне явище, що потребує диференційованого підходу до управління та регулювання. У своїх статтях Бабіч Є. М., Лазаренко І. С. [138; 139] досліджують можливі шляхи трансформації фіскальної політики України для зниження рівня тінізації економіки серед суб'єктів малого та середнього бізнесу. Котвицька Н. М., Стародубов І. В., Буряк В. В. відзначають, що у період економічних змін інструменти бюджетно-податкової політики відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та стійкого розвитку [140, с. 33]. Тому потребують визначення особливості її проведення та формулювання стратегічних завдань для майбутнього розвитку економіки та фінансової системи.

Трансформація економіки супроводжується структурними реформами, технологічними інноваціями та глобалізацією, що створює нові завдання для управління державними фінансами. Макогон В. Д., Адаменко І. П. [141, с.184] відзначають, що особливості формування та реалізації податково-бюджетної політики як в країнах з розвинутою, так і трансформаційною економікою обумовлюється рядом чинників, найважливішими з яких є рівень економічного зростання та інституційної спроможності країни.

Підвищення якісного рівня реалізації бюджетно-податкової політики визначено Чугуновим І., Макогоном В. [142] як одну зі стратегічних цілей державних установ, особливо в умовах обмежених фінансових ресурсів. Активні воєнні дії на території України, разом із високим рівнем економічного спаду та загальною невизначеністю, актуалізують потребу в розробці інноваційних підходів до управління бюджетно-податковим інструментарієм. Дуб А. Р., Мединська Т. В. [143, с. 218] також піднімають проблематику податкової політики в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати, що ними бюджетно-податкова політика розглядається як важливий інструмент забезпечення інституціонального економічного розвитку, у т.ч. в умовах воєнного стану. Питання тінізації досліджуються переважно в контексті

національної економіки загалом. Тому потребують уточнення причинно-наслідкові зв'язки між тінізацією бюджетно-податкової політики та фінансовою безпекою України в умовах євроінтеграції.

Детінізація передбачає створення умов і механізмів, за яких економічна діяльність реєструється, оподатковується, доходи і витрати підприємств стають прозорими [144, с. 152]. У бюджетно-податкових відносинах це означає: покращення адміністрування податків, зміцнення податкової дисципліни, стимулювання легальної діяльності, посилення податкового контролю, боротьбу з ухиленням від сплати податків, тіньовими схемами, оптимізацію податкового навантаження тощо.

Фінансова безпека включає бюджетну безпеку (спроможність бюджету виконувати функції із фінансування видатків функціональної, економічної, програмної, відомчої класифікації на достатньому рівні), податкову безпеку (спроможність податкової системи акумулювати доходи бюджету у розмірі, достатньому для фінансування витрат) та інші компоненти. Напрямами фінансування з видаткової частини бюджету є: функції держави (оборона, освіта, охорона здоров'я тощо), розпорядники бюджетних коштів, бюджетні програми, види економічної діяльності.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [145], які втратили чинність відповідно до Наказу Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України № 199 від 11.08.2025, надавали дефініції фінансової безпеки та бюджетної безпеки. Фінансова безпека являє собою стан фінансової системи держави, за якого забезпечуються необхідні умови для сталого соціально-економічного розвитку, гарантується її стійкість до різноманітних фінансових шоків і дисбалансів, а також створюються передумови для збереження цілісності та стабільності фінансової системи. Однією з ключових складових фінансової безпеки є бюджетна безпека. Вона характеризує спроможність забезпечувати платоспроможність і фінансову стійкість державних фінансів, що дозволяє органам влади виконувати свої функції максимально ефективно.

Бюджетно-податкові відносини виступають важливим каналом трансформації доходів в ресурси для держави: чим більш прозорими, ефективними, легальними вони є - тим вищим є рівень фінансової безпеки держави. Взаємозв'язок між доходами бюджету і фінансовою безпекою опосередковується акумуляцією податків і зборів у економічному середовищі, що характеризується певним рівнем тінізації [146]. Якщо податкові надходження знижуються через високий рівень тіньової економіки, меншою стає здатність держави фінансувати витрати (соціальні, оборонні, інфраструктурні), що знижує рівень бюджетної безпеки. Податкова політика стає інструментом не лише наповнення бюджету, а й забезпечення стабільності, відновлення та легалізації економічної діяльності.

В умовах війни або надзвичайних ситуацій бюджетні ресурси знаходяться на критично низькому рівні із-за недостатнього наповнення через тіньову економіку або деформовані податкові відносини, що означає зниження мобілізаційної спроможності держави. Тому детінізація в таких обставинах має особливо важливу роль - вона допомагає створювати резерви, забезпечувати фінансування оборони, соціального захисту, відновлення тощо.

Бюджетно-податкові відносини охоплюють систему законодавчо-встановлених зв'язків між державою та платниками податків, у рамках яких формуються доходи державного бюджету, здійснюється відрахування податків і зборів, регулюється податкова політика й адміністрування податків. Такі відносини є фундаментальною складовою бюджетної та податкової безпеки держави, що в свою чергу є елементом загальної фінансової безпеки.

Детінізація економіки є процесом виведення економічної діяльності та доходів із тіні (тобто непрозорого, неофіційного, неоподаткованого сектору) у легальну форму. Вона виступає ключовим інструментом підвищення ефективності бюджетно-податкових відносин і зміцнення фінансової безпеки. Зниження рівня тіньового сектору сприяє зростанню інтегрального показника фінансової безпеки [147].

В умовах масштабної зовнішньої агресії, введення воєнного стану, високої бюджетної навантаженості та потреби у фінансуванні оборони, відбудови й соціальної підтримки бюджетно-податкові відносини набувають підвищеної важливості. Неефективність податкового адміністрування чи високий рівень тіньової економіки ведуть до невиконання планових надходжень до бюджету, що підриває бюджетну стійкість і фінансову безпеку держави.

Система державних, фінансових, правових, організаційно-економічних заходів, спрямованих на виведення діяльності суб'єктів господарювання з нелегального сектора економіки, забезпечення прозорості податкових платежів і повноти надходжень до бюджету становить детінізацію бюджетно-податкових відносин, яка є комплексом превентивних, стимулюючих і контрольних заходів. У рамках класифікаційного підходу виділяють форми, методи, механізми та інструменти детінізації (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 - Форми детінізації бюджетно-податкових відносин, їх зміст, характеристика та інструменти

Форма детінізації	Зміст та характеристика	Інструменти
1	2	3
Інституційна	Боротьба з ухиленням від сплати податків на основі створення організаційно- правових інститутів, забезпечуючих прозорість податкових відносин	Державна податкова служба, Бюро економічної безпеки (БЕБ), Міжвідомча робоча група щодо детінізації економіки та розвитку добросовісної конкуренції при Кабінеті Міністрів України
Економічна	Виведення бізнесу з нелегального сектора економіки шляхом застосування фінансових стимулів і механізмів	Податкові пільги для ФОП, програми підтримки МСП, державні гранти, програми «5-7-9%».
Фіскальна (бюджетна)	Стимулювання добровільної сплати податків на основі оптимізації податкових ставок, спрощення системи адміністрування, зниження податкового навантаження на бізнес	Електронне адміністрування ПДВ, автоматичне відшкодування, спрощення звітності.
Адміністративно-контрольна	Профілактика ухилення від оподаткування на основі посилення контролю за фінансовими потоками, боротьби з контрабандою та нелегальним обігом готівки	Інтеграція податкових баз, обмін інформацією між ДПС, митницею, НБУ, впровадження е-чеків, РРО.

Завершення табл. 1.2

1	2	3
Цифрова (технологічна)	Здійснення процедур контролю, обліку та моніторингу податкових надходжень на основі використання цифрових інструментів і технологій	e-Data, відкритий бюджет, e-кабінет платника податків, e-reporting, «Дія.Бізнес».
Соціально-психологічна	Підвищення податкової культури платників податків для формування у суспільстві позитивного ставлення до сплати податків	Інформаційні кампанії, громадський контроль, фінансова освіта.

Джерело: власна розробка

Основними формами детінізації є: інституційна, економічна, фіскальна (бюджетна), адміністративно-контрольна, цифрова (технологічна), соціально-психологічна.

Методи детінізації бюджетно-податкових відносин класифікуються за характером впливу, за формою реалізації, за рівнем управління.

1. За характером впливу виділяють превентивні (попереджувальні), стимулюючі, карально – контрольні методи. Превентивні спрямовані на усунення причин тінізації, представлених оптимізацією податкових ставок, заходами з дерегуляції бізнесу, створенням сприятливого інвестиційного клімату). Стимулюючі методи представлені наданням податкових пільг, грантів, кредитних преференцій для легального бізнесу, наявністю альтернативних режимів оподаткування, спрощенням податкового обліку, розвитком добровільного декларування. Карально – контрольні методи орієнтовані на посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, автоматизацію податкових перевірок, застосування санкцій за порушення податкового законодавства.

2. За формою реалізації виділяють адміністративні, економічні, інституційно-правові, інформаційно-аналітичні, цифрові методи. Адміністративні методи представлені реєстраційними процедурами платників податків, заходами з проведення податкового контролю і податкового моніторингу, здійсненням податкових перевірок, накладанням санкцій. Економічні методи представлені наданням податкових стимулів і державних

гарантій, заходами податкового регулювання, пільговим кредитуванням. Інституційно-правові методи пов'язані з реформуванням податкового законодавства, створенням аналітичних центрів і проведенням фінансових розслідувань. Інформаційно-аналітичні методи представлені формуванням баз даних, аналітичною звітністю, автоматизованим обміном інформацією з міжнародними податковими органами: *CRS - Common Standard on Reporting*, Загальний стандарт звітності, *BEPS - Base Erosion and Profit Shifting*, Розмивання бази оподаткування та виведення прибутку. Цифрові методи представлені електронним адмініструванням, блокчейн-контролем транзакцій, формуванням і оприлюдненням онлайн-звітності.

3. За рівнем управління виділяють методи макро-, мезо-, мікрорівня. На макрорівні реалізуються механізми державної податкової політики, регулювання обігу готівки, проведення заходів із фінансового моніторингу. Методи мезорівня реалізують податкові інспекції, фінансові органи місцевої влади, які реалізують регіональні програми детінізації. Методами мікрорівня є внутрішній фінансовий контроль підприємств, забезпечення прозорості бухгалтерського обліку, поширення ідеології добровільної сплати податків.

Баланс між контролем і мотивацією забезпечує поєднання адміністративних та економічних методів [148]. Основними з них є: цифровізація бюджетного процесу; автоматизацію обліку податків і платежів; стимулювання легальної підприємницької діяльності; збільшення безготівкових розрахунків; підвищення фінансової грамотності населення; створення прозорих інституцій фіскального контролю. Реалізація зазначених методів на практиці дозволяє забезпечити ефективні процеси детінізації бюджетно-податкових відносин.

Антикорупційні методи детінізації бюджетно-податкових відносин - це комплекс заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції, підвищення прозорості руху фінансових ресурсів та забезпечення справедливих оподаткування [149, с. 70]. Їх реалізація є ключовою умовою ефективного функціонування державних фінансів і гармонізації з нормами ЄС:

1. Інституційні методи передбачають посилення незалежності та ефективності контролюючих органів шляхом підвищення професійної підготовки працівників ДПС, Державної аудиторської служби, Рахункової палати України; запровадження чітких стандартів етики та відповідальності державних службовців. Важливим є розмежування повноважень між фіскальними та правоохоронними органами для уникнення дублювання функцій і корупційних ризиків при перевірках. Створення антикорупційних підрозділів у фінансових структурах має за мету моніторинг підозрілих операцій, проведення внутрішнього аудиту, реагування на зловживання [150].

2. Організаційно-правові методи передбачають удосконалення законодавства про відповідальність за фінансові правопорушення шляхом посилення санкцій за ухилення від сплати податків, фіктивне підприємництво, відмивання доходів; запровадження презумпції правомірності платника за умови його відкритої діяльності. Прозорість бюджетного процесу має забезпечуватися обов'язковим публічним звітуванням про використання бюджетних коштів; відкриттям бюджетів різних рівнів (державний, місцевий, галузевий). Електронізація процедур досягається впровадженням е-бюджету, е-декларування, е-податків для мінімізації людського фактору; застосуванням блокчейн-технологій для моніторингу фінансових операцій.

3. Економічні методи передбачають оптимізацію податкового навантаження на основі спрощення ставок і механізмів оподаткування для зменшення стимулів до ухилення і розширення бази оподаткування без підвищення ставок. Стимулювання добровільної сплати податків досягається запровадженням податкових знижок, амністій капіталу, програм лояльності для сумлінних платників. Боротьба з офшоризацією має за мету контроль трансфертного ціноутворення, обмін податковою інформацією з іншими країнами, приєднання до ініціативи OECD BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) [151].

4. Інформаційно-аналітичні методи передбачають запровадження системи ризикоорієнтованого аудиту, автоматичного визначення підприємств із

підозрілими операціями, використання великих даних (Big Data) для аналізу податкових декларацій, банківських операцій, митних звітів для виявлення схем ухилення [152]. Створення єдиної бази даних державних закупівель, податкових і фінансових операцій забезпечить прозорість взаємозв'язків між бізнесом і державними органами.

5. Соціально-психологічні методи мають за мету підвищення податкової культури населення, проведення інформаційних кампаній, освітніх програм, формування довіри до державних інституцій. Мотивація державних службовців до доброчесної поведінки має забезпечуватися гідною оплатою праці, ротацією кадрів, заборонаю конфлікту інтересів. Громадський контроль і участь громадських організацій забезпечується незалежними аналітичними центрами, антикорупційними платформами, онлайн-сервісами для скарг.

6. Міжнародні методи передбачають імплементацію антикорупційних стандартів ЄС та OECD, Конвенція ООН проти корупції, GRECO (англ. The Group of States against Corruption - «Група держав проти корупції») - орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу. Важливою є співпраця з міжнародними інституціями - Світовим банком, МВФ, Європейською комісією - у програмах з детінізації економіки.

Антикорупційні методи детінізації бюджетно-податкових відносин базуються на принципах прозорості, відповідальності, електронного врядування та участі громадськості. Їх комплексна реалізація зменшує рівень тіньової економіки, підвищує довіру до держави та сприяє інтеграції України до європейського фінансового простору. Детінізація має стати одним з ключових джерел наповнення Держбюджету-2026, оскільки бюджетні надходження від податків є основою бази для фінансування державних функцій.

Сфера публічних фінансів традиційно відстає від корпоративного сектору у впровадженні інновацій, особливо технологій четвертої промислової, так званої «цифрової», революції [153]. Розвиток GovTech (цифровізація державного управління) зосереджений на забезпеченні відкритості даних та вільного доступу до інформації, якою володіють державні органи. У контексті публічних фінансів

GovTech сприяє прозорості бюджетів і закупівель, спрощує отримання державних послуг через електронні канали зв'язку та залучає громадськість до процесу управління фінансами. Впровадження аналізу великих даних (Big Data), машинного навчання, штучного інтелекту і смарт-контрактів дозволяє максимально автоматизувати бюджетний процес, усунути суб'єктивний фактор, забезпечити оптимізацію управління публічними фінансами, підвищити ефективність податкової політики, запобігти виникненню перевитрат бюджетних коштів, мінімізувати корупційні ризики. Удосконалення бюджетного процесу є складним та багатогранним завданням і ґрунтується на цифрових технологіях, великих базах даних, штучному інтелекті, інноваційних рішеннях в інтересах підвищення ефективності управлінні публічними фінансовими ресурсами [154].

Доходи бюджету відіграють вирішальну роль у забезпеченні фінансової стійкості громад та слугують показником для оцінки ефективності управління соціально-економічним розвитком громади [155]. На основі використання діалектичного підходу доходи бюджету громад, які ґрунтуються на комплексному теоретико-методологічному підході, являють собою сукупність грошових відносин щодо формування бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування. Вони необхідні для фінансування виконання покладених на територіальні громади функцій, оскільки є фінансовим інструментом забезпечення їх стійкості, реалізації фінансової політики, регулювання соціально-економічного розвитку. За змістом фінансові ресурси органів місцевого самоврядування матеріалізуються у вхідних грошових потоках, мобілізованих із внутрішніх та зовнішніх джерел [156]. За формою це можуть бути податкові і неподаткові надходження. Податкові надходження представлені ПДФО, місцевими податками та зборами, екологічним податком. Неподаткові надходження представлені доходами від операцій з капіталом, трансфертами (субсидії, дотації, гранти, міжнародна технічна допомога) тощо.

Взаємозв'язок між детінізацією, податковими надходженнями до бюджету та фінансовою безпекою можна формалізувати наступним таким чином. Вища

частка легальної економіки збільшує базу оподаткування, обумовлює стійкість формування доходів державного бюджету. Ефективна бюджетна політика та адміністрування податків створюють передумови для зменшення тінізації національної економіки. Це підвищує рівень бюджетної безпеки як складової фінансової безпеки, знижує структурно високу частку тіньової економіки, яка обумовлює втрату бюджетних доходів, підвищує державний борг, порушує ліквідність банківського сектору і створює ризики для фінансової системи.

Запропонована Стратегія детінізації бюджетно-податкових відносин є системою державних заходів, спрямованих на виведення з «тіні» економічної діяльності, яка не обліковується офіційною статистикою та не оподатковується. Її зміст орієнтований на подолання проблемних аспектів та викликів, представлених недостатньою законодавчою та інституційною базою щодо податкової та бюджетної безпеки, ускладненням контролю за податками, моніторингу діяльності СГД та реалізацією механізмів детінізації в умовах воєнного стану, який супроводжується руйнуванням інфраструктури, розміщенням активів платників податків на тимчасово окупованих територіях, переміщенням бізнесу. Неоднорідність рівня поширення тіньової економіки по регіонах, що вимагає регіональної диференційованої політики.

Успішне проведення процесів детінізації бюджетно-податкових відносин потребує стратегічного підходу, реалізація якого дозволить підвищити прозорість фінансових потоків, реалізувати принцип справедливості оподаткування, забезпечити зростання податкових надходжень. Стратегічні заходи з детінізації бюджетно-податкових відносин представлено у табл. 1.3.

Основними з них є: удосконалення податкової системи, удосконалення бюджетної системи, забезпечення публічності інформації про стан тінізації економіки, розширення сфери електронного урядування, реформування системи державного фінансового контролю, реформування трудових відносин найманих працівників із роботодавцем, а також оподаткування самозайнятих осіб, посилення заходів антикорупційної політики, зростання бюджетно-податкової свідомості в суспільстві та самосвідомості платників податків

Таблиця 1.3 – Стратегічні заходи з детінізації бюджетно-податкових відносин

Заходи	Зміст заходів	Очікувані результати реалізації
1	2	3
1. Удосконалення податкової системи	- спрощення адміністрування податків; - зменшення кількості податків, зборів, обов'язкових платежів; - оптимізація рівня ставок податків, зборів, обов'язкових платежів; - гармонізація податкової системи України з податковою системою ЄС; - розрахунок середнього податкового навантаження на рівні національної економіки	На макрорівні – порівняння податкового навантаження в Україні з аналогічним показником в країнах ЄС; На мікрорівні – стимулювання платників податків працювати в легальній податковій площині
2. Удосконалення бюджетної системи	- раціоналізація бюджетних норм і нормативів; - використання індикативного бюджетного планування; - впровадження принципів середньо- і довгостроковості у бюджетне планування; - удосконалення мжбюджетних відносин за рахунок зниження ролі трансфертів; - посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за їх цільове і законне використання	Підтримка процесів децентралізації, забезпечення стратегічного управління бюджетними коштами на основі середньо- і довгострокових бюджетів
3. Забезпечення публічності інформації про стан тінізації економіки	- регулярна публікація Звітів «Про стан тінізації бюджетно-податкових відносин»; - оцінка рівня тінізації прямими та непрямими методами;	Оцінка бюджетно-податкових ризиків за критерієм тінізації, визначення рівня загроз національній економіці на основі порівняння фактичного показника з граничним
	- обґрунтування граничних рівнів тінізації податкових і бюджетних відносин; - порівняння фактичних показників тінізації з граничними	
4. Розширення сфери електронного урядування	- перехід до електронного урядування шляхом впровадження е-податків, е-декларування, е-бюджету; - використання інформації відкритих державних реєстрів та можливостей інформаційного порталу «Дія»; - використання блокчейн-технологій для контролю бюджетно-податкових операцій	Зменшення витрат на урядування, прозорість руху бюджетних коштів, формування і використання бюджетів

1	2	3
5. Реформування системи державного фінансового контролю	- заміна механізмів державного фінансового контролю механізмами державного аудиту; - організація державного аудиту на ризик-орієнтованій основі; - автоматизація державних аудиторських перевірок; - посилення повноважень Рахункової палати, Державної аудиторської служби.	Перехід від ретроспективних вибірових перевірок у формі ревізій до системно-орієнтованого державного аудиту
6. Реформування трудових відносин найманих працівників із роботодавцем, а також оподаткування самозайнятих осіб	- зниження ЄСВ для офіційного працевлаштування; - гнучкість спрощеного режиму оподаткування для підтримка малого бізнесу; - легалізація гіг-економіки (англ. Gig Economy).	Стимулювання легальної зайнятості платників податків, тимчасової та проєктної роботи
7. Посилення заходів антикорупційної політики	- забезпечення прозорості державних закупівель через <i>Prozorro</i> ; - відкритість декларацій чиновників, що адмініструють бюджетно-податкові відносини; - посилення юридичної відповідальності за правопорушення в бюджетно-податковій сфері	Підвищення рівня довіри платників податків до держави, мінімізація корупційних ризиків, зниження толерантності учасників бюджетно-податкових відносин до корупції
8. Зростання бюджетно-податкової свідомості в суспільстві та самосвідомості платників податків	- проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній про негативні наслідки тіньової економіки; - проведення навчальних програм з фінансової грамотності і податкової культури; - популяризація концепції добровільної сплати податків.	Підвищення фінансової культури та проведення заходів із податкової освіти

Джерело: власна розробка

Зазначені стратегічні заходи з детінізації бюджетно-податкових відносин ґрунтуються на принципах прозорості, відповідальності, цифровізації, партнерства, європейської інтеграції. Прозорість означає відкритість бюджетних і податкових процесів, відповідальність передбачає невідворотність покарання за тіньові операції, цифровізація мінімізує вплив людського фактору на обчислення і сплату податків через електронні сервіси, партнерство означає взаємодію держави, бізнесу та громадськості, євроінтеграційність передбачає

узгодження дій платників податків із нормами ЄС та міжнародними стандартами.

Основними інструментами реалізації стратегічних заходів є: План цифрового розвитку Державної податкової служби України до 2030 року [157], механізми фінансового моніторингу та контролю трансфертного ціноутворення, співпраця з міжнародними структурами (МВФ, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку (*OECD - Organization for Economic Co-operation and Development*), Група держав проти корупції - орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу (*GRECO - The Group of States against Corruption*).

Система управління податковими ризиками являє собою інтегровану сукупність інформаційних, аналітичних і управлінських процедур, а також принципів прийняття рішень. Це безперервний, циклічний, ітеративний та комплексний процес, який охоплює аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, ідентифікацію, оцінку податкових ризиків та застосування заходів для їх мінімізації. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 року № 854, спрямованої на реалізацію експериментального проєкту функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС передбачено впровадження Автоматизованої системи управління податковими ризиками. Вона призначена для виявлення податкових ризиків платника податків шляхом аналізу даних з інформаційно-комунікаційної системи ДПС та зовнішніх джерел. Процес не передбачає безпосередньої участі платника податків. Основною метою експериментального проєкту є впровадження міжнародних управлінських практик у діяльність ДПС, спрямованих на покращення виконання податкових обов'язків платниками та оптимізацію рівня їхньої відповідності вимогам законодавства.

Основними практичними заходами і рекомендаціями стратегічних засад детінізації бюджетно-податкових відносин є:

- удосконалення механізмів податкового адміністрування на основі цифровізації, автоматизованого обміну даними, зменшення «ручного» впливу, створення протоколів проведення перевірок;

- спрощення процедур реєстрації бізнесу для стимулювання економічної діяльності в легальному секторі економіки; стимулювання переходу із тіньового сегмента економіки в легальний на основі створення пільгових режимів;
- урахуванням рівнів інтегральних показників тіньової економіки і фінансової безпеки по регіонах при розробці регіональних програм детінізації з надання таргетованої підтримки;
- введення нормативів і індикаторів бюджетної і податкової безпеки, їх закріплення в нормативно-правових актах і регламентах для оцінки і контролю показників, формування відповідної звітності та проведення аудиту;
- врахування ризиків тіньової економіки при інтеграції фіскальних та інституційних заходів, здійснення бюджетування на основі очікуваних податкових надходжень і витрат.

Успішна реалізація стратегічних засад детінізації бюджетно-податкових відносин дозволить підвищити рівень податкових надходжень до бюджету; збільшити довіру платників податків до державних інституцій; створення рівних умов для ведення бізнесу; формування культури легальної підприємницької діяльності; зменшення частки тіньової економіки менше граничного рівня.

1.3. Концепція детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України

Детінізація є системним процесом легалізації фінансово-господарських операцій, доходів і бюджетних потоків шляхом удосконалення податкового адміністрування, підвищення фінансової прозорості, розвитку комплаєнтності та впровадження інституційних і цифрових механізмів, спрямований на зміцнення фінансової безпеки держави.

Детінізація бюджетно-податкових відносин виступає ключовим інструментом забезпечення фінансової безпеки, оскільки забезпечує зростання бюджетних надходжень, знижує податкові втрати (tax gap), підвищує ефективність бюджетних витрат, формує довіру до держави; зменшує фінансові

та та корупційні ризики. Причинно-наслідкові зв'язки виглядають таким чином: скорочення тіньової економіки означає зростання доходів бюджету та фінансової безпеки.

Детінізація бюджетно-податкових відносин є системоутворюючим елементом фінансової безпеки держави, що інтегрує фіскальні, інституційні, цифрові та поведінкові механізми. Концептуальна модель детінізації поєднує: фінансову прозорість бюджетно-податкових відносин, бюджетно-податкову комплаєнтність, податкову культуру, цифровізацію фінансових процесів [20]. Методичний підхід до оцінки рівня детінізації національної економіки включає використання індикаторів тіньової економіки, податкового розриву, ефективності бюджетних витрат та рівень комплаєнтності. Головними інструментами детінізації національної економіки є поєднання методів електронного оподаткування та аудиту (e-tax та e-audit), фінансового моніторингу бюджетно-податкових відносин, використання відкритих даних, формування механізмів ризик-орієнтованого контролю (рис. 1.3).

Детінізація виступає ключовим фактором зміцнення фінансової безпеки через механізми управління бюджетно-податковими ризиками, інтеграцію цифрових та поведінкових інструментів. Структурними елементами детінізації є такі компоненти:

- фіскальний передбачає зменшення податкового розриву, оптимізацію ставок;
- бюджетний ґрунтується на забезпеченні прозорості та ефективності використання коштів;
- інституційний компонент передбачає підзвітність органів державної влади та місцевого самоврядування перед платниками податків;
- цифровий компонент передбачає використання e-tax, Big Data, автоматизації бюджетно-податкових розрахунків;
- поведінковий компонент забезпечується зростанням податкової культури, довіри, комплаєнтності.

Рис. 1.3 -Концепція детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України

Джерело: власна розробка

Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетно-податкової політики доповнено показниками рівня тінізації, податкових втрат і прозорості фінансових потоків. Інституційні засади взаємодії суб'єктів бюджетно-податкових відносин передбачають посилення координації між податковими, митними, фінансовими та антикорупційними органами. Напрями адаптації європейського досвіду детінізації економіки передбачають імплементацію принципів прозорості, цифровізації, боротьби з ухиленням від оподаткування та обміну фінансовою інформацією до умов України. В умовах поведінкової економіки розробка податкової політики відкриває нові можливості для більш точної оцінки її наслідків, що зменшить розрив між очікуваннями політиків і фактичним сприйняттям та реакцією платників податків. Усвідомлення психологічних особливостей громадян дозволяє ефективніше реалізовувати державну політику та визначати ключові напрями макроекономічного розвитку. Поведінкова аналітика надає можливість структурувати інформацію з урахуванням поведінкових рис різних груп населення. Інтеграція інструментів поведінкової економіки в систему державного управління сприяє досягненню значимих результатів із меншими витратами. Коректування наслідків ірраціональної поведінки економічних агентів, досягається шляхом державного втручання на основі м'яких «штовхань», які спрямовують громадян до ухвалення раціональних рішень. Органи державної влади та місцевого самоврядування мають використовувати поведінкову аналітику для формування психологічного профілю платників податників. Моніторинг результатів введення таких методів здатний позитивно вплинути як на добробут окремих громадян, так і на суспільство в цілому.

Основними інструментами детінізації національної економіки вважаємо: удосконалення механізмів електронного адміністрування податків, регулярне проведення фінансового моніторингу, ризик-орієнтованого аудиту. Важливим є використання відкритих бюджетних даних для обґрунтування антикорупційних механізмів і податкових стимулів. Результатами детінізації національної економіки має стати легалізація доходів платників податків, зростання

податкових надходжень, зниження тіньової економіки, підвищення фінансової дисципліни, зміцнення бюджетної та податкової безпеки.

Формалізацію рівня детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки представлено на рис. 1.4.

Як цілісна система, концепція детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України, являє собою сукупність теоретико-методологічних положень, принципів, інструментів і механізмів державного впливу, спрямованих на зменшення масштабів тіньової економіки. Результатом побудови концепції є формування моделі бюджетно-податкових відносин, яка мінімізує стимули до ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів; забезпечує збалансованість фіскальних інтересів держави та економічних інтересів платників податків;

Концепція детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України має базуватися на принципах законності, прозорості, справедливості, системності, превентивності, цифровізації, ризик-орієнтованості, інституційної взаємодії.

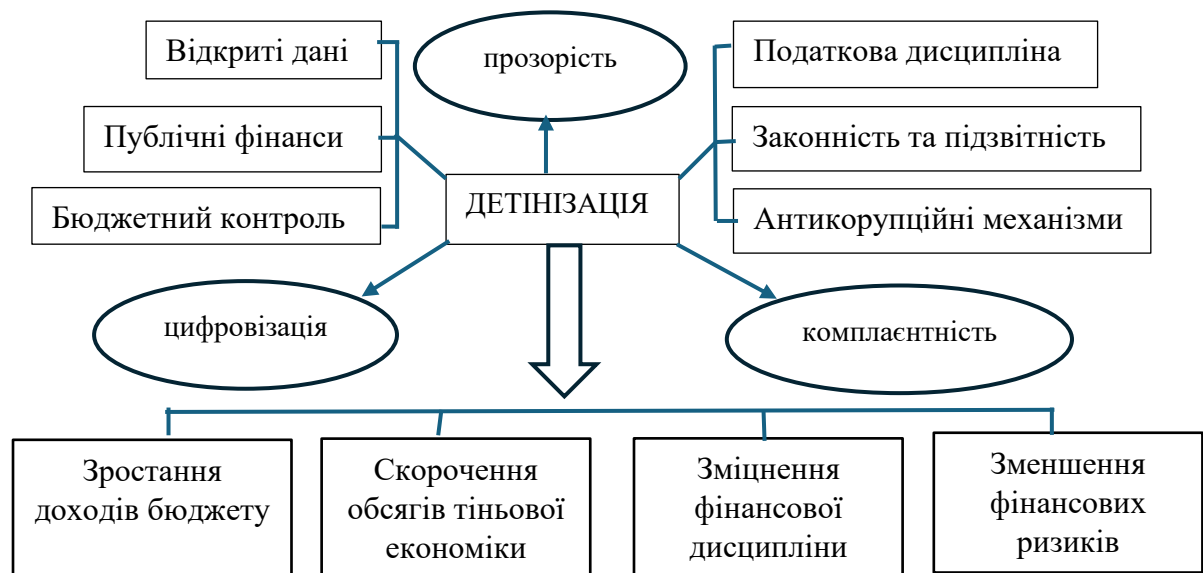

Рис. 1.4 - Формалізація детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки

Джерело: власна розробка

Законність передбачає неухильне дотримання норм бюджетного й податкового законодавства для упередження виникнення корупційних дій, ухилення від сплати податків, заниження податкової бази, нецільового і незаконного використання бюджетних коштів. Прозорість передбачає відкритість інформації про Державний бюджет і місцеві бюджети, звіти про їх виконання, міжбюджетні трансферти і податкові процедури. Справедливість ґрунтується на рівномірному розподілі між платниками податків податкового навантаження, яке визначається відношенням суми сплачених податків та обсягу продаж або чистого прибутку з урахуванням галузевих особливостей та режимів оподаткування. Системність передбачає узгодженість бюджетної, податкової, митної, антикорупційної та фінансової політики для ліквідації корупційних схем. Превентивність упереджує виникнення тіньових схем у бюджетно-податковій сфері та формування толерантності до них. Цифровізація передбачає максимальне використання цифрових рішень для обліку, контролю й моніторингу бюджетно-податкових зобов'язань. Ризик-орієнтованість передбачає концентрацію на контролі найбільш загрозливих сегментів, які є потенційними джерелами бюджетно-податкової тінізації. Інституційна взаємодія заснована на координації дій податкових, митних, фінансових, правоохоронних і контрольних органів, які протидіють тінізації бюджетно-податкових відносин.

Метою концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України є скорочення тіньового сектору національної економіки та підвищення ефективності бюджетно-податкової політики держави.

Досягнення поставленої мети обумовило вирішення таких завдань:

- зміцнення податкостроможності державного та місцевих бюджетів;
- розробка заходів із ефективного управління бюджетними коштами через запобігання втратам бюджетних ресурсів;
- формування прозорого, справедливого та стабільного податкового середовища.

- підвищення прозорості формування та використання бюджетних ресурсів;
- розширення доходної бази бюджету та посилення фінансової безпеки держави шляхом зміцнення податкової дисципліни;
- підвищення довіри громадськості до державних податкових інститутів;
- створення умов для легалізації доходів, капіталів, зайнятості та господарських операцій;
- зниження вразливості бюджетно-податкової системи до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Об'єктом концепції забезпечення системи фінансової безпеки України є бюджетно-податкові відносини, що виникають між державою, платниками податків, органами місцевого самоврядування, фінансовими посередниками та іншими учасниками фінансової системи.

Предметом концепції є сукупність економічних, фінансових, інституційних, правових та організаційних механізмів детінізації бюджетно-податкових відносин у контексті зміцнення фінансової безпеки держави.

Структурними елементами концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України є такі блоки: теоретико-методологічний, інституційний, фіскально-регуляторний, контрольно-аналітичний, інформаційно-цифровий, соціально-мотиваційний. Їх характеристику представлено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 - Структурні елементи концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України

№ з/п	Назва блоку	Зміст блоку
1	2	3
1	теоретико-методологічний	понятійний апарат, джерела тінізації бюджетно-податкових відносин, оцінка їх впливу на фінансову безпеку, чинники детінізації, оцінка рівня детінізації за виділеними критеріями
2	інституційний	розмежування повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування у сфері регулювання бюджетно-податкових відносин, забезпечення координації дій між ними і посилення комунікаційних зв'язків

1	2	3
4	контрольно-аналітичний	впровадження ризик-орієнтованих методів адміністрування податків, бюджетно-податковий контроль, бюджетно-податковий аудит, аналіз бюджетно-податкових транзакцій на предмет виявлення підозрілих і сумнівних операцій
5	інформаційно-цифровий	обмін даними між бюджетними, податковими та іншими державними реєстрами, застосування аналітики великих баз даних на основі цифрових технологій
6	соціально-мотиваційний	підвищення довіри платників податків до держави, формування податкової культури, розвиток механізмів добровільної сплати податків, легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом

Джерело: власна розробка

Інструментарій концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України наведено на рис. 1.5.

Запровадження концепції детінізації бюджетно-податкових відносин забезпечить: зростання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів без надмірного підвищення ставок податків та обов'язкових платежів; розширення офіційного сектору економіки у податкових нарахуваннях; зменшення бюджетних втрат від нецільового використання бюджетних коштів; підвищення ефективності використання ресурсів державного сектору національної економіки; зміцнення фінансової стійкості держави; посилення інвестиційної привабливості національної економіки; зниження рівня її фінансових загроз і бюджетних ризиків; підвищення рівня фінансової безпеки України.

Концепцію детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України доцільно визначати як системно організований комплекс наукових положень, принципів, інструментів та організаційно-економічних механізмів, спрямованих на легалізацію фінансово-господарських процесів, підвищення прозорості формування і використання бюджетних ресурсів, зниження податкових та бюджетних ризиків, зміцнення дохідної бази бюджету й забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави.

Рис. 1.5 - Інструментарій концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України

Джерело: власна розробка

Бюджетно-податкова комплаєнтність є складною багаторівневою категорією, що відображає ступінь дотримання суб'єктами економічних відносин вимог податкового та бюджетного законодавства, а також рівень прозорості, підзвітності та ефективності використання публічних фінансових ресурсів.

Як інтегрована характеристика поведінки суб'єктів бюджетно-податкових відносин, бюджетно-податкова комплаєнтність відображає рівень добровільного, своєчасного та повного виконання податкових зобов'язань і

дотримання бюджетної дисципліни на основі поєднання інституційних, цифрових, економічних та поведінкових механізмів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави. Бюджетно-податкова комплаєнтність охоплює: добровільність і повноту виконання податкових зобов'язань; дотримання принципів бюджетної дисципліни; відповідність фінансової діяльності встановленим нормам; рівень довіри до державної фінансової системи.

Бюджетно-податкова комплаєнтність виконує важливі функції, серед яких: регуляторна - забезпечує дотримання норм фінансового законодавства; контрольна - сприяє моніторингу фінансових потоків; превентивна - запобігає ухиленню від оподаткування; стимулююча - формує мотивацію до добровільної сплати податків; антикорупційна - знижує можливості зловживань бюджетними ресурсами.

Факторами формування бюджетно-податкової комплаєнтності є: інституційні, які забезпечують ефективність податкових органів на основі якості нормативно-правових актів; економічні – пов'язані з рівнем податкового навантаження і доходами населення; цифрові – розвиток електронного адміністрування та відкритих даних.

Бюджетно-податкова комплаєнтність виступає ключовим інструментом детінізації національної економіки, оскільки: зменшує рівень тіньової економіки; стимулює добровільну сплату податків; скорочує податкові втрати бюджету; підвищує прозорість фінансових потоків; забезпечує стабільність бюджетної системи.

Схему формування бюджетно-податкової комплаєнтності наведено на рис.1.6. Механізм забезпечення бюджетно-податкової комплаєнтності включає комплекс взаємопов'язаних інструментів, пов'язаних із формуванням ризик-орієнтованого контролю, цифровізацією податкових процесів (e-tax, e-audit), формуванням механізмів фіскальної прозорості та податкового стимулювання, розвитком податкової культури. Розглянемо приклади основних напрямків

концепції детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки підгалузей реального і фінансового секторів національної економіки.

Рис. 1.6 - Схема формування бюджетно-податкової комплаєнтності

Джерело: власна розробка

Перше - авіаційна галузь. Вона відіграє стратегічну роль у забезпеченні безпеки національної економіки. Основними цілями розвитку галузі є забезпечення безпеки польотів, інтеграція в європейський ринок авіації, модернізація інфраструктури, застосування механізмів державно-приватного партнерства та підтримка від міжнародних організацій. Ключові напрями інвестування в авіаційну галузь охоплюють авіакомпанії, авіаційний транспорт, інфраструктуру, військову й цивільну авіацію, а також передові технології та інновації. Однак існують значні виклики: високий рівень ризиків і економічна нестабільність, вплив війни та глобальних конфліктів, коливання цін на паливно-енергетичні ресурси, суворі регуляторні та екологічні вимоги. Інвестори стикаються з дефіцитом фінансових ресурсів, обмеженістю державних субсидій, високими витратами на капіталовкладення із тривалим терміном окупності, посиленою конкуренцією, технологічними змінами, а також конкуренцією з боку альтернативних видів транспорту.

У період війни основними сферами для інвестицій в авіаційну галузь стають розвиток військової і оборонної авіації, виробництво і впровадження БПЛА, модернізація авіаційної інфраструктури та підготовка до її подальшого відновлення, а також впровадження інновацій і міжнародні кооперації. Проте викликами для інвесторів є повна зупинка цивільних польотів через закриття повітряного простору, руйнування аеропортів і важливих об'єктів інфраструктури, високі військові ризики та довготривалий період окупності вкладень. Перспективи розвитку авіаційної галузі після завершення війни включають відновлення авіаційної інфраструктури, інтеграцію України в європейський авіаційний простір, зміцнення військово-промислового потенціалу та розширення міжнародного співробітництва. Після стабілізації ситуації та реалізації програм зі сприяння відбудові аеропортів за підтримки держави і міжнародних партнерів очікується повернення міжнародних авіаперевізників за умови інвестування в реконструкцію інфраструктури, інтеграції в ЄС і залучення приватного капіталу.

Друге – банківський сектор. Підходи AML і KYC є важливими для підтримання довіри до фінансової системи, оскільки виступають ключовими інструментами забезпечення надійності фінансових установ і економічної стабільності. Інструменти KYC можуть використовувати не лише банки, але також інші фінансові організації (страхові компанії, інвестиційні фірми, юридичні й бухгалтерські структури, які працюють із великими сумами фінансових коштів), що допомагає боротьбі з відмиванням грошей, виявленням випадків шахрайства, розкрадань, фінансування незаконної діяльності чи ухилення від сплати податків. KYC надає можливість фінансовим установам здійснювати моніторинг клієнтів, оцінювати ризики та оперативно на них реагувати, що знижує ризик використання фінансових інструментів для досягнення незаконних цілей, що позитивно впливає на стабільність як національної, так і міжнародної фінансової системи. Спільне застосування AML і FATCA є важливими інструментами у забезпеченні фінансової стабільності та боротьбі з економічними злочинами, які сприяють виконанню країнами своїх

міжнародних зобов'язань у протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, підвищуючи прозорість фінансових потоків. Реалізуючи стратегії AML, фінансові інституції використовують KYC для ідентифікації клієнтів, зменшуючи ризик залучення банків до потенційно незаконної діяльності. FATCA забезпечує обмін даними між країнами для виявлення випадків ухилення від сплати податків американськими громадянами та протидії незаконним транзакціям. Механізми AML і KYC становлять важливу основу для боротьби з фінансовими злочинами, включаючи відмивання грошей та ухилення від сплати податків. Їх інтеграція із FATCA покращує податкову прозорість і сприяє зміцненню фінансової стабільності як окремих держав, так і глобальної економіки в цілому, що позитивно впливає на бюджетну стабільність та стійкість податкової системи України

Висновки до розділу 1

1. Визначено економічну сутність фінансової безпеки національної економіки та її важливу роль у системі детінізації економіки, яка забезпечує прозорість фінансових потоків, підвищує бюджетно-податкову комплаєнтність, стимулює легалізацію доходів суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Фінансова безпека національної економіки визначається інтегрованою характеристикою стійкості фінансової системи на засадах бюджетно-податкової комплаєнтності, фінансової прозорості, забезпечення фінансової безпеки, інтеграції цифрових та поведінкових інструментів. Фінансова безпека є системною категорією, що відображає здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами, протидіяти загрозам та забезпечувати стабільний розвиток економіки.

2. Формалізовано бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки як процесу наукового впорядкування, структуризації та опису взаємозв'язків між бюджетними, податковими, інституційними, контрольними, цифровими та поведінковими інструментами впливу держави, спрямованими на

зменшення масштабів тіньової економіки, легалізацію доходів, розширення бази оподаткування, підвищення бюджетної спроможності та зміцнення фінансової безпеки держави. Інструментами формалізації бюджетно-податкових механізмів визначено: виокремлення суб'єктів, об'єктів, інструментів, важелів і результатів детінізації; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між бюджетно-податковою політикою та рівнем тінізації економіки; побудову логічної моделі впливу державних механізмів на поведінку платників податків, бізнесу та домогосподарств; визначення критеріїв оцінки ефективності бюджетно-податкових механізмів у системі фінансової безпеки.

3. Обґрунтовано концепцію детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України, яка є цілісною системою теоретико-методологічних положень, принципів, інструментів і механізмів державного впливу, спрямованих на зменшення масштабів тіньової економіки, підвищення прозорості формування та використання бюджетних ресурсів, зміцнення податкової дисципліни, розширення доходної бази бюджету та посилення фінансової безпеки держави. Концепція передбачає формування моделі бюджетно-податкових відносин, за якої скорочується тіньовий сектор національної економіки; підвищується ефективність бюджетно-податкової політики держави; зміцнюється податкоспроможність державного та місцевих бюджетів; упереджуються втрати бюджетних ресурсів у наслідку неефективного управління ними; формується прозоре, справедливе та стабільне податкове середовище.

4. Показано, що детінізація бюджетно-податкових відносин в Україні є запорукою зміцнення не тільки фінансової, але і національної безпеки країни. У воєнний і післявоєнний період ефективність оподаткування, формування стабільних бюджетних надходжень і зменшення тіньової економіки визначатимуть ступінь фінансової безпеки держави. Запропоновано комплексний підхід до поєднання нормативно-правового регулювання, інституційної модернізації та стимулювання «легальної» економіки, що

дозволить підвищити бюджетну стійкість, зменшити ризики бюджетного дефіциту, фінансової невизначеності та створити основу для відновлення країни.

5. Обґрунтовано класифікацію форм і методів детінізації бюджетно-податкових відносин, яка надає можливість системно підходити до зменшення нелегального сектора у фінансовій сфері. Виділено такі форми детінізації бюджетно-податкових відносин: інституційна, економічна, фіскальна (бюджетна), адміністративно-контрольна, цифрова (технологічна), соціально-психологічна. Методи детінізації бюджетно-податкових відносин класифіковано за такими ознаками: за характером впливу (превентивні (попереджувальні), стимулюючі, карально-контрольні); за формою реалізації (адміністративні, економічні, інституційно-правові, інформаційно-аналітичні, цифрові); за рівнем управління (макрорівень, мезорівень, мікрорівень). Антикорупційні методи детінізації бюджетно-податкових відносин включають інституційні, організаційно-правові, економічні методи, інформаційно-аналітичні, соціально-психологічні, міжнародні. Доведено, що комплексне застосування пропонованої класифікації на основі поєднання економічних стимулів, цифрових інновацій та ефективного контролю у підсумку сприятиме підвищенню фінансової безпеки держави та відновленню економіки.

6. Запропоновано Стратегію детінізації бюджетно-податкових відносин як ключового інструменту забезпечення фінансової стабільності, боротьби з корупцією та інтеграції України до європейського економічного простору. Обґрунтовано комплекс заходів, орієнтованих на успішну реалізацію Стратегії, на основі вдосконалення податкового адміністрування, цифровізації податків, активізації стимулів для реєстрації бізнесу, покращення прозорості, що підсилить можливості держави в наповненні доходів бюджету, забезпечить ефективну взаємодію держави, бізнесу та суспільства.

7. Концептуальні засади детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України забезпечують підвищення прозорості фінансових потоків, зниження рівня тінізації економіки та зміцнення дохідної бази бюджету на основі інтеграції інституційних, фіскальних, ризик-

орієнтованих і цифрових механізмів. Бюджетно-податкова комплаєнтність є системним інструментом забезпечення фінансової безпеки держави, що поєднує економічні, інституційні та поведінкові механізми впливу на фізичних осіб і СГД, спрямованим на детінізацію національної економіки, підвищення ефективності бюджетної системи та зміцнення довіри до держави.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Діагностика стану фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки

Тіньова економіка – це незмінний супутник будь якої економічної системи, яке являє собою неформальний інститут у рамках інституціональної економічної теорії. Як і корупцію, так і тіньову економіку, дуже складно викоренити. Проте їх обсяги істотно варіюють за країнами світу. Дослідженнями всесвітньо відомої аудиторської фірми *Ernst & Young*, проведеними у 33 країнах світу, серед яких Чехія, Польща, Словаччина, Словенія, Болгарія, Сербія, встановлено коливання рівня тіньової економіки в інтервалі 10%-27% обсягу ВВП. Україні притаманний вищий рівень тіньової економіки, який у 2021 році за інтегральним коефіцієнтом становив 32% від обсягу офіційного ВВП, що більше на 2% порівняно з минулим роком. Ураховуючи значні загрози, уряди держав контролюють рівень тіньової економіки з метою його зниження і запобігання поширенню.

Відповідно до інституціональної теорії економіка трактується як сукупність інститутів, способів діяльності, обумовлених різними типами економічної поведінки, за допомогою яких суспільство адаптується до мінливих умов існування. Питання тіньової економіки у сфері господарської діяльності розглядається багатьма вченими. Др'омін В. М. трактує її скрізь призму інституціоналізованої злочинності, пов'язаної з глибокою деформацією основних соціальних інститутів і різних сфер суспільного життя [158, с. 30]. Тіньові форми соціальної взаємодії призводять до виникнення неформальних інститутів, існування яких набуває стійких форм. Як кримінальна практика, вони протистоять формальним інститутам, що є офіційними, законними і визначають базисні умови життєдіяльності людини, економіки, суспільства. Кримінальна, або тіньова, економіка створює загрозу для безпеки держави, деформує не тільки

принципи функціонування національного господарства, але і моральні принципи залучених до неї індивідів, породжуючи корупцію. Пушкарєнко П. І. визначає останню як негативне соціально-економічне явище, що виникає у процесі реалізації тіньових відносин між посадовими особами та іншими економічними суб'єктами з метою задоволення корисливих інтересів через комерціалізацію функціональних обов'язків, суспільних благ і цінностей [159, с. 182]. Формами корупції як інституту тіньової економіки є організована та економічна злочинність із метою привласнення «сукупного тіньового доходу». Його обсяг і рівень зростає за умови значної концентрації влади в руках державного апарату.

Тіньова економіка складається з багатьох елементів, одним із яких є протиправні банкрутства, які виникають через непрозорість їх процедур і призводять до різних махінацій і зловживань. Ураховуючи кримінальний аспект, навмисне порушенням закону, Сердюков К. Г., Гой В. В. називають зазначені деформовані економічні відносини тіньовим, або неформальним, інститутом банкрутства [160, с. 97]. На відміну від нього, формальний, або легальний, інститут банкрутства покликаний очищати економіку від неплатоспроможних і збиткових підприємств.

Важливим елементом тіньової економіки є також невдало проведені процеси приватизації у процесі переходу від адміністративно-командних до ринкових відносин, результатом яких стало перетворення державно-бюрократичної власності у приватно-бюрократичну. Відсутність зацікавленого власника, з одного боку, і зубожіння населення, з іншого, як зазначає Опанасенко В. М., призводить до намагання широкими верствами суспільства приховати свої доходи від оподаткування, а також обумовлює високу лояльність до незаконних дій у господарській діяльності [161].

Тимохова Г. Б. робить акцент на тіньовій освіті як елементі тіньової економіки [162, с. 51], яка визначає різні можливості отримання якісної освіти дітьми із сімей із високими і низькими доходами. Зазначені диспропорції створюють певну інституціональну пастку і негативно позначаються на реформі освіти та економічних перетвореннях.

Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати, що питанням детінізації грошово-фінансових відносин національної економіки скрізь призму формальних і неформальних інститутів приділяється недостатню увагу.

Тіньовою є незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єктів господарської діяльності (СГД). Вона бере участь у створенні валового національного доходу. Але результати функціонування СГД тіньової економіки не відображаються на рахунках бухгалтерського обліку, у фінансовій, податковій, статистичній звітності, через що не є об'єктом оподаткування [163].

Інституціональними факторами існування тіньової економіки в Україні є: асиметрія розподілу доходів між різними верствами населення; низький рівень правосвідомості та морально-етичних норм; значна лояльність до корупції та незаконної діяльності; високий рівень податкового навантаження та складна система податкового адміністрування; політична нестабільність і намагання знизити ризики втрати активів через їх виведення у нелегальний сектор; слабкість інституту захисту прав власності і можливостей відстоювати їх у судах; бажання СГД вивести власні фінансові ресурси, у т.ч. за кордон нелегальними каналами [164].

Погоджуємося з Дяченко О. П., що попри різноманіття методів оцінки тіньової економіки, жоден із них не одержав загального визнання та поширення. Вибір методу залежить від конкретної ситуації, а в умовах відсутності статистичного матеріалу краще комбінувати кілька методів [165, с.62].

Методичні рекомендації з розрахунку рівня тіньової економіки в Україні постійно вдосконалюються, поточна редакція була затверджена Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.12.2020 № 2552 і удосконалена шляхи внесення змін відповідно до наказу Міністерства економіки від 20.01.2021 № 104 [166].

Узагальнююча оцінка рівня тіньової економіки в Україні визначається інтегральним методом (рис. 2.1).

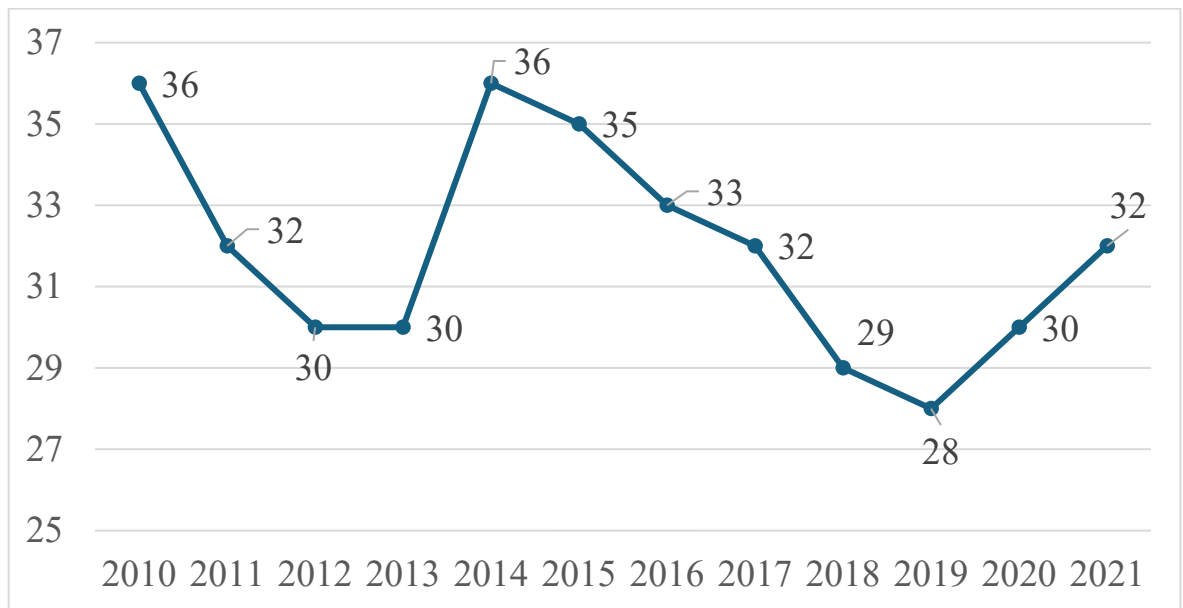

Рис. 2.1 – Динаміка рівня тіньової економіки в Україні інтегральним методом, у % до ВВП

Джерело: побудовано за даними [167]

Протягом 2010-2021 років можна виділити два етапи функціонування тіньової економіки в Україні:

1 етап (2010-2014 роки), коли її рівень описується функцією:

$$y = 1,5714x^2 - 9,6286x + 44,4, \quad R^2 = 0,9503 \quad (2.1)$$

2 етап (2015-2021 роки), коли рівень тіньової економіки описується функцією:

$$y = 0,4643x^2 - 4,3929x + 39,571, \quad R^2 = 0,875 \quad (2.2)$$

На обох етапах динаміка рівня тіньової економіки описується поліномом другого ступеня із високим значенням множинного коефіцієнта детермінації R^2 відповідно 0,9503 і 0,875, що підтверджує достовірність побудованих рівнянь (2.1) і (2.2). Тренди представлені параболою з гілками догори.

Граничними точками 1 етапу є рівень тіньової економіки 36%, а точками мінімуму – 30%. Протягом 2014-2019 років аналізований показник скоротився з

36% до 28%, а до кінця 2021 року – збільшився до 32%, що відповідає рівню 2011 та 2017 років.

Оцінка тіньового сегменту здійснюється як загалом по національній економіці, так і за окремими сегментами. Оскільки його показники не відображаються у офіційній статистиці, то для оцінки тіньової економіки використовують непрямі розрахунки на основі чотирьох основних методів: 1) порівняння витрат населення і роздрібного товарообороту і послуги; 2) електричний метод; 3) збитковість діяльності підприємств; 4) монетарний метод. За результатами оцінки часткових показників протягом 2010-2021 років зроблено висновок, що максимальні рівні тіньової економіки, які перевищують інтегральний показник, давали такі методи: монетарний – у 2010, 2018-2021 роках, витрати населення - роздрібний товарооборот – у 2011-2017 роках. Мінімальні рівні тіньової економіки, які нижче інтегрального показника, давали такі методи: витрати населення - роздрібний товарооборот – у 2010, 2020-2021 роках; електричний – 2011-2012 роки; монетарний – 2013-2014 роки; збитковості підприємств – 2015-2019 роки. Протягом всього аналізованого періоду 2010-2021 років із усіх методів найбільше і найменше значення дав метод витрати населення - роздрібний товарооборот – 43% у 2011 році та 22% у 2021 році. При середньорічному рівні інтегрального показника тінізації економіки України (табл. 2.1), розрахованому за 2010-2021, - 31,92%, вищі показники надає монетарний метод (32,25%) і витрати населення – товарооборот (32,08%), менші – електричний (29,92%) і збитковості підприємств (28,00%). Для кількісної оцінки щільності зв'язку рівня тінізації економіки, розрахованого інтегральним та частковими методами за даними 2010-2021 років, побудовано кореляційну матрицю.

Найбільш тісний кореляційний зв'язок спостерігається між рівнями тіньової економіки, визначеними інтегральним і електричним методами (0,8879), електричним методом та методом збитковості підприємств (0,7584), інтегральним і монетарним методами (0,7455).

Таблиця 2.1 - Кореляційна матриця рівнів тінізації економіки, розрахованих різними методами

Умовне позначення метода		I	E	M	B-T	ЗП
I	Інтегральний	1				
E	Електричний	0,8879	1			
M	Монетарний	0,7455	0,5512	1		
B-T	Витрати населення – роздрібний товарооборот	0,4205	0,5248	0,1081	1	
ЗП	Збитковості підприємств	0,6272	0,7584	0,3350	0,6046	1
Середнє значення, %		31,92	29,92	32,25	32,08	28,00
Стандартне відхилення, %		2,68	4,32	2,38	6,63	4,22

Джерело: власні розрахунки

Достатньо високі значення коефіцієнта кореляції має рівень тінізації, розрахований методом збитковості підприємств, із такими методами: інтегральний (0,6272), електричний (0,7584), витрати населення – роздрібний товарооборот (0,6046). Найменші показники кореляції має монетарний метод з такими частковими методами: витрати населення – роздрібний товарооборот (0,1081), збитковості підприємств (0,3350), електричним (0,5512). Оцінюючи стандартне відхилення рівня тіньової економіки, можна рейтингувати методи за мірою його зростання, а значить за збільшенням мінливості: монетарний (2,38%), інтегральний (2,68%), збитковості підприємств (4,22%), електричний (4,32%), витрати населення – роздрібний товарооборот (6,63%).

Протягом аналізованого дванадцятирічного періоду загальна динаміка рівнів тінізації економіки, розрахованих різними методами, загалом є схожою, оскільки значення коефіцієнтів кореляції, наведені у табл. 1, є додатною. Проте на певних часових лагах вона може різнитися (табл. 2.2).

Динаміка аналізованого показника, розрахована електричним, монетарним методами, а також методом збитковості описується параболою з гілками догори і значенням коефіцієнта множинної детермінації, що перевищує значення 0,8-0,9, і є схожою з трендом рівня тінізації за інтегральним методом.

Таблиця 2.2 - Формалізація динаміки рівнів тінізації, розрахованих частковими методами

Метод	2010-2014		2015-2021	
	Рівняння	R ²	Рівняння	R ²
електричний	$y = 2,4286x^2 - 13,971x + 47,2$	0,9792	$y = -2,0571x + 35,867$	0,9576
монетарний	$y = 1,3571x^2 - 9,6429x + 46,8$	0,9505	$y = 0,0893x^2 - 1,1393x + 34,3$	0,6718
витрати населення - роздрібний товарооборот	$y = -1,00x^2 + 6,80x + 27,00$	0,23	$y = -3,1143x + 41,067$	0,9598
збитковості підприємств	$y = 1,1429x^2 - 6,4571x + 38,8$	0,8286	$y = 0,6964x^2 - 5,5893x + 34,5$	0,9165

Джерело: власні розрахунки

Натомість динаміка рівня тінізації, розрахованого методом «витрати населення - роздрібний товарооборот» описується параболою з гілками донизу, про що свідчить від'ємне значення коефіцієнта перед квадратичним членом. Вона визначається тим, що протягом 2010-2011 років відбулося різке зростання показника з 30,0% до 43,0%, а до кінця 2014 років мала місце низхідна динаміка показника. Значення інтегрального показника тінізації у 2011 році склало 32%, значне відхилення загального і часткового аналізованого показника обумовило низьке значення коефіцієнта кореляції між ними (0,4205). Відмінними від динаміки інтегрального рівня тінізації економіки на другому етапі 2015-2021 років були тренди, побудовані електричним методом та методом «витрати населення - роздрібний товарооборот», оскільки вони описуються лінійною низхідною функцією.

Різнострогову динаміку загального та часткових рівнів тінізації економіки демонструють короткострокові періоди. Протягом 2020-2021 років відбулося зростання рівнів тінізації економіки України, розрахованих такими методами: електричний – на 3%, монетарний – на 2%, інтегральний – на 2% (рис. 2.2).

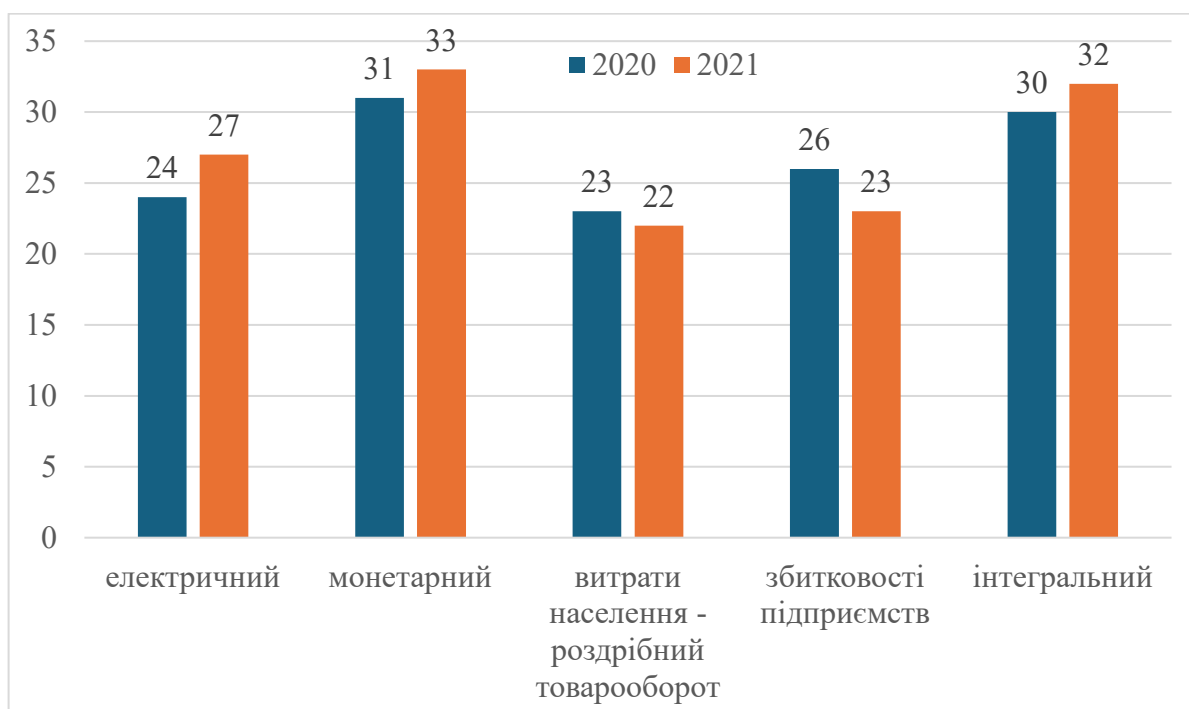

Рис. 2.2 – Динаміка загального і часткового рівнів тінізації економіки України, % від ВВП

Джерело: власні розрахунки

Натомість скоротилися рівні тінізації економіки, розраховані такими методами: «витрати населення - роздрібний товарооборот» - на 1%, збитковості підприємств – на 3%. Часткові рівні тінізації економіки мають широкий розмах варіації: у 2020 році – 23%-31% (7%), у 2021 році – 22%-33% (11%). Як статистично показано, розміри тіньової економіки, визначені різними методами, відрізняються рівнем, вектором змін і підлягають інтегруванню. Характеристику окремих методів розрахунку рівнів тінізації економіки та способів інтегрування наведено у табл. 2.3.

У структурі рівня тінізації національної економіки, визначеної монетарним методом, близько 4/5 приходить на готівкову тіньову економіку і 1/5 - на домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, або негрошову тіньову економіку. У свою чергу, готівкова тіньова економіка поділяється на наслідкову та пасивну залежно від кількості бенефіціарів виграшу.

Таблиця 2.3 - Характеристика методів оцінки обсягів тіньової економіки України

№ з/п	Назва методу	Зміст методу та порядок розрахунку	Переваги	Недоліки
1	витрати населення - роздрібний товарооборот	виявлення наявності перевищення споживчих грошових витрат населення на придбання товарів (коригуються на соціальні трансфери <i>і вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель</i>) над загальним обсягом продажу населенню товарів усіма СГД в легальному секторі	об'єктивний характер показника загального обсягу продажу населенню товарів усіма СГД на основі даних статистичної звітності	суб'єктивний характер показника витрат домогосподарств на основі вибіркового обстеження умов їх життя на добровільній основі
2	електричний	порівняння індексів приросту внутрішнього споживання електроенергії та ВВП (перевищення означає спрямування електроенергії на виробництво в тіньовій економіці)	темпи зміни споживання електроенергії та ВВП мають співпадати при незмінності технологічного рівня виробництва товарів, робіт та надання послуг	складність алгоритму врахування науково-технічного прогресу та впровадження енергозберігаючих технологій
3	збитковість діяльності підприємств	визначення граничних мінімального та максимального коефіцієнтів тіньової економіки як частки ВВП, у межах яких перебуває рівень тіньової економіки (коригується на обсяг тіньової економіки, яка безпосередньо не спостерігається і визначається органами статистики)	використання офіційних статистичних даних для визначення тіньового прибутку як суми умовного прибутку і частини валової доданої вартості збиткових підприємств	суб'єктивність експертної думки визначення вагових значень мінімального та максимального коефіцієнтів
4	монетарний	визначення тенденцій зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується, до базового періоду, у якому рівень тіньової економіки є меншим за 20%.	використання офіційної статистики НБУ щодо грошових агрегатів M0, M1, M2	недостатня обґрунтованість базисного відношення обсягу депозитів до грошового агрегату M2, що становить 0,95
5	інтегральний	зведення оцінок за методами «витрати населення - роздрібний товарооборот», фінансовим, монетарним та електричним в узагальнений показник з використанням коефіцієнтів	сума середньозважених оцінок рівня тіньової економіки за чотирма методами на основі встановлення вагових коефіцієнтів з урахуванням стабільності оцінок за відповідним методом за попередні роки	не враховується щільність кореляційного взаємозв'язку між рівнями тінізації економіки, визначеної різними методами

Джерело: власні розрахунки

Близько чверті обсягу готівкової тіньової економіки приходить на наслідкову, де вигоду отримує як продавець, так і покупець за рахунок відсутності реєстрації розрахунків готівкою у бухгалтерському і податковому обліку. Решта (3/4) загального обсягу готівкової тіньової економіки є пасивною, коли вигоду отримує продавець за рахунок ухилення від сплати податків неоприбуткованих доходів.

Значний обсяг пасивної тіньової економіки в Україні обумовлений, передусім, низьким рівнем використання суб'єктами малого та середнього бізнесу безготівкових розрахунків, оскільки 2/3 їх загальної кількості здійснюють виключно готівкові розрахунки. Встановлення POS-терміналів представниками малого та середнього бізнесу, додаткове стимулювання продавців та споживачів до проведення безготівкових розрахунків сприятиме зниженню готівкової тіньової економіки. Зменшення готівкових розрахунків, які є основою функціонування тіньової економіки, за рахунок зростання безготівкових сприятиме збільшенню ресурсної бази банківських установ, зниженню вартості кредитування, подальшому прогресу валютної лібералізації. Зміна структури грошової маси на користь безготівкового компонента збільшить прозорість бази оподаткування і сприятиме зростанню надходжень до бюджетів різних рівнів. Розширення сфери застосування безготівкових розрахунків та платіжної інфраструктури в Україні разом з підвищенням рівня фінансової інклюзії та фінансової грамотності населення, є одним з ключових напрямів розвитку, передбачених Стратегією фінансового сектору України до 2025 року [168].

В Україні стабільно зростають *Cashless*-розрахунки. У 2021 році кількість і обсяги операцій із використанням платіжних карток зросли приблизно на 30% і становили відповідно 7817,1 млн шт. та 5091,7 млрд грн. При цьому безготівкові операції з використанням платіжних карток зросли більшими темпами: за кількістю - на 35,1% (7039,9 млн шт.), за сумою – на 40,3% (3099,1 млрд грн.) [169]. Протягом 2020-2021 років питома вага безготівкових операцій за кількістю операцій із платіжними картками за кількістю зросла із 87% до

90,1%, за сумою – з 55,8% до 60,9%. Тройкою лідерів безготівкових операцій у 2021 році за кількістю і за сумами є: торговельна мережа (відповідно 52,4% і 28,4%), перекази з картки на картку – 43,6% та 12,7%, оплата товарів і послуг у мережі Інтернет - 25,9% та 23,3%. Безконтактні безготівкові розрахункові операції у торговельній мережі становлять $\frac{3}{4}$, все більшу популярність отримують безконтактні та токенизовані платіжні картки.

Станом на 01.01.2022 в Україні зареєстровано 68 учасників карткових платіжних систем. Розвиток платіжної інфраструктури України у 2021 році характеризують такі дані щодо зростання кількості: пунктів продажу/надання послуг, які приймають платіжні картки, - на 13,7% (до 371,6 тис. шт.), торговельних *POS*-терміналів – на 13,7% (до 426,5 тис. шт.), із них 92,3% призначені для здійснення безконтактної оплати. Регіональний розподіл питомої кількості терміналів на 1 млн. населення на території України є доволі нерівномірним. Лідерами є: м. Київ (26,3 тис. од.), Київська (16,4 тис. од.) та Дніпропетровська (12,9 тис. од.) області. Аутсайдерами є такі області: Закарпатська (6,3 тис. од.), Донецька (4,3 тис. од.) та Луганська (2,6 тис. од.).

У зв'язку з широкомасштабною агресією рф проти України НБУ призупинив подання банківськими установами статистичної звітності щодо операцій з платіжними картками у лютому – квітні 2022 року. За даними відновленого звітування у травні – грудні 2022 року можна зробити висновок, що, незважаючи на воєнні дії, ракетний терор та обмеження електропостачання, кількість операцій з використанням платіжних карток порівняно з відповідним періодом минуло року зросла: на 1,4% за кількістю та на 40,5% за сумою [170], у т.ч. за безготівковим компонентом – на 4,1% за кількістю та на 56,9% за сумою. За готівковим компонентом - кількість операцій зменшилася на 24,1%, а їх сума - зросла на 15%. Таким чином, темпи приросту безготівкових розрахунків у 3,8 разів випереджають темпи приросту готівкових. Проте, на жаль, через війну, зниження активності бізнесу та тимчасову окупацію окремих територій платіжна інфраструктура зазнала скорочення порівняно з довоєнним часом.

2.2. Оцінка стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки

Основними причинами глобальної невизначеності є: військово-політичні конфлікти, руйнація традиційних засад світового порядку, ігнорування демократичних принципів та цінностей, вплив нових регіональних союзів, торговельні обмеження, тарифні війни, посилення конкуренції на міжнародних ринках, створених на основі централізації влади. Нові центри економічного і фінансового впливу визначають ринки збуту товарів та послуг, змінюють умови розвитку міждержавних відносин, а політична, фінансова та військова допомога усе частіше оцінюється через призму економічної доцільності. Зазначені чинники уповільнюють економічне зростання і створюють перед країнами виклики адаптивності. Глобальна невизначеність ускладнює економічний розвиток держав, а залежність темпів економічного зростання країн від рівня співпраці та інтеграції між собою стає очевидною. Важливими чинниками такої співпраці є територіальна близькість, економічна доцільність, спільні соціокультурні цінності, громадянська компетентність. Скоординована взаємодія урядів країн у процесі формування та впровадження бюджетно-податкової політики здатна подолати негативні тенденції.

Сучасні підходи до реалізації політики сталого розвитку демонструють необхідність стратегічного планування та пріоритетності фінансових витрат. Державна політика сталого розвитку регіонів у країнах ЄС з уже сформованими ринковими механізмами ставить перед собою такі ключові завдання: розширення економічного потенціалу регіонів; збалансування умов їх соціально-економічного розвитку; стимулювання галузей із позитивною динамікою економічної діяльності; забезпечення економічної безпеки й підвищення якості життя населення; пріоритетний підхід до планування бюджетних витрат.

Тінізація бюджетних відносин є процесом приховування або викривлення фінансових потоків, що призводить до недоотримання бюджетних доходів; неефективного використання бюджетних коштів; зростання корупційних ризиків. Бюджетна безпека характеризується станом захищеності бюджетної

системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує: стабільність доходів бюджетів усіх рівнів; ефективність бюджетних видатків; фінансову стійкість держави та територіальних утворень [171]. Зростання тінізації знижує бюджетну безпеку. На рис. 2.3 наведено оцінку стану детінізації бюджетно-податкових відносин в Україні

Узагальнюючий показник стану детінізації бюджетних відносин в Україні може бути представлений такою формулою:

$$IBS = \alpha T + \beta R + \gamma S, \quad (2.3)$$

де:

T - рівень тінізації бюджетних відносин;

R - рівень бюджетних ризиків;

S - рівень бюджетної безпеки;

α, β, γ - вагові коефіцієнти.

Активізація виробничих процесів створює умови для фінансування заходів, спрямованих на зміцнення економіки регіону в цілому. У контексті державного регулювання соціально-економічних процесів на регіональному рівні активно застосовуються бюджетно-податкові, митні, кредитні, інвестиційні та інші інструменти. Вони покликані формувати умови для сталого розвитку регіонів, стимулювати підприємницьку й інвестиційну діяльність, підвищувати конкурентоздатність продукції та забезпечувати зайнятість населення. За допомогою механізмів бюджетного і податкового регулювання держава має можливість впливати як на загальнонаціональні, так і на регіональні економічні й соціальні процеси. Бюджетно-податкові відносини утворюють фундаментальний елемент цих механізмів і функціонують через систему взаємодії бюджетних рівнів з економічними суб'єктами на основі законодавчих норм, що забезпечують дотримання інтересів всіх сторін.

У дослідженні авторів [172] обґрунтовано пріоритетні напрями нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу розвитку регіонів України в

умовах сучасних викликів глобалізації, включаючи врахування безпекових загроз, які виникли у зв'язку із вторгненням на територію нашої держави окупаційних військ. Першочергову увагу акцентовано на таких складових аспектах фінансово-інвестиційного потенціалу, як фінансово-бюджетна спроможність регіону, потенційна інвестиційна місткість його ринку, здатність залучати ресурси за допомогою співфінансування та кредитування.

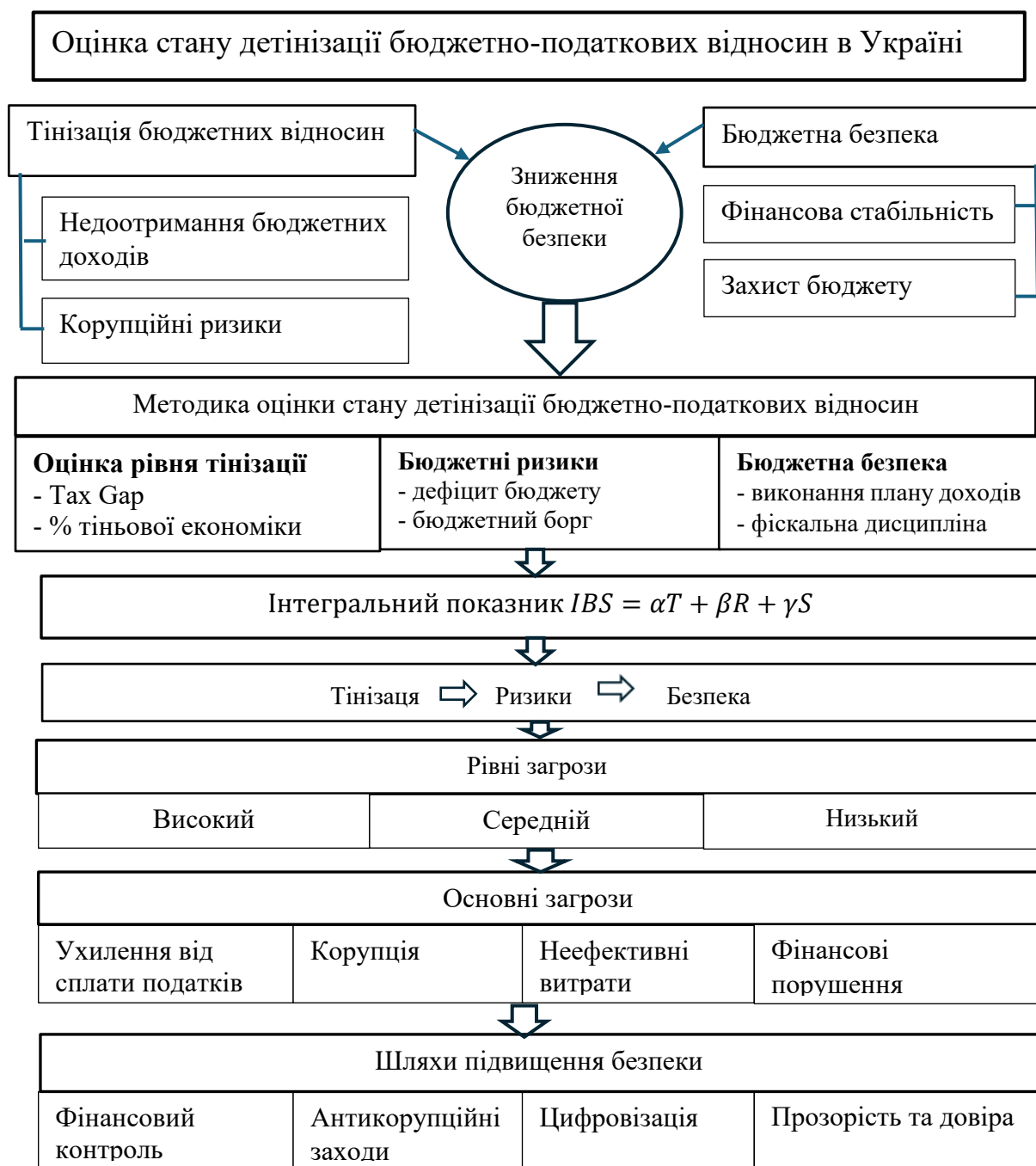

Рис. 2.3 – Оцінка стану детінізації бюджетно-податкових відносин в Україні

Джерело: власна розробка

Борщевский В., Чемерис В., Хомюк Н., Люблин В. запропонували класифікацію регіонів України за критерієм впливу на них сучасних викликів воєнного часу, зокрема в контексті можливого нарощування фінансово-інвестиційного потенціалу в умовах нинішніх глобалізаційних змін. Виокремлено: прифронтові регіони, на території яких ведуться бойові дії; регіони, звільнені з окупації; регіони, що межують із білорусією і є потенційними загрозами через можливу напропонувалиаземну наступальну операцію з її боку; регіони, наближені до зони бойових дій, які можна назвати регіонами умовного тилу; тиллові регіони; регіони, що межують з ЄС і є одночасно тилловими й транзитними для отримання військової допомоги від наших західних партнерів.

Галузеві проблеми бюджетно-податкової безпеки досліджено на прикладі військово-промислового комплексу. Загрозами воєнно-економічній безпеці України є: прямі руйнування підприємств і інфраструктури через бойові дії; втрата контролю над частиною територій і логістичних маршрутів; виснаження бюджету через потреби війни та падіння доходів; залежність від зовнішньої фінансової та військової допомоги; витік кадрів та технологій, зниження інвестиційної привабливості; ризик енергетичного шантажу та кібератак з боку ворога. Напрямами зміцнення воєнно-економічної безпеки є: фінансова мобілізація на основі оптимізації бюджетних витрат, впровадження воєнних облігацій, податкового стимулювання оборонного бізнесу; розвиток ВПК на основі державного замовлення на вітчизняні оборонні підприємства, підтримки приватних ініціатив, локалізація виробництва озброєння; міжнародна підтримка шляхом залучення грантів, кредитів, допомоги на відновлення, розширення ВПК-кооперації з НАТО та ЄС; цифровізація та інновації на основі інвестування в дрони, ППО, кіберзахист, автоматизацію управління; енергетична безпека на основі розвитку автономних джерел енергії (відновлювальні джерела енергії (ВДЕ), генератори), захисту енергетичної інфраструктури.

ВПК України є сукупністю підприємств, науково-дослідних установ, проектно-конструкторських організацій та інституцій, що займаються розробкою, виробництвом, модернізацією, ремонтом та утилізацією озброєння,

військової техніки (ОВТ) і спеціального обладнання для потреб оборони та безпеки держави [173]. Діяльність підприємств із виробництва зброї та боєприпасів, виробництва військових транспортних засобів у 2024 році була прибутковою (табл. 2.4), за виключенням мікропідприємств із виробництва зброї та боєприпасів.

Таблиця 2.4 - Фінансові результати до оподаткування підприємств за розмірами основних підгалузей ВПК за 2024 рік

Вид економічної діяльності	Код за КВЕД-2010	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн	Структура, %	Підприємства, які одержали прибуток	
				у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн
Виробництво зброї та боєприпасів	25.40	8493557,4	100,0	66,2	8524451,3
великі підприємства		5933839,0	69,9	100,0	5933839,0
середні підприємства		2339457,3	27,5	91,7	2341502,3
малі підприємства		220261,1	2,6	50,0	249110,0
у тому числі мікро-		-4527,2	-0,1	37,1	23806,5
Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування	30.30	15818154,9	100,0	66,4	16102521,2
великі підприємства		5235957,0	33,1	100,0	5235957,0
середні підприємства		9493637,1	60,0	92,7	9587071,0
малі підприємства		1088560,8	6,9	61,3	1279493,2
у тому числі мікро-		135226,5	0,9	55,3	207231,7
Виробництво військових транспортних засобів	30.40	6020580,6	100,0	81,8	6068123,3
великі підприємства		4715544,0	78,3	100,0	4715544,0
середні підприємства		1247641,9	20,7	73,7	1288843,3
малі підприємства		57394,7	1,0	82,4	63736,0
у тому числі мікро-		25292,1	0,4	77,8	27399,1
Ремонт і технічне обслуговування повітряних і космічних літальних апаратів	33.16	-3053,8	100,0	60,8	28346,3
великі підприємства		-		-	-
середні підприємства		5665,8	-185,5	40,0	13715,8
малі підприємства		-8719,6	285,5	63,0	14630,5
у тому числі мікро-		-1061,4	34,8	63,9	7024,3

Джерело: побудовано за даними [174]

У структурі фінансових результатів підприємств із виробництва зброї та боєприпасів, виробництва військових транспортних засобів у 2024 році превалювали великі суб'єкти господарювання, частка яких становила відповідно 69,9% та 78,3%. Питома вага середніх підприємств становила відповідно 27,5% і 20,7%. Частка малих і мікропідприємств була мізерною. Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування також було прибутковим. Однак, на відміну від раніше проаналізованих видів діяльності, основна частка фінансових результатів приходить на середні підприємства (60,0%), на другому місці знаходяться великі підприємства (33,1%). Фінансові результати підприємств із ремонту і технічного обслуговування повітряних і космічних літальних апаратів є від'ємними, передусім за рахунок малих підприємств.

Протягом 2018-2025 років видатки Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України зросли у 20,58 разів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 - Динаміка видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України за програмною класифікацією 2100000

Рік	Обсяг видатків, грн.	Ланцюговий індекс зростання, коеф.
2018	94957876951,11	1
2019	105542676547,73	1,11
2020	120033802433,91	1,14
2021	125956518493,4	1,05
2022	1113343440413,96	8,84
2023	2066520986621,71	1,86
2024	2229133474845,72	1,08
2025	1953848321252,17	0,88
Темп зростання видатків, 2025/2018	20,58	

Джерело: побудовано за даними [175]

Найбільший індекс зростання спостерігався у 2022 році (8,84), що пояснюється необхідністю фінансового забезпечення протидії військової агресії рф. Формалізацію динаміки видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України представлено на рис. 2.4.

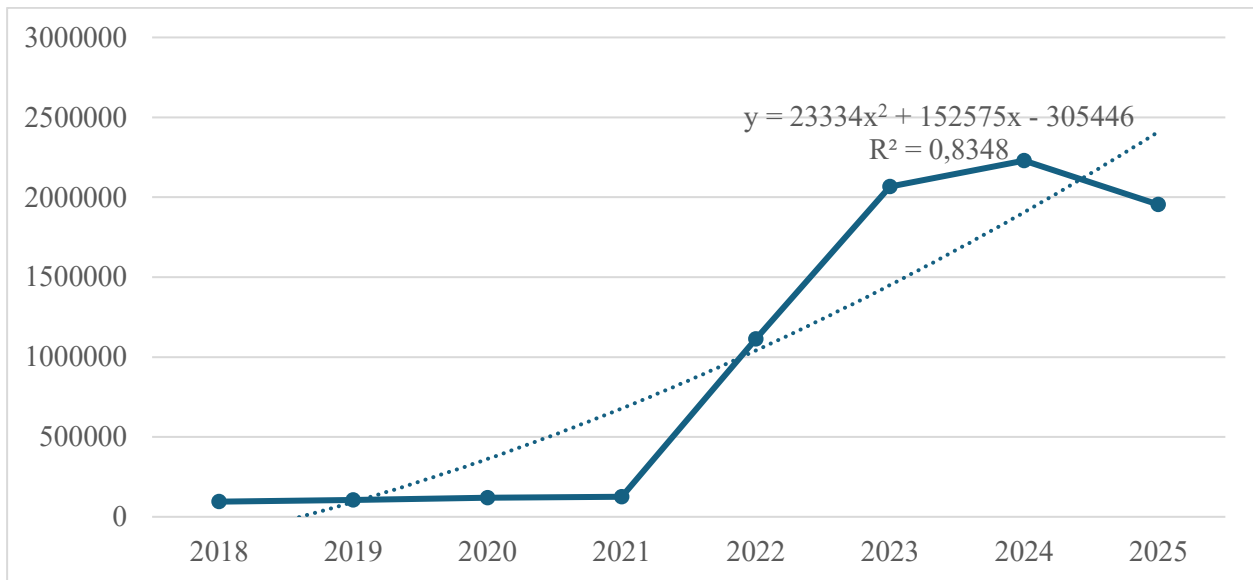

Рис. 2.4. Формалізація динаміки витратів Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України

Джерело: власні розрахунки

Вона описується висхідною гілкою параболи з множинним коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,8348$. Основними проблемами функціонування ВПК є: необхідність структурної модернізації, оскільки велика частина оборонних підприємств має застарілу виробничу базу, яка потребує оновлення; інтеграція України в європейське та євроатлантичне оборонне середовище через прагнення до членства в ЄС і НАТО та адаптацію національного ВПК до стандартів Альянсу (зокрема – STANAG (*Standardization Agreement*)), що потребує державної підтримки через фіскальні та фінансові інструменти; висока капіталоємність і довгостроковість виробничих циклів.

Бюджетно-податкове регулювання розвитку ВПК України є важливим інструментом його фінансової підтримки, а також стратегічним механізмом забезпечення обороноздатності, технологічного зростання та економічної стійкості країни в умовах воєнного стану та тривалої геополітичної нестабільності [176]. Його ефективне застосування визначатиме спроможність держави виграти війну, відновити економіку та забезпечити сталий мир. Розвиток військово-промислового комплексу України є ключовим чинником забезпечення національної безпеки, боєздатності Збройних Сил, технологічного

суверенітету та економічної стійкості держави як у воєнний, так і у повоєнний період.

Показники фінансової прозорості у системі детінізації національної економіки представлено на рис. 2.5.

Рис. 2.5 – Фінансова прозорість у системі детінізації національної економіки

Джерело: власна розробка

Оцінку стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки національної економіки наведено на рис. 2.6. Фінансова прозорість -- це стан відкритості, достовірності та повноти фінансової інформації про діяльність суб'єктів господарювання і держави, що забезпечує можливість контролю, аналізу та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

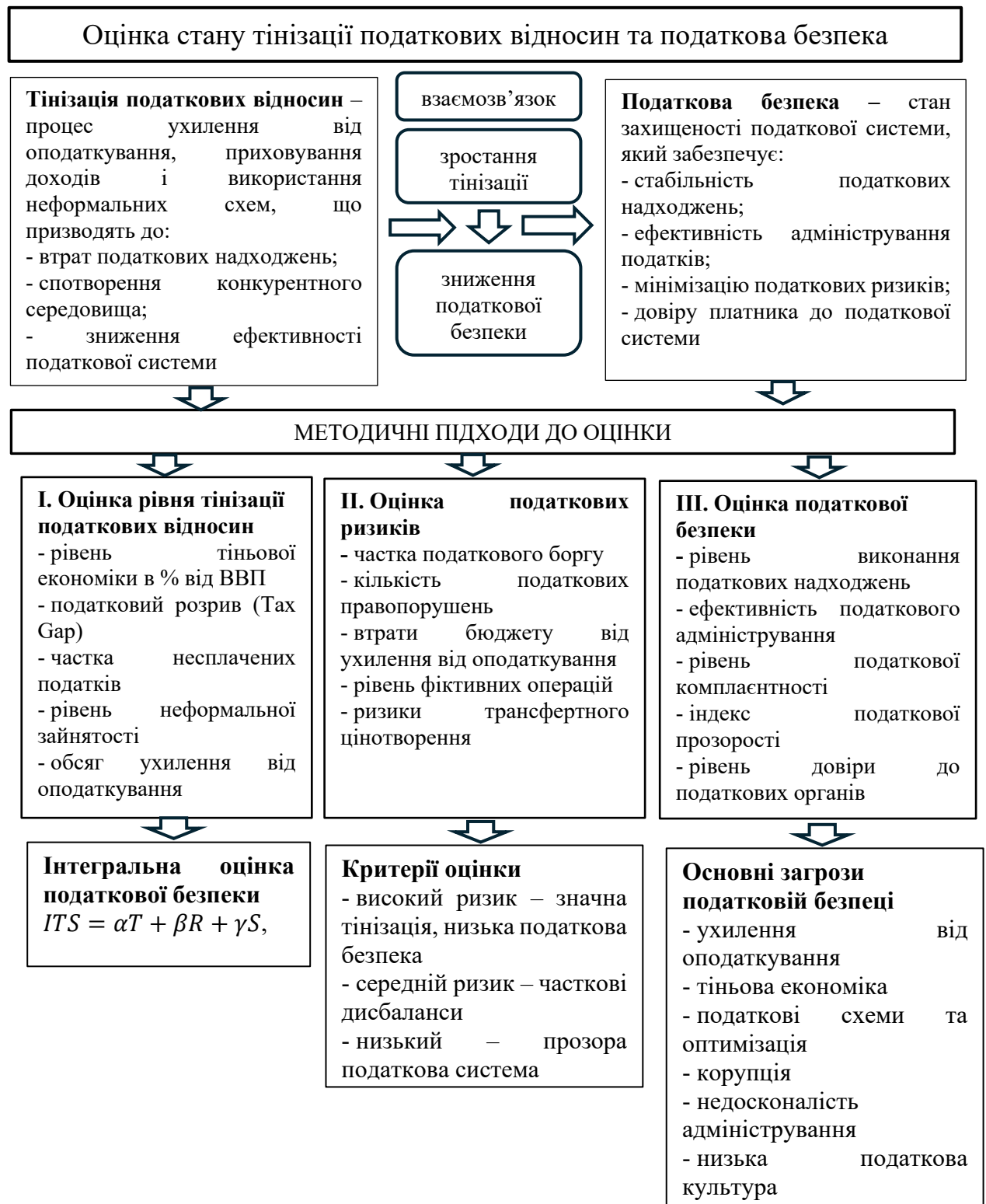

Рис. 2.6 – Оцінка стану тінізації податкових відносин та податкова безпека національної економіки

Джерело: власна розробка

Продовження рис. 2.6

Фінансова прозорість є ключовим інструментом детінізації, оскільки: зменшує можливості ухилення від оподаткування; забезпечує контроль за фінансовими потоками; підвищує підзвітність бізнесу та держави; сприяє легалізації доходів; формує довіру до фінансової системи.

Узагальнюючий показник стану детінізації податкових відносин в Україні може бути представлений такою формулою:

$$ITS = \alpha T + \beta R + \gamma S, \quad (2.4)$$

де:

T - рівень тінізації податкових відносин;

R - рівень податкових ризиків;

S - рівень податкової безпеки;

α, β, γ - вагові коефіцієнти.

ФОП відіграють важливу роль в економіці країни з багатьох причин, сприяючи економічному зростанню. ФОПи, будучи самозайнятими особами, мають право використовувати найману працю, що знижує рівень безробіття в країні, особливо в невеликих містах і сільських районах, де великі роботодавці

не завжди присутні. ФОПи є двигуном економічного зростання, джерелом створення доданої вартості від виробництва готової продукції, реалізації товарів та надання послуг для задоволення виробничих і споживчих потреб покупців [177]. Для збільшення рентабельності і прибутковості власної діяльності ФОПи активно використовують нові ідеї та технології, а їх гнучкість і здатність швидко адаптуватися до змін на ринку дозволяє отримувати їм додаткові переваги від впровадження нових бізнес-моделей та продуктів. ФОПи відіграють ключову роль у розвитку місцевих громад шляхом підтримки місцевої економіки, створення робочих місць та забезпечення доступу до товарів і послуг.

Конкуренція між ФОПами та суб'єктами господарювання – юридичними особами, у т.ч. корпоративними підприємствами, сприяє підвищенню якості товарів і послуг, зниженню цін та стимулює інновації. ФОПи є важливими платниками податків, зборів та інших платежів до державного та місцевих бюджетів, що забезпечує фінансові ресурси для реалізації економічних програм та соціальних ініціатив. Через гнучкість, адаптивність та можливість більш швидкої реакції на зміни в ринкових умовах порівняно з великими компаніями ФОПи відіграють важливу роль підтримки стійкості національного господарства в умовах нестабільності або під час економічних криз [178].

Основними заходами удосконалення бюджетно-податкових відносин є:

- запровадження єдиних нормативів відрахувань ПДФО і податку на прибуток підприємств для кожної ланки бюджету;
- відміна індикативного планування Міністерством фінансів України показників місцевих бюджетів і їх централізованого доведення;
- формування єдиного кошика доходів загального фонду без поділу на власні та закріплені доходи для спрощення фінансової структури місцевих бюджетів;
- розширення джерел доходів загального фонду;
- запровадження моделі вирівнювання податкоспроможності територій, яка базується на розподілі ПДФО і податку на прибуток (залежно від рівня бюджету);

- введення нових субвенцій з державного бюджету для фінансування освіти, медицини, соціального захисту населення та підготовки робітничих кадрів;

- надання органам місцевого самоврядування права самостійно визначати ставки податків та встановлювати пільги для місцевих платників.

Для підвищення ефективності державної підтримки підприємств пропонується:

- розробити методологічні підходи оцінки ефективності використання бюджетних коштів;

- надати перевагу підприємствам, які демонструють високі показники продуктивності та ефективності;

- створити стабільну систему державних програм підтримки підприємств у середньостроковій перспективі для забезпечення можливості більш ефективного планування своєї діяльності;

- розширення спектру використовуваних фінансових інструментів;

- збільшення державного фінансування у сферах наукових досліджень, розробок і створення інфраструктури, орієнтованих на довгостроковий розвиток;

- стимулювання співробітництва між державними й приватними установами на національному, регіональному та міжнародному рівнях для обміну знаннями й передового досвіду.

У проведенні процесів децентралізації необхідно вирішити низку важливих питань, а саме: визначити обсяг функцій і завдань, які залишаються у віданні органів центральної влади та органів місцевого самоврядування; законодавчо закріпити джерела надходжень, необхідних для формування місцевих бюджетів; забезпечити механізми їх перерозподілу на місцевому рівні. Для підвищення рівня розвитку територіальних громад передбачається реалізація заходів, пов'язаних із зосередженням зусиль на завданнях та цілях, спрямованих на покращення соціально-економічного стану міста; стимулюванням інноваційного та інвестиційного розвитку; раціональним використанням земельних ресурсів для збільшення податкових надходжень. відповідальності посадових осіб у

виконанні своїх функціональних обов'язків з метою покращення умов життя не лише у межах власної громади, а й в масштабах держави загалом.

Система бюджетно-податкових відносин з одного боку, має гарантувати достатній рівень власних надходжень для фінансового забезпечення місцевих бюджетів, а з іншого – забезпечувати реалізацію місцевої соціально-економічної політики. Її основна мета полягає у підтримці економічної стабільності та заохоченні регіонального розвитку. Для збільшення обсягів місцевих податкових надходжень необхідно розширювати базу оподаткування, залучати більше платників податків, запроваджувати фінансові інструменти, які дозволять забезпечити стабільний і надійний дохід для місцевих бюджетів. Відповідність цим вимогам є запорукою створення стійкої та ефективної системи місцевого оподаткування.

Реформа фінансової децентралізації спричинила значні зміни у структурі податкових надходжень, збільшивши важливість певних груп податків і зборів, Екологічний податок має низьку питому вагу в загальних доходах та податкових надходженнях місцевих і державного бюджетів України (менше 1%). Це свідчить про його низьку значущість як інструмента фіскальної політики для забезпечення фінансової спроможності бюджету. Завдяки реформам фінансової децентралізації фінансова спроможність місцевих бюджетів суттєво зросла завдяки надходженням від місцевих податків і зборів, зокрема податку на майно, акцизного податку від роздрібної торгівлі підакцизними товарами, а також податків на доходи, прибутки та приріст ринкової вартості.

Громади отримали більше стимулів для зацікавлення платників у своєчасному та повному перерахуванні коштів. Головним джерелом доходів місцевих бюджетів є податки. Розвиток підприємництва в громадах має велике значення, оскільки забезпечує створення нових робочих місць, зростання податкових надходжень та формування соціальної відповідальності бізнесу перед місцевою спільнотою. Виважена податкова політика здатна стати основним джерелом ефективного поповнення бюджетів різних рівнів. Розробка ефективної податкової політики на рівні територіальних громад має починатись

із перегляду існуючих підходів до управління податковим потенціалом та впровадження системи моніторингу на основі розробки податкових планів, які враховуватимуть і реалізовуватимуть усі потенційні можливості громади. Водночас необхідно створити гнучку податкову систему, здатну оперативно реагувати на зміни в економічній ситуації, що дозволить не лише раціонально використовувати податкові інструменти, а й активно сприяти зростанню надходжень до місцевих бюджетів.

Основними напрямками удосконалення бюджетно-податкових відносин є: реалізація стратегічного вектору цифрових трансформацій для досягнення ключових цілей із централізація управління ІТ завдяки розробці та запровадженню галузевих стандартів, створенню Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи управління публічними фінансами (ЄІТСУ); впровадження електронних послуг у сферу управління публічними фінансами. Запуск пріоритетних проєктів гарантуватиме реалізацію стратегічних завдань через розвиток інформаційно-телекомунікаційних платформ, забезпечення прозорості та відкритості процесів формування і використання державних фінансових ресурсів, забезпечення надійності захисту даних та мінімізацію ризиків кіберзагроз. Інформаційні технології у сфері публічних фінансів виступають інструментом для досягнення стратегічних цілей забезпечення національної безпеки, цифровізації управління державними ресурсами та фінансовою стійкістю державного сектору.

Теоретичний підхід до управління державними фінансовими ресурсами акцентується на стратегічному впливі органів управління на державні ресурси. Практичний підхід передбачає конкретні інструменти, механізми та методи для ефективного управління грошовими потоками розпорядниками бюджетних коштів. Управління фінансовою безпекою організацій державного сектора є системою дій, спрямованих на підтримання їх стабільного фінансового стану для запобігання ризикам та викликам шляхом використання спеціалізованого інструментарію. ЄІТСУ для комплексного управління публічними фінансами має базуватися на принципах інтеграції електронних ресурсів, багаторівневого

захисті даних, зміцненні фінансової безпеки організацій державного сектору, незалежності процесів та можливості здійснення обміну даними в режимі реального часу. Стратегічний план розвитку організацій державного сектору має визначати цілі, завдання і шляхи динамічної модернізації ІТ-компонент усієї системи державних фінансових відносин, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування державної фінансової системи, оптимізації формування й управління державними фінансовими ресурсами, прискоренню зростання ВВП, стимулюванню соціально-економічного розвитку країни та покращенню добробуту громадян України.

Механізми стимулювання економічної активності у рамках бюджетно-податкової політики слід зосередити на надання податкових пільг для інноваційних підприємств. У контексті оптимізації державних видатків слід реформувати міжбюджетні відносини для зміцнення фінансової автономії місцевих бюджетів, підвищення ефективності використання ресурсів держави, підтримки екологічно чистих технологій та збереження природного капіталу для майбутніх поколінь. Фіскальна децентралізація має передбачати розширення відповідальності та повноважень органів місцевого самоврядування у сфері управління фінансовими ресурсами, що дозволить більш раціонально використовувати бюджетні кошти та покращить якість надання благ суспільного користування. Справедливість податкової системи, врахування економічних, соціальних і екологічних аспектів дозволить зменшити соціальну нерівність, забезпечити збалансований економічний розвиток як базис довгострокової стабільності й процвітання України з урахуванням досвіду успішних реформ країн ЄС. Їх адаптація до вітчизняних умов забезпечить макроекономічну стабільність і сталий розвиток національної економіки.

Інтеграція до наднаціональних регуляторних структур ЄС з огляду на євроінтеграційний курс України дозволить розробляти спільну і національну фінансову політику, встановлювати фіскальні правила щодо урегулювання проблем бюджетного дефіциту та державного боргу. Це сприятиме отриманню фінансової підтримки, забезпеченню стабільності національною економікою та

зміцненню її конкурентоспроможності. Утвердження суб'єктності України у системі міжнародних відносин має вирішальне значення для збереження її незалежності та територіальної цілісності. В умовах війни визначення пріоритетів бюджетно-податкової політики передбачає фінансування обороноздатності держави та підтримки макрофінансової стабільності через реалізацію заходів фіскальної консолідації, реформування податкової системи, упровадження прогресивного оподаткування, боротьбу з тіньовою економікою та корупцією, забезпечення прозорості податкового адміністрування і дотримання бюджетної дисципліни. Потенційні виклики та загрози для сталого розвитку України в умовах зростаючого впливу глобальної невизначеності потребують розробки різних сценаріїв розвитку бюджету (зокрема базовий і цільовий).

2.3. Оцінка стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки

Тіньова економіка з позицій інституціональної економічної теорії є неформальним інститутом, який виникає у результаті деформації економічних відносин через корупцію, організовану та економічну злочинність, ухилення від оподаткування, протиправні банкрутства, нелегальне здійснення господарської діяльності тощо. Відповідно до вітчизняного законодавства тіньовою є незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність СГД, яка бере участь у створенні валового національного доходу, але не відображається на рахунках бухгалтерського обліку, у фінансовій, податковій, статистичній звітності, через що не є об'єктом оподаткування. Існування тіньової економіки в Україні офіційно визнається органами державного управління, а методика розрахунку її рівня затверджена на рівні підзаконних нормативних актів, що надає тіньовій економіці статусу формального інституту. У цьому проявляється діалектична єдність і протилежність тіньової економіки як формального і неформального інституту.

Податкова система відіграє ключову роль у регулюванні та реалізації державної політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, стимулюючи чи стримуючи економічну активність. Фіскальна децентралізація є важливим етапом у реалізації державної програми передачі додаткових бюджетних і адміністративних повноважень місцевим органам влади. Зростання надходжень у місцеві бюджети створює нові можливості для їхнього розвитку та зміцнення фінансової автономії. З одного боку, податки є основою існування держави, забезпечують фінансові ресурси для розвитку економіки, освіти, науки та культури, захищають економічну стабільність і забезпечують добробут суспільства. З іншого боку, вони служать інструментом перерозподілу доходів між юридичними та фізичними особами, визначають інвестиційний клімат.

Податкові надходження місцевих бюджетів формуються за рахунок загальнодержавних і місцевих податків та зборів. Найбільш значущим у цьому контексті є податок на доходи фізичних осіб. Його надходження розподіляються між різними рівнями бюджетної системи країни, а достатність бази цього податку сприяє якісному плануванню й адмініструванню його збору. Податок на прибуток підприємств виконує регулюючу, стимулюючу та розподільчу функції, забезпечуючи стабільний фінансовий ресурс для територіальних громад. Особливу важливість у складі податкових надходжень становлять місцеві податки та збори. Серед них провідну роль відіграє єдиний податок, який забезпечує близько двох третин усіх надходжень цієї категорії. Органи місцевого самоврядування мають можливість встановлювати ставки цього податку для фізичних осіб-підприємців, що сприяє оптимізації бізнес-середовища й створенню сприятливих фінансово-економічних умов. Значний потенціал також демонструє майнове оподаткування, механізм якого перебуває на стадії подальшого інституційного вдосконалення.

Основою податкових надходжень місцевих бюджетів становить ПДФО та єдиний податок, що створює значні фінансові ризики в разі несприятливих змін економічної або демографічної ситуації в країні і потребує диверсифікації джерел податкових надходжень. Податок на майно є стійким джерелом доходів

для місцевих бюджетів і має значний потенціал для зростання. Диференційований підхід до виплат цього податку, зокрема щодо нерухомості, яка не стосується земельних ділянок, має враховувати ринкову вартість майна.

Транспортний податок, окрім виконання фіскальної функції, має бути інструментом регулювання через запровадження додаткового оподаткування залежно від обсягу викидів вуглекислого газу для сприяння охороні навколишнього середовища. Збільшення частки місцевих податків у загальних податкових надходженнях до місцевих бюджетів відповідає цілям реформи міжбюджетних відносин, яка передбачає передачу фінансових ресурсів і повноважень державної влади органам місцевого самоврядування.

Основою для земельного оподаткування є визначення бази оподаткування та оцінка вартості землі. Ринкова вартість ділянки формується домовленістю між потенційним покупцем і продавцем. Таку оцінку повинні проводити незалежні земельні експерти, при цьому ціни на комунальні й приватні земельні ділянки в межах одного масиву не повинні відрізнятися більше ніж на 10%. Податкові ставки для справляння плати за землю мають встановлюватися виключно на місцевому рівні, оскільки ці надходження спрямовуються до місцевих бюджетів. Дефіцит бюджетів, нестабільність політичної ситуації як у країні загалом, так і в окремих регіонах, змушують орієнтуватися на розширення власних фінансових ресурсів та пошук нових методів їх залучення до місцевих бюджетів. Запровадження самооподаткування населення об'єднаних територіальних громад підвищить фінансування комунальних проєктів і забезпечить додаткові надходження до бюджету, сприятиме більш активній участі громадян у процесах планування бюджету, підвищуючи їхню зацікавленість у розвитку регіону. Збір коштів у межах самооподаткування має організовуватися місцевою владою після проведення загальних зборів мешканців громади, на яких обговорюються ключові питання щодо розміру внесків, можливих пільг, напрямків використання зібраних коштів.

Сучасна система обліку податку на прибуток має низку недоліків, які потребують усунення на основі гармонізації його ведення з вимогами бюджетно-

податкового законодавства. Четверте місце в структурі державних податкових надходжень України свідчить про зменшення значущості податку на прибуток у бюджетних доходах через трансформацією податкової системи. Процес переходу країни від фіскального підходу до стимулюючої моделі оподаткування підприємств є складним в умовах економічної кризи та воєнного стану, які посилюють дефіцит державних фінансових ресурсів.

Для усунення розбіжностей між ПКУ та іншими нормативно-правовими актами, уніфікації процедур проведення камеральних і невиїзних документальних перевірок при погодженні заявленої суми бюджетного відшкодування пропонується внести необхідні зміни до законодавства. Вони передбачають можливість складання довідки за результатами проведення камеральної перевірки у разі відсутності виявлених порушень; розширення переліку предметів, даних, документів та інформації, які можуть бути використані під час проведення камеральної перевірки декларації щодо заявленої суми бюджетного відшкодування ПДВ.

ФОПи є прикладом для інших потенційних підприємців, демонструючи можливості та переваги ведення власного бізнесу, що сприяє розвитку підприємницької культури в країні.

Незважаючи на чисельні переваги, діяльність ФОПів наражається на низку проблем, однією з найбільш гострих є оподаткування. Питання його ефективності розглядаються у працях багатьох учених.

Лебеда М. О. [179, с. 119] акцентує увагу на необхідності оптимального узгодження принципів реалізації фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій податку на доходи ФОП. По-перше, фіскальний потенціал відображає прагнення держави повною мірою реалізувати можливості формувати податкові надходження відповідно до досягнутого рівня масштабів та ефективності національного виробництва. По-друге, регулюючий потенціал відображає прагнення держави мінімізувати викривлення ринкової конкуренції і негативний вплив податкового тиску, що буде пригнічувати економічну активність. Роль регулюючої функції зростає в умовах міжнародної інтеграції

України, яка супроводжується, з одного боку, підвищенням мобільності факторів виробництва, посиленням боротьби за розміщення високотехнологічних виробництв із масштабним попитом на кваліфіковані ресурси праці; з іншого боку, в умовах воєнного стану, негативами економічних відносин є: релокація підприємств, втрата активів і бізнесу платників податків на тимчасово окупованих територіях, масова внутрішня і зовнішня міграція ФОПів та найманих працівників. Тому в сучасних реаліях на перше місце має виходити стимулююча функція оподаткування, яка обмежує вибір державою важелів регуляторного і фіскального впливу з метою підтримки економічної активності ФОПів, їх лояльності до роботи в офіційному секторі економіки замість її тіньового сегмента. Також погоджуємося з Лебедею М. О. [180, с. 85], що взаємодія державних податкових органів і платників податків є складною системою, яка описується кількісними і якісними показниками (метриками). Ефективність зазначеної взаємодії має прямі і непрямі впливи, як позитивного, так і негативного характеру.

Пушкалова Я. [181, с. 170] аналізує зміни в податковому правовому режимі ФОП та самозайнятих осіб у зв'язку з поширенням *Covid-19*, акцентуючи увагу на тому, що у мінливих умовах зовнішнього середовища немає “правильних” чи “неправильних” державних політик, вони мають бути адекватними, комплексними і стратегічними.

Шаренко М. С. [182, с. 17] доходить висновку, що протягом 2019-2020 років суттєві зміни податкового законодавства України носять переважно фіскальний характер, спрямований на отримання більших податкових надходжень до бюджету порівняно з минулими роками. Інструментами посилення адміністративного тиску контролюючих органів на бізнес є: спрощення доступу до банківської таємниці платника податку за письмовим запитом до банку клієнта, а не лише за рішенням суду; блокування коштів на рахунках банку не лише юридичних, але і фізичних осіб, навіть по незначних сумах. При цьому порушується принцип презумпції невинності правового поля України, оскільки для розблокування коштів платник податків зобов'язаний

надати банку докази, які підтвердять легальність їх походження. Також було скасовано багато схем податкового планування, які використовувалися ФОПами для зменшення свого податкового навантаження в межах законної юридичної площини.

Воськало Н. М. [183, с. 175] акцентує увагу на змінах в оподаткуванні ФОПів у 2021 році: відміна обов'язковості ведення книг обліку доходів і витрат із узагальненням за день, місяць, квартал і рік; дозвіл ведення обліку у довільній формі для ФОПів на спрощеній системі; затвердження нової форми для ведення обліку доходів і витрат підприємців на загальній системі оподаткування. Проте обов'язковість ведення обліку товарних запасів покладено на усіх ФОПів за затвердженою формою, що суперечить рекомендаціям добровільності ведення обліку з використанням затвердженого плану рахунків та складанням проведення.

Викладене вище свідчить про наявність внутрішнього протиріччя ФОПів - між їх важливою роллю для суспільства, національної економіки, бюджету, з однієї сторони, та складністю, суперечливістю, нестабільністю податкового законодавства тощо.

Слово «метрика» відомо кожній людині як історично-побутова назва свідоцтва про народження. Проте воно має значно ширшу сферу використання і, як чисельний показник, призначений для вимірювання, аналізу та оцінки різних аспектів діяльності, процесів чи явищ.

Метрики застосовуються в різних областях, таких як біологія, спорт, екологія, бізнес, наука, інженерія тощо для відстеження та покращення продуктивності, ефективності та якості. Наприклад, до метрик здоров'я людини відносять фізіологічні параметри, антропометричні та біохімічні показники тощо. *HR-метрики (Human Resource metrics)*, або метрики людських ресурсів використовуються для відстеження та вимірювання ефективності співробітників, їх ініціативності, проактивності, креативності пропозицій тощо.

Аналітичні метрики в економіці - це показники, які використовуються для збору, аналізу та інтерпретації даних з метою прийняття обґрунтованих економічних рішень у різних галузях національного господарства для оцінки

продуктивності, ефективності та визначення тенденцій розвитку. Основними аналітичними метриками в економіці є такі: бізнес-аналітичні (прибутковість і рентабельність, витрати, продажі); маркетингово-аналітичні (взаємодія з клієнтами, витрати на маркетинг, поведінка користувачів); програмно-аналітичні (надійність, продуктивність команд, якість кодів); фінансово-аналітичні (ліквідність, фінансова стійкість, потреба в капіталі). Призначенням аналітичних метрик в економіці є: опис бізнес-процесів, ідентифікація проблем їх функціонування та виявлення можливостей для покращення, а також прийняття більш обґрунтованих рішень на основі об'єктивних даних.

Основні аналітичні метрики ФОПів та їх податкової діяльності станом на початок року протягом 2016-2023 років представлено у табл. 2.6.

Проведемо оцінку основних аналітичних метрик:

1. Динаміка кількості ФОПів. Протягом 2016-2024 років динаміка кількості ФОПів в Україні була нелінійною. У 2017 році відбулося її різке до 1773,9 тис. осіб порівняно з 2005,0 тис. осіб. Протягом 2018-2021 років кількість ФОПів стабільно зростала з 1854,3 тис. осіб до 1996,3 тис. грн. Після її скорочення у перший воєнний 2022 рік до 1938,5%, у 2023 році відбулося зростання до 2052,3 тис. осіб (максимальне значення за весь аналізований період, незначно більше рівня 2016 року). За 6 міс. 2024 року відбулося скорочення до 1986,1 тис. осіб.

2. Структурна динаміка ФОПів за статтю. Протягом 2016-2023 років питома вага чоловіків скоротилася з 56,31% до 53,56%, або на 2,75% із найвищим значенням 57,75% у 2018 році. Відповідно протягом аналізованого періоду частка жінок зросла з найвищим значенням 46,57% у 2022 році.

3. Динаміка доходів ФОПів. Протягом 2016-2023 років вони зросли з 10326,5 млн. грн. до 38004,9 млн. грн., або на 27678,4 млн. грн. (у 3,68 разів). Кумулятивний індекс інфляції за аналізований період становить 2,28, тоді реальний індекс зростання доходів ФОПів становить 1,55 разів.

Динаміка доходів ФОПів формалізується зростаючою лінійною функцією:

Таблиця 2.6- Динаміка аналітичних метрик ФОПів та їх податкової діяльності станом на початок року протягом 2016-2023 років

Показник	Од. виміру	Роки								Абс. приріст	Темп приросту, %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023		
Активні ФОПи, усього, у т.ч.	осіб	2004966	1773924	1854261	1888951	1911406	1996309	1938477	2052326	47360	2,36
- жінки	осіб	876039	819936	783493	826404	851107	863455	902665	953189	77150	8,81
- чоловіки	осіб	1128927	953988	1070768	1062547	1060299	1132854	1035812	1099137	-29790	-2,64
Структура	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100	0	0,00
- жінки	%	43,69	46,22	42,25	43,75	44,53	43,25	46,57	46,44	2,75	6,30
- чоловіки	%	56,31	53,78	57,75	56,25	55,47	56,75	53,43	53,56	-2,75	-4,89
Дохід		10326,5	15447,1	19875,6	24952,7	27626,6	34813,2	32888,2	38004,9	27678,4	268,0
Податкові платежі	млн. грн.	396,7	554,5	732,3	1027,3	984,9	1275,2	890,8	1000,6	603,9	152,2
Річний індекс інфляції	коеф.	1,139	1,144	1,109	1,079	1,027	1,094	1,202	1,129	2,28	
Податкове навантаження - нетто	%	3,84	3,59	3,68	4,12	3,57	3,66	2,71	2,63	-1,21	-31,51
Дохід	тис. грн./	5,15	8,71	10,72	13,21	14,45	17,44	16,97	18,52	13,37	259,6
Податкові платежі	осіб	0,20	0,31	0,39	0,54	0,52	0,64	0,46	0,49	0,29	145,0
Податковий борг	млн. грн.										
- всього, у т.ч. до бюджетів:	млн. грн.	н/д	3561,0	4024,8	5190,8	6672,1	6818,9	7085,6	н/д	3524,6	98,98
- державного		н/д	1556,5	1552,8	1800,3	2420,1	2395,6	2280,7	н/д	724,2	46,53
- місцевих		н/д	2004,5	2472,0	3390,5	4251,9	4423,2	4804,9	н/д	2800,4	139,71
Питома вага місцевих бюджетів	%	н/д	56,29	61,42	65,32	63,73	64,87	67,81	н/д	11,52	20,47
Податкове навантаження - брутто	%	н/д	26,64	23,93	24,92	27,72	23,25	24,25	н/д	-2,39	-8,97

Джерело: розраховано за даними <https://opendata.ua>, н/д – немає даних

- в абсолютних даних:

$$y = 3910x + 7896,8, \quad R^2 = 0,9649 \quad (2.4)$$

- з урахуванням елімінування інфляції:

$$y = 3415,9x + 7548,6, \quad R^2 = 0,9146 \quad (2.5)$$

4. Податкові платежі ФОПів. Протягом 2016-2023 років вони зросли з 396,7 млн. грн. до 1000,6 млн. грн., або на 603,9 млн. грн., або у 2,52 разів. З урахуванням кумулятивного індексу інфляції за аналізований період реальний індекс зростання податкових платежів ФОПів становить 1,15 разів.

Динаміка податкових платежів ФОПів формалізується параболою з гілками донизу:

- в абсолютних даних:

$$y = -28,911x^2 + 349,43x + 22,595, \quad R^2 = 0,8464 \quad (2.6)$$

- з урахуванням елімінування інфляції:

$$y = -30,748x^2 + 354,95x - 38,541, \quad R^2 = 0,814 \quad (2.7)$$

Обсяги податкових платежів стабільно зростали протягом 2016-2021 років, у 2022 році спостерігалось суттєве їх скорочення, у 2023 році – відбулося зростання до 2019-2020 років. Отримані закономірності підтверджують здатність адаптації підприємців до швидких змін зовнішніх умов та надзвичайних подій у податковій сфері.

5. Податкове навантаження – нетто. Розраховується як питома вага податкових платежів у доходах підприємців. Протягом 2016-2019 років податкове навантаження – нетто стабільно зростало з 3,84% до 4,12%, до кінця 2023 року скоротилося до 2,63%. Його динаміка описується параболою з гілками донизу:

$$y = -0,0529x^2 + 0,3152x + 3,4043, \quad R^2 = 0,7966 \quad (2.8)$$

6. Дохід на одного підприємця. Протягом 2016-2023 років він стабільно зростав із 5,15 тис. грн./особу до 18,52 тис. грн./особу, або на 13,37 тис. грн./особу (на 259,6%) і формалізується висхідною гілкою параболи:

$$y = -0,187x^2 + 3,5433x + 1,9691, \quad R^2 = 0,9877 \quad (2.9)$$

7. Податковий платіж на одного підприємця. Протягом 2016-2021 років він стабільно зростав із 0,2 тис. грн./особу до 0,64 тис. грн./особу, а у 2022-2023 роках скоротився і становив 0,46 та 0,49 тис. грн./особу. Динаміка питомого податкового платіжу описується параболою гілками донизу:

$$y = -0,0166x^2 + 0,1913x + 0,0066, \quad R^2 = 0,8787 \quad (2.10)$$

Проте відбувся приріст податкового платіжу на одного підприємця протягом 2016-2021 на 0,29 тис. грн./особу.

8. Податковий борг ФОПів за зобов'язаннями до Державного та місцевих бюджетів. Протягом 2017-2022 років сукупний податковий борг підприємців збільшився із 3561,0 млн. грн. до 7085,6 млн. грн., або на 3524,6 млн. грн., тобто майже вдвічі. Податковий борг ФОПів за зобов'язаннями до Державного бюджету зріс із 1556,5 млн. грн. до 2280,7 млн. грн., або на 724,2 млн. грн. (на 46,53%), до місцевих бюджетів – збільшився з 2004,5 млн. грн. до 4804,9 млн. грн., або на 2800,4 млн. грн. (на 139,71%). Питома вага податкового боргу ФОПів за зобов'язаннями до місцевих бюджетів. Протягом 2017-2022 років вона зросла з 56,29% до 67,81%, або на 11,52%.

9. Податкове навантаження – бруто. Розраховується як питома вага суми податкових платежів та податкового боргу у доходах підприємців. Протягом 2017-2022 років вона скоротилася з 26,64% до 24,25%, або на 2,39%. Найбільшим рівень податкового навантаження – бруто був у 2020 році – 27,72%, найменшим – 2021 році (23,25%).

10. Співвідношення кількості відкритих і закритих ФОПів, а також співвідношення між ними (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 - Динаміка кількості відкритих і закритих ФОПів, а також співвідношення між ними

Рік	Відкрито, од.	Закрито, од.	Різниця відкритих і закритих ФОПів, од.	Співвідношення відкритих і закритих ФОПів, од.
2016	181118	170575	10543	1,06
2017	243957	400143	-156186	0,61
2018	274966	184265	90701	1,49
2019	243444	204886	38558	1,19
2020	235618	165665	69953	1,42
2021	284171	230731	53440	1,23
2022	198011	203921	-5910	0,97
2023	304048	270311	33737	1,12
2024	296824	184244	112580	1,61

Джерело: власні розрахунки

Прогноз кількості відкритих і закритих ФОПів за 2024 рік, виходячи, щр за 1 квартал 2024 року значення цих показників становило відповідно 148412 осіб та 92122 осіб. Найменше значення відкритих ФОПів мало місце у 2016 році (181118 осіб), найбільше – у 2023 році (304048 осіб). Найменше значення закритих ФОПів мало місце у 2020 році (165665 осіб), найбільше – у 2017 році (400143 осіб). Причому найбільше значення закритих ФОПів у 2017 році за місяцями 2017 року приходилося на січень (168237 осіб).

Протягом всього аналізованого періодів 2016-2024 років коефіцієнт кількості відкритих ФОПів перевищувала коефіцієнт кількості закритих, за виключенням 2017 років (0,61) і 2022 року (0,97). Найбільше значення коефіцієнту за фактом – 1,49 мало місце у 2018 році, за прогнозом – у 2024 році – 1,61, найменше значення – 1,06 у 2016 році. Кількісні оцінки відкриття і закриття ФОПів нібито свідчать про зростання їх ділової активності, пов'язаної з забезпеченням стійкості національної економіки в умовах протидії військовій агресії рф. Проте якісна оцінка зазначених дій підприємців, на жаль, не є такою райдужною через їх мотиви: уникнення мобілізації, намагання мінімізувати податкове навантаження через обходження ПДВ, військового збору тощо. ФОПи першої та другої груп не сплачують військовий збір з мінімальної зарплати, що, на нашу думку, є

неприйнятною практикою в умовах воєнного стану і межує з мораллю. Також вони мають право до закінчення воєнного стану у разі неможливості не сплачувати щомісячні авансові внески з єдиного податку [184, с. 68].

11. Розподіл ФОПів за використанням систем оподаткування (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 - Розподіл ФОПів за використанням систем оподаткування та їх динаміка

№ з/п	Система і група оподаткування	01.01.2023		01.01.2024		Зміна		
		тис. осіб	структура, %	тис. осіб	структура, %	тис. осіб	приріст, %	структури, %
1	Всього	1938,5	100	2052,3	100	113,8	5,87	0
1.2	Звичайна	278,5	14,37	322	15,69	43,5	15,62	1,32
1.3	Спрощена	1660	85,63	1730,3	84,31	70,3	4,23	-1,32
1.3.1	I група	207,7	10,71	210,4	10,25	2,7	1,30	-0,46
1.3.1	II група	555,3	28,65	601,8	29,32	46,5	8,37	0,68
1.3.1	III група (неплатники ПДВ)	897	46,27	918,1	44,74	21,1	2,35	-1,54

Джерело: розраховано за даними [1]

Станом на початок і кінець 2023 року із сукупної чисельності ФОПів загальну систему оподаткування використовували відповідно 14,37% і 15,69%, спрощену – відповідно 85,63% та 84,31%, з них за групами: частка I-ої є меншою і скоротилася з 10,71% до 10,25%; частка II-ої є проміжною і зросла з 28,65% до 29,32%; частка III-ої є найбільшою і скоротилася з 46,27% до 44,74%, у т. ч., кількість платників з особливим режим оподаткування за ставкою 2% становить на кінець періоду становила 287,7 тис. осіб. (16,6%).

Протягом 2023 року найбільший приріст забезпечили платники III групи - 46,5 тис. осіб та 8,37%; найменший - платники I групи - 2,7 тис. осіб та 1,30%.

12. Розподіл кількості нових ФОП за видами економічної діяльності. Наведений у табл. 2.9 склад і структура нових ФОП віддзеркалює поточний попит на ринку товарів та послуг.

Таблиця 2.9 - Розподіл кількості нових ФОП за видами економічної діяльності у 2023 році

Рейтинг	Вид економічної діяльності	Кількість нових ФОП, од.	Структура, %
1	Роздрібна торгівля	90448	29,75
2	Комп'ютерне програмування	23575	7,75
3	Надання інших індивідуальних послуг	22332	7,34
4	Оптова торгівля	19129	6,29
5	Діяльність із забезпечення стравами та напоями	16972	5,58
6	Надання інформаційних послуг	14745	4,85
7	Наземний і трубопровідний транспорт	13313	4,38
8	Освіта	9570	3,15
9	Оптова торгівля автотранспортними засобами	7437	2,45
10	Інше	86527	28,46
	Всього	304048	100,00

Джерело: власні розрахунки

Найбільша питома вага приходить на торгівлю: роздрібну (29,75%), оптову (6,29%), оптову торгівлю автотранспортними засобами (2,45%). Більше 7% у структурі нових ФОПів працюють у сфері комп'ютерного програмування і надання інших індивідуальних послуг, на діяльність із забезпечення стравами та напоями припадає 5,58%. Більше 4% у структурі нових ФОПів працюють у сфері надання інформаційних послуг, наземного і трубопровідного транспорту, на освіту припадає 3,15%.

13. Розподіл кількості нових ФОП за регіонами. Наведений у табл. 2.10 ренкінг нових ФОП, побудований за принципом скорочення кількості нових ФОП, віддзеркалює підприємницький потенціал областей. Топ-6 регіонів-лідерів, у які залучено більше 20 тис. нових ФОПів, представлені м. Києвом, Дніпровською, Львівською, Київською, Харківською, Одеською областями. Топ-7 регіонів-аутсайдерів, у які залучено менше 7 тис. нових ФОПів, представлені Сумською, Кіровоградською, Закарпатською, Тернопільською, Донецькою, Херсонською, Луганська. Розподілення нових лідерів між регіонами є нерівномірним, характеризується значною варіацією і описується експоненціальною функцією:

Таблиця 2.10 - Розподіл кількості нових ФОП за регіонами у 2023 році

Рейтинг	Область	нові ФОП, осіб	Рейтинг	Область	нові ФОП, осіб	Рейтинг	Область	нові ФОП, осіб
1	м. Київ	43106	10	Івано- Франківська	10165	18	Чернівецька	7093
2	Дніпровська	27279	11	Житомирська	8844	19	Сумська	6731
3	Львівська	23517	12	Черкаська	8615	20	Кіровоградська	6681
4	Київська	22682	13	Рівненська	8524	21	Закарпатська	6625
5	Харківська	21059	14	Волинська	8243	22	Тернопільська	6320
6	Одеська	20510	15	Запорізька	8115	23	Донецька	6002
7	Вінницька	12243	16	Миколаївська	7929	24	Херсонська	2624
8	Полтавська	11825	17	Чернігівська	7376	25	Луганська	881
9	Хмельницька	10974		<i>Коефіцієнт перевищення м. Києва та Дніпровської області над Луганською областю – відповідно 8,9 і 30,9 разів</i>				

Джерело: власні розрахунки

$$y = 32244e^{-0,095x}, \quad R^2 = 0,8779 \quad (2.11)$$

14. Трансакційні витрати проведення податкової політики ФОПа. За даними Ради бізнес-омбудсмена частка підприємців, що закладають витрати на перевірки, становлять: до бізнес-плану – 37,8%, до ціни продукту – 55,9%. Це свідчить про високі очікування адміністративного тиску на ФОПів з боку контролюючих органів.

Оптимізація рівня податкового навантаження з урахуванням європейського досвіду сприяє збільшенню частки малих підприємств і забезпечуватиме додаткові надходження до Державного бюджету України завдяки зростанню кількості платників без надмірного тиску на їхню діяльність. Оптимізація податкової системи забезпечує стабільність зростання бюджетних доходів через збільшення розміру фінансових потоків, стимулювання розвитку бізнесу, збільшення кількості зареєстрованих підприємств.

Розвиток податкової системи на основі перерозподілу фіскальних платежів дозволить поліпшити соціально-економічний стан громад, підвищити якість надання послуг для населення та створити спеціальні умови

для осіб із соціально незахищених верств. У перспективі це сприятиме формуванню нової податкової культури, за якої громадяни і СГД сприйматимуть сплату податків як дієвий спосіб поліпшення добробуту своїх громад, районів і країни в цілому.

Прогресивна податкова шкала ПДФО дозволяє здійснювати перерозподіл доходів від багатших верств населення до менш забезпечених, створюючи потенційні соціальні вигоди. Проте водночас високі граничні ставки негативно впливають на стимул працювати, знижувати податкову базу та спричиняти значні економічні втрати. Інтеграція поведінкових факторів до аналізу здатна створити більш справедливую та водночас ефективну податкову систему.

Модель розвитку податкової системи з податку на прибуток базується на чітко визначених цілях і національних пріоритетах, які враховують впровадження диференційованого підходу, створення доступної та прозорої методики адміністрування, запровадження якісної системи контролю за оподаткуванням. Модель регулювання заснована на системних, комплексних та локальних механізмах в інтересах підвищення економічної ефективності діяльності СГД; справедливого і прозорого розподілу податкового навантаження; створення ефективної системи оподаткування податком на прибуток; забезпечення оптимальної структури цього податку в загальних податкових надходженнях підприємства; гармонізації інтересів держави та бізнесу; вдосконалення методики визначення об'єкта оподаткування, а також покращення системи контролю і адміністрування.

Висновки до розділу 2

1. Діагностовано стан фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки як загалом, так і за окремими сегментами. Для оцінки тіньової економіки запропоновано використовувати непрямі розрахунки на основі чотирьох основних методів: порівняння витрат населення і

роздрібного товарообороту і послуги; електричний метод; збитковість діяльності підприємств; монетарний метод.

2. Проведено оцінку стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки, які є процесом приховування або викривлення фінансових потоків і призводять до недоотримання бюджетних доходів; неефективного використання бюджетних коштів; зростання корупційних ризиків. Бюджетну безпеку визначено станом захищеності бюджетної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільність доходів бюджетів усіх рівнів; ефективність бюджетних видатків; фінансову стійкість держави та територіальних утворень. Зростання тінізації знижує бюджетну безпеку. Для оцінки стану детінізації бюджетно-податкових відносин в Україні запропоновано узагальнюючий показник, який інтегрує рівень тінізації національної економіки; рівень бюджетних ризиків; рівень бюджетної безпеки з урахуванням вагових коефіцієнтів.

3. Надано критичну оцінку стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки на основі введення поняття «аналітична метрика» використано для позначення описової статистики, індикаторів та показників діяльності ФОП, обґрунтовано систему їх індикаторів, проведено діагностику стану. Для підвищення ефективності оподаткування ФОП на рівні національної економіки запропоновано знижувати податкове навантаження – бруто; проводити роботу зі зниження податкового боргу шляхом роз'яснення податковими органами принципів добровільної сплати податків; реалізувати місцеві програми з підтримки та розвитку підприємництва з низьким рейтингом підприємницького потенціалу, реформувати систему спрощеного оподаткування).

4. Надано дефініцію тіньової економіки з позицій інституціональної економічної теорії як неформального інституту, який виникає у результаті деформації економічних відносин через корупцію, організовану та економічну злочинність, ухилення від оподаткування, протиправні банкрутства, нелегальне здійснення господарської діяльності тощо. Відповідно до

вітчизняного законодавства тіньовою є незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність СГД, яка бере участь у створенні валового національного доходу, але не відображається на рахунках бухгалтерського обліку, у фінансовій, податковій, статистичній звітності, через що не є об'єктом оподаткування. Існування тіньової економіки в Україні офіційно визнається органами державного управління, а методика розрахунку її рівня затверджена на рівні підзаконних нормативних актів, що надає тіньовій економіці статусу формального інституту. У цьому проявляється діалектична єдність і протилежність тіньової економіки як формального і неформального інституту.

5. Протягом дванадцятирічного періоду виділено два етапи функціонування тіньової економіки в Україні: 1 етап (2010-2014 роки), 2 етап (2015-2021 роки), на яких її рівень достовірно описується параболою з гілками догори, а розмах варіації становить 28%-36%. Загальна оцінка рівня тінізації отримується в результаті інтегрування її оцінок чотирма методами: витрати населення - роздрібний товарооборот; електричний; збитковість діяльності підприємств; монетарний. Вищі показники рівня тінізації надає монетарний метод і витрати населення – товарооборот, менші – електричний і збитковості підприємств. Найбільш тісний зв'язок із інтегральним рівнем має електричний та монетарний методи. Оцінюючи стандартне відхилення рівня тіньової економіки, можна рейтингувати методи за мірою зростання мінливості їх щорічних результатів: монетарний, інтегральний, збитковості підприємств, електричний, витрати населення – роздрібний товарооборот. Протягом аналізованого дванадцятирічного періоду загальна динаміка рівнів тінізації економіки, розрахованих різними методами, загалом є схожою з інтегральним показником, за виключенням таких методів: «витрати населення - роздрібний товарооборот» - на I етапі (параболи гілками донизу), на II етапі (лінійна низхідна функція); електричний метод на II етапі також демонструє тенденцію до скорочення за лінійним законом.

6. Виконано характеристику окремих методів розрахунку рівнів тінізації економіки та способів інтегрування у частині змісту, порядку розрахунку, переваг та недоліків. Перевагами усіх чотирьох методів (витрати населення - роздрібний товарооборот, електричний, збитковість діяльності підприємств, монетарний) є об'єктивний характер і наявність даних офіційної статистики щодо обсягів: продажу населенню товарів, споживання електроенергії та ВВП, умовного прибутку і частини валової доданої вартості збиткових підприємств, величини грошових агрегатів. Недоліками електричного методу є складність алгоритму врахування науково-технічного прогресу та впровадження енергозберігаючих технологій, а решти методів – суб'єктивний характер певних використовуваних для розрахунку показників, а саме: витрат домогосподарств, вагових значень мінімального та максимального коефіцієнтів збитковості діяльності підприємств, базисного значення структури грошової маси. Інтегральна оцінка визначається як сума середньозважених оцінок рівня тіньової економіки за чотирма методами на основі встановлення вагових коефіцієнтів з урахуванням стабільності оцінок за відповідним методом за попередні роки, проте вадами розрахунків є неврахування щільності кореляційного взаємозв'язку між рівнями тінізації економіки, визначеної різними методами.

7. Умови воєнного стану і військові дії накладають додаткові обмеження на використання певних часткових методів, що знижують їх інформаційну ємність, а саме: витрати/товарооборот – висока споживча інфляція, зниження реальних доходів населення; електричний - руйнування енергетичної інфраструктури, планові і аварійні відключення електроенергії; збитковості діяльності – об'єктивне погіршення фінансового стану і фінансових результатів підприємств через втрату виробничого потенціалу, контролю над активами на окупованих територіях, релокацію бізнесу. Найбільш раціональним за зазначених умов є використання монетарного методу для вимірювання тінізації економіки, оскільки протягом останніх років, навіть в

умовах воєнного стану, в Україні успішно реалізується проєкт Cashless-економіки і розбудови платіжної інфраструктури.

8. У структурі рівня тінізації національної економіки, визначеної монетарним методом, близько $4/5$ приходить на готівкову тіньову економіку і $1/5$ - на домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, або негрошову тіньову економіку. У свою чергу, готівкова тіньова економіка поділяється на наслідкову ($1/4$) та пасивну ($3/4$) залежно від кількості бенефіціарів виграшу. Основними інструментами зниження рівня тіньової економіки в Україні є: *легалізація трудових відносин і загалом економічної активності в країні; реструктуризація грошової маси за рахунок безготівкового компоненту; поширення використання системи електронних платежів, передусім суб'єктами малого та мікропідприємництва, зокрема через здешевлення для них платіжної інфраструктури.*

9. Поняття «аналітична метрика» використано для позначення описової статистики, індикаторів та показників діяльності ФОП, які використовуються для кількісного та якісного опису і вимірювання показників ефективності їх оподаткування. У системі аналітичної метрики запропоновано 15 індикаторів, проведено діагностику їх стану: динаміка кількості ФОПів, структурна динаміка ФОПів за статтю, динаміка доходів ФОПів, податкові платежі ФОПів, податкове навантаження – нетто, дохід на одного підприємця, податковий платіж на одного підприємця, податковий борг ФОПів за зобов'язаннями до Державного та місцевих бюджетів, питома вага податкового боргу ФОПів за зобов'язаннями до місцевих бюджетів, податкове навантаження – брутто, співвідношення кількості відкритих і закритих ФОПів, а також співвідношення між ними, розподіл ФОПів за використанням систем оподаткування, розподіл кількості нових ФОП за видами економічної діяльності, розподіл кількості нових ФОП за регіонами, трансакційні витрати проведення податкової політики ФОПа.

10. Для підвищення ефективності оподаткування ФОПів пропонується: на рівні національної економіки знижувати податкове навантаження – брутто;

проводити роботу зі зниження податкового боргу шляхом роз'яснення податковими органами принципів добровільної сплати податків; реалізувати місцеві програми з підтримки та розвитку підприємництва з низьким ренгинком підприємницького потенціалу, реформувати систему спрощеного оподаткування ФОПів шляхом заміни існуючих трьох груп двома: 1 група – суб'єкти мікробізнесу без найманих працівників, які сплачують фіксовану суму єдиного податку; 2 група – решта бізнес-суб'єктів, які сплачуватимуть податок за ставкою 10% лише з роздрібного товарообороту (за умови, що він не перевищує 2000 мінімальних зарплат +300 мінімальних зарплат на кожного найманого працівника).

11. Галузеві питання бюджетно-податкових відносин в системі фінансової безпеки розглянуто на прикладі військово-промислового комплексу України. У фінансовій сфері загрозами національній безпеці є виснаження бюджету через потреби війни та падіння доходів; залежність від зовнішньої фінансової та військової допомоги. Напрямами зміцнення воєнно-економічної безпеки є: фінансова мобілізація на основі оптимізації бюджетних витрат, впровадження воєнних облігацій, податкового стимулювання оборонного бізнесу.

12. Діяльність підприємств із виробництва зброї та боєприпасів, виробництва військових транспортних засобів у 2024 році була прибутковою, за виключенням мікропідприємств із виробництва зброї та боєприпасів. Протягом 2018-2025 років видатки Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України зросли у 20,58 разів. Найбільший індекс зростання спостерігався у 2022 році (8,84), що пояснюється необхідністю фінансового забезпечення протидії військової агресії рф. Динаміки видатків Державного бюджету України на фінансування Міністерства оборони України описується висхідною гілкою параболи з множинним коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,8348$. Інтеграція України в ЄС і НАТО вимагає стабільної та прогнозованої бюджетної підтримки, здійснення прозорого бюджетно-податкового регулювання, забезпечення ефективного

використання бюджетних коштів, залученню приватного капіталу в галузь через механізми державно-приватного партнерства.

13. Об'єктами бюджетно-податкового стимулювання ВПК мають стати інвестиціям у НДДКР, новітні технології, цифровізацію виробництва, а також імпортозаміщення критично важливих компонентів. Формами бюджетно-податкового стимулювання є податкові пільги, субсидії, державні гарантії, участь у спільних програмах озброєння. Бюджетно-податкове регулювання розвитку ВПК України є важливим інструментом його фінансової підтримки, а також стратегічним механізмом забезпечення обороноздатності, технологічного зростання та економічної стійкості країни в умовах воєнного стану

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ДЕТІНІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Інституціоналізація детінізації бюджетно-податкових відносин

Інституціоналізація детінізації бюджетно-податкових відносин є результатом процесу формування та розвитку системи формальних і неформальних інститутів, правил і механізмів, спрямованих на зменшення обсягу операцій в нелегальному секторі національної економіки, підвищення прозорості фінансових потоків та забезпечення ефективного функціонування бюджетно-податкової системи. Як системна характеристика поведінки суб'єктів, бюджетно-податкова комплаєнтність відображає рівень добровільного, своєчасного та повного виконання податкових зобов'язань, дотримання бюджетної дисципліни та фінансового законодавства на основі поєднання інституційних, економічних, цифрових і поведінкових механізмів [185]. На рис. 3.1 наведено фактори зміцнення бюджетно-податкової комплаєнтності.

Структурними елементами бюджетно-податкової комплаєнтності є: податкова, бюджетна, інституційна, цифрова, поведінкова. Податкова комплаєнтність передбачає сумлінний розрахунок податків, зборів, обов'язкових платежів, своєчасне виконання зобов'язань зі сплати податків, повноту і своєчасність декларування податків, добросовісне виконання обов'язків платників податків, добровільну сплату податків, наявність високої податкової культури. Бюджетна комплаєнтність передбачає коректне застосування бюджетних норм і нормативів, здійснення якісного бюджетного планування, дотримання правил формування бюджетних запитів, правильне оформлення розрахунків із бюджетом по податках, у т.ч. у частині відшкодування ПДВ, виконання вимог щодо проведення казначейських

операцій, сумлінне ведення бюджетного обліку і формування бюджетної звітності, коректну взаємодію між розпорядниками бюджетних коштів різних рівнів, забезпечення цільового та ефективного використання бюджетних коштів, дотримання бюджетної дисципліни.

Рис. 3.1 – Фактори зміцнення бюджетно-податкової комплаєнтності

Джерело: власна розробка

Інституційна комплаєнтність забезпечує ефективність взаємодії платників податків і розпорядників бюджетних коштів з органами державної влади і місцевого самоврядування, зокрема з органами ДПС України і Державною казначейською службою України, формування звітності перед цими органами, отримання від них консультацій тощо. Цифрова

комплаєнтність передбачає використання внутрішніх інформаційних систем платників податків і розпорядників бюджетних коштів, застосування електронних систем адміністрування і бюджетування, автоматизацію процесів розрахунків, користування електронними сервісами ДПСУ і Державної казначейської служби України, взаємодія з ними в рамках спеціалізованих інформаційно-комунікаційних систем, забезпечення прозорості даних. Поведінкова комплаєнтність асоціюється з рівнем податкової культури, довірою платників податків і отримувачів бюджетних коштів до держави, сумлінним виконанням зобов'язань у бюджетно-податковій сфері і коректним використанням прав.

Механізми стимулювання добровільної комплаєнтності передбачають поєднання фіскальних стимулів, спрощення адміністрування податків і підвищення рівня довіри до держави.

Інтегрований індекс бюджетно-податкової комплаєнтності враховує показники добровільної сплати податків, рівня тінізації економіки, бюджетних порушень та ефективності контролю, що дозволяє комплексно оцінити стан фінансової дисципліни [186]. У сфері публічних фінансів поняття «бюджетно-податкова комплаєнтність» охоплює як доходну, так і видаткову частини бюджету. Він базується на ризик-орієнтованому моніторингу, сегментації платників податків та використанні цифрових аналітичних інструментів. Інструментарій забезпечення комплаєнтності доповнено цифровими технологіями (e-audit, автоматичний обмін даними, Big Data-аналіз), що підвищує прозорість та знижує можливості ухилення від оподаткування [187, 188, 189, 190].

Інтегрований індекс бюджетно-податкової комплаєнтності (ІБПК) є узагальнюючим аналітичним показником, що характеризує рівень дотримання суб'єктами господарювання, домогосподарствами та державними інституціями вимог бюджетного і податкового законодавства, а також ступінь прозорості, своєчасності, повноти та доброчесності виконання бюджетно-податкових зобов'язань [191]. ІБПК доцільно використовувати для оцінки

стану бюджетно-податкової дисципліни в країні; моніторингу рівня детінізації національної економіки; виявлення сфер ризику у бюджетно-податкових відносинах; обґрунтування ключових заходів державної фінансової політики; порівняння бюджетно-податкової спроможності регіонів, галузей національної економіки та СГД [192]. ІБПК призначений для комплексного вимірювання комплаєнтної поведінки учасників бюджетно-податкових відносин, формування системного уявлення про стан фінансової дисципліни в державі на основі оцінки рівня сплати податків чи виконання бюджетних процедур [193, 194].

У структурному аспекті ІБПК відображає такі складові комплаєнтності: податкову, представлену своєчасним, повним та законним виконанням податкових зобов'язань; бюджетну, яка ґрунтується на дотриманні принципів цільового, ефективного і прозорого використання бюджетних ресурсів; інституційну, яка залежить від рівня якості адміністрування, цифровізації, контролю та запобігання правопорушенням.

ІБПК будується на основі трьох субіндексів: податкової комплаєнтності, бюджетної комплаєнтності, інституційної комплаєнтності. Субіндекс податкової комплаєнтності включає: стан своєчасного виконання податкових зобов'язань платниками податків, рівень заборгованості зі сплати податків та інших обов'язкових платежів, частку добровільної сплати податків, якість подання податкової звітності без порушень податкового законодавства, питома вага виявлених податкових правопорушень у ході проведення камеральних і виїзних перевірок. Субіндекс бюджетної комплаєнтності включає рівні виконання доходної та видаткової частин бюджету, частку нецільового використання бюджетних коштів, своєчасність отримання бюджетного фінансування, рівень забезпечення прозорості бюджетного процесу. Субіндекс інституційної комплаєнтності включає якість податкового адміністрування з боку працівників податкових органів, рівень цифровізації бюджетно-податкових процедур, результативність фінансового

контролю за показником відшкодування втрачених бюджетних коштів, рівні корупційних ризиків та довіри до податкових і бюджетних інституцій.

ІБПК розраховується за формулою:

$$\text{ІБПК} = w_1 \cdot S_{\text{ПК}} + w_2 \cdot S_{\text{БК}} + w_3 \cdot S_{\text{ІК}} \quad (3.1)$$

де:

ІБПК- інтегрований індекс бюджетно-податкової комплаєнтності;

$S_{\text{ПК}}$ - субіндекс податкової комплаєнтності;

$S_{\text{БК}}$ - субіндекс бюджетної комплаєнтності;

$S_{\text{ІК}}$ - субіндекс інституційної комплаєнтності;

w_1, w_2, w_3 - вагові коефіцієнти, сума яких дорівнює 1.

За умови рівнозначності складових ІБПК розраховується за формулою:

$$\text{ІБПК} = \frac{S_{\text{ПК}} + S_{\text{БК}} + S_{\text{ІК}}}{3} \quad (3.2)$$

Для оцінки ІБПК формується система часткових індикаторів за кожною складовою. Для забезпечення порівнянності показники ІБПК приводяться до шкали від 0 до 1.

Для розрахунку стимуляторів ІБПК використовується формула:

$$Z_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (3.3)$$

Для розрахунку дестимуляторів ІБПК використовується формула:

$$Z_i = \frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (3.4)$$

де:

X_i — фактичне значення показника ІБПК;

$X_{\min}, X_{\max}$ — мінімальне та максимальне значення ІБПК.

Кожен субіндекс ІБПК визначається як середньозважене значення нормованих показників:

$$S_j = \sum_{i=1}^n a_i \cdot Z_i \quad (3.5)$$

де:

S_j — відповідний субіндекс ІБПК;

a_i — вага окремого показника – нормованого значення ;

Z_i — нормоване значення ІБПК.

На основі субіндексів визначається загальний індекс бюджетно-податкової комплаєнтності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Шкала інтерпретації ІБПК

Значення ІБПК	Рівень ІБПК	Характеристика показника
0,00–0,25	Критично низький	Висока тінізація, інституційна слабкість бюджетно-податкових відносин, низька фінансова дисципліни, значний рівень фінансових порушень
0,26–0,50	Низький	Низька фінансова дисципліна, низький рівень компетенцій з комплаєнсу
0,51–0,75	Середній	Середній рівень фінансової дисципліни, відносно стабільний стан бюджетно-податкових відносин
0,76–1,00	Високий	Низька тінізація, Достатня фінансова прозорість, сильна фінансова дисципліна, високий рівень компетенцій з комплаєнсу

Джерело: власна розробка

ІБПК є комплексним відносним показником, який на основі системи нормованих та зважених індикаторів відображає рівень дотримання вимог бюджетного і податкового законодавства, ефективність бюджетно-податкового адміністрування та ступінь прозорості фінансових відносин у державі.

Запровадження ІБПК дозволяє: проводити діагностику рівня детінізації бюджетно-податкових відносин; оцінювати ефективність бюджетно-податкової політики; виявляти слабкі місця у сфері адміністрування податків

і бюджетного контролю; формувати рейтинги регіонів за рівнем комплаєнтності; використовувати його як аналітичний інструмент у системі фінансової безпеки держави.

ІБПК, як методичний інструмент оцінювання стану бюджетно-податкових відносин, поєднує фіскальні, бюджетні та інституційні аспекти в єдину комплексну модель. Використання ІБПК сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень у сфері детінізації економіки та зміцнення фінансової безпеки України.

Теоретичні засади податкової дисципліни доповнено поведінковими аспектами (податкова мораль, довіра, сприйняття справедливості). Вони включають методичні підходи до оцінювання ефективності податкової політики шляхом включення показників рівня комплаєнтності як ключового індикатора.

Детінізація бюджетно-податкових відносин є системним інструментом забезпечення фінансової безпеки України, що базується на інтеграції прозорості, комплаєнтності, цифровізації та податкової культури і спрямовану на підвищення ефективності державних фінансів та стійкості економіки.

Інтегральний показник рівня фіскальної прозорості є узагальнюючим індексом, який кількісно відображає ступінь відкритості, повноти, своєчасності, достовірності та доступності інформації про формування, виконання й контроль публічних фінансів. Ключовими блоками є фіскальна звітність, бюджетне прогнозування і бюджетування, аналіз та управління фіскальними ризиками відповідно до міжнародних підходів IMF Fiscal Transparency Code та Open Budget Survey.

Для податкових надходжень до бюджету від єдиного податку існує пряма залежність: зростання прожиткового мінімуму для працездатної особи автоматично збільшує обсяг податкових надходжень [195]. Це пов'язано з тим, що фіксовані ставки єдиного податку встановлюються радами об'єднаних територіальних громад і міськими радами. Соціальна політика, спрямована на

підвищення соціальних стандартів (зокрема прожиткового мінімуму для працездатних осіб), впливає на фіскальну і соціальну функції оподаткування, збільшуючи фіскальний потенціал єдиного податку. Вона посилює дієвість інструментів контролю щодо дотримання податкового законодавства. Ефективне податкове регулювання вимагає забезпечення адаптивності та узгодженості (когерентності) у формуванні й розвитку інституційної архітектури, що стосується також необхідності реалізації взаємопов'язаних заходів і впливу регуляторної політики відповідно до стратегії сталого розвитку країни.

Дисбаланс у механізмах адаптації та узгодженості системи сучасного податкового регулювання або зниження її регулюючого потенціалу можуть призвести до порушення фіскального балансу й гальмування соціально-економічного розвитку країни. Ключовою умовою динамічного соціально-економічного розвитку держави є стабільність фінансового забезпечення, яка досягається шляхом ефективної інституційної координації податкової та бюджетної політик, що дозволяє уникнути непередбачуваних фіскальних дефіцитів і оптимізувати співвідношення між доходами та видатками бюджету у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі в інтересах цілісності політики економічного регулювання за умови розвитку системи бюджетно-податкового планування, а також ефективного виконання дохідної та видаткової частин бюджету як єдиного фінансового механізму.

Інститути можна розглядати як наслідок багаторічних процесів, що формувалися в попередні періоди, через що вони переважно відповідають особливостям минулого середовища. Стійка система основних інститутів, яка впливає на еволюційний розвиток наступних інституційних структур, визначається як інституційна матриця. Вона реалізує концепцію раціональних структурно-функціональних трансформацій у системному підході. Бюджетна рівновага має першочергове значення для узгодження запланованих і фактичних показників, особливо щодо співвідношення доходів і видатків бюджету, дефіциту, державного боргу та валового внутрішнього продукту.

Необхідно забезпечувати збалансованість між фінансово-бюджетними показниками країни, соціально-економічними даними, результативністю бюджетних програм, досягненням суспільно значимих цілей і видатками розпорядників бюджетних коштів. Важливо розуміти, що інституційна рівновага включає не лише статичну стабільність, але й стійку динаміку, а бюджетна збалансованість набуває особливої ваги в середньостроковій перспективі. Дефіцит бюджету може бути ефективним інструментом впливу на економічний розвиток у короткостроковій перспективі. Бюджетна система держави повинна володіти механізмом розподільчих і перерозподільчих функцій, опираючись на систематизовані елементи бюджетного механізму. До таких елементів належать підготовка нормативно-законодавчих актів щодо планування, регулювання, фінансування, звітності та контролю в межах бюджетної діяльності. Основна регулююча місія бюджетної системи полягає в перерозподілі ресурсів між галузями суспільного життя, територіями та окремими групами населення для задоволення суспільно важливих потреб. Злагоджене функціонування всіх компонентів бюджетної системи та оперативне вирішення актуальних соціально-економічних проблем обумовлюють необхідність державного регулювання бюджетного процесу. Ефективність економічного зростання держави залежить від оптимальної структури доходів і витрат бюджету. Бюджет є одним із ключових механізмів державного регулювання соціально-економічних процесів. У межах його формування визначаються основні напрями використання фінансових ресурсів з огляду на потребу вирішувати суспільно значущі завдання. Бюджетний механізм забезпечує регулювання фінансових процесів держави та спрямовує бюджетні відносини на виконання пріоритетних економічних і соціальних завдань відповідно до поточного етапу розвитку країни. Видаткова політика держави є важливим інструментом стимулювання соціально-економічних змін, особливо на перехідному етапі реформ в умовах обмежених ресурсів. Перспективне планування бюджету як ключова складова державного

регулювання дозволяє підвищити ефективність організації бюджетного процесу, а також забезпечити якість розробки і реалізації бюджетної стратегії.

Напрями інституціоналізації податково-кредитних відносин фізичних осіб представлені у табл. 3.2

Таблиця 3.2 - Напрями інституціоналізації податково-кредитних відносин фізичних осіб

Напрям	Зміст
Ідентифікація доходів	Створення систем обліку неформальних доходів (зокрема через банківські платформи, платіжні сервіси)
Податкове регулювання	Адаптація податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиного податку, системи добровільного декларування
Кредитні гарантії	Надання державних гарантій/субсидій на кредити для окремих категорій громадян (внутрішньо переміщені особи, ветерани, підприємці)
Спрощення процедур фінансової та податкової звітності	Упровадження онлайн-інструментів звітності, скорочення бюрократії, податкових амністій
Комунікація та освіта	Кампанії з пояснення прав і можливостей фізичних осіб, зворотний зв'язок з податковими органами/банками

Джерело: власна розробка

Основними напрямами інституціоналізації податково-кредитних відносин фізичних осіб є: ідентифікація доходів, податкове регулювання, кредитні гарантії, спрощення процедур фінансової та податкової звітності, комунікація та освіта.

Основними функціями адміністрування ПДФО є: профілактична - попереджує виникнення порушень податкової дисципліни шляхом запобіганням ризиків, недопущення помилок і зловживань; інформаційно-аналітична - забезпечує узагальнення та аналіз інформації, що надходить до контролюючих органів, використовується для прийняття рішень з фіскальної політики; освітньо-консалтингова та культурно-виховна - спрямовані на підвищення податкової грамотності, формування відповідального ставлення до сплати податків, роз'яснення прав і обов'язків платників; мобілізуюча, яка сприяє забезпеченню надходжень до бюджету через правильне формування

податкових зобов'язань, стимулювання сумлінної сплати податків; функція адміністрування як така (організаційно-технічна), яка охоплює весь процес супроводу податкових зобов'язань: від реєстрації платника, подання звітності до контролю за розрахунками з бюджетом, включаючи застосування санкцій у разі порушень.

Важливу роль в інституціоналізації податково-кредитних відносин фізичних осіб відіграє внутрішньогосподарський контроль та аудит, який є частиною управління підприємствами і адміністрування ПДФО, забезпечує зв'язок між об'єктом контролю і системою управління, а також неупереджену інформацію про фактичний стан об'єкта і виконання рішень [197].

У частині адміністрування ПДФО протягом 2024–2025 років відбулися зміни, пов'язані: зі звільненням від оподаткування окремих доходів внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, осіб із зони бойових дій залежно від року (деталізується в перехідних положеннях ПКУ); продовженням деклараційної кампанії фізичних осіб, особливо для тих, хто отримує доходи без податкового агента.

Метою контролю розрахунків з бюджетом за ПДФО є: підтвердження достовірності нарахованих сум податку; забезпечення своєчасності і повноти його сплати до бюджету згідно з чинним законодавством; виявлення відхилень і перекручень показників від встановлених вимог; притягнення до відповідальності підприємств за порушення через застосування фінансових санкцій та штрафів.

Розрахунки із ПДФО обліковуються на рахунках класу 6, а саме – на рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами», з відповідним субрахунком 641 «Розрахунки за податками», який використовується для обліку розрахунків з бюджетом за податками, у т.ч. ПДФО. На аналітичному рахунку 6411 ведеться облік операцій із нарахування і сплати ПДФО із заробітної плати; на рахунку 6412 - з інших виплат (цивільно-правові договори, оренда тощо).

Типові бухгалтерські проведення з ПДФО представлені у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 - Типові бухгалтерські проведення з ПДФО

№	Зміст операції	Дт	Кт
1	Нараховано заробітну плату працівнику	92 (або 23,91,92)	66
2	Утримано ПДФО із зарплати	66	641 (ПДФО)
3	Перераховано ПДФО до бюджету	641 (ПДФО)	311 (або 311, 313)

Джерело: власна розробка

Аналітичний облік ПДФО ведеться за кожним працівником у частині нарахування, утримання, сплати. Він ведеться окремо для виплат ФОП, за цивільно-правовими договорами, дивідендами тощо. Перерахування ПДФО до бюджету має відбуватися не пізніше наступного банківського дня після виплати доходу. Рахунок 641, на якому відображаються розрахунки підприємства з ПДФО з бюджетом, є важливим об'єктом контролю у сфері дотримання податкового законодавства і виконання фінансових зобов'язань.

Основними завданнями контролю розрахунків за податком з доходів фізичних осіб є: аналіз форм і систем оплати праці на підприємстві та їх вплив на розрахунки; ознайомлення з організацією податкового обліку; перевірка правильності складання регістрів первинного, аналітичного та синтетичного обліку; контроль правильності формування оподатковуваного доходу по кожному працівнику; перевірка законності та правомірності застосування пільг з ПДФО; перевірка правильності визначення суми податку до сплати; контроль повноти і своєчасності сплати податку до бюджету.

Основними напрямками удосконалення оподаткування фізичних осіб є: перегляд критеріїв для ФОП (особливо II та III групи), цифровізація доходів фізичних осіб, добровільне декларування (податкова амністія), мотиваційні заходи (позитивна стимуляція) шляхом запровадження «бонусів за легалізацію», посилення контролю і відповідальність на основі впровадження системи ризикоорієнтованого аудиту, інституційна підтримка детінізації на засадах підвищення престижності податкової дисципліни.

Удосконалення спрощеної системи оподаткування передбачає перегляд критеріїв для ФОП (особливо II та III групи) на основі обмеження її використання для прихованої найманої праці; встановлення прозорих лімітів

обороту з прив'язкою до виду діяльності; запобігання «дробленню бізнесу», коли великі компанії оформлюють працівників як ФОП; стимулювання добровільного виходу з тіні через пом'якшений режим переходу (наприклад, без штрафів у перші роки після реєстрації).

Цифровізація доходів фізичних осіб передбачає розширення застосування електронних платіжних систем і РРО (реєстраторів розрахункових операцій), особливо для онлайн-продажів, доставки, послуг краси, фрилансу, оренди; використання даних банківських транзакцій, цифрових платформ (*Glovo, Uber, Prom.ua, YouTube, Airbnb*) як джерела опосередкованого доходу; запровадження електронного кабінету платника для фізичних осіб, з можливістю: подавати декларації, перевіряти доходи за даними ДФС/банків, отримувати автоматичні підказки щодо пільг.

Важливою є подальша розбудова механізму «нульового декларування» фізичних осіб, який дозволяє легалізувати раніше незадекларовані доходи з мінімальним фіскальним навантаженням. Для цього необхідно: спростити процедуру; провести інформаційну кампанію; захистити дані декларантів; дозволити розстрочку сплати. Мотиваційні заходи (позитивна стимуляція фізичних осіб) передбачають: запровадження «бонусів за легалізацію» (доступ до дешевих кредитів (Дія.Бізнес), участь у державних тендерах, можливість працювати за ліцензією/з дозволами), надання податкових знижок (за навчання дітей, витрати на медицину, страхування життя тощо).

Зміцнення контролю і відповідальності в частині оподаткування фізичних осіб ґрунтується на удосконаленні системи ризик-орієнтованого аудиту (РРО, банківські операції, витрати, що перевищують задекларовані доходи); інтеграції з даними Державних реєстрів прав власності (квартири, авто), медичних і освітніх послуг (платні клініки, школи), а також на посиленні відповідальності за ухилення від декларування доходів та надання фіктивних довідок про доходи.

При удосконаленні податково-кредитних відносин доцільно використовувати зарубіжний досвід [198, с. 102]. У Польщі стимулювання

реєстрації мікробізнесу відбувається через пільгові ставки в перші роки, в Естонії наладжено 100% цифровий облік і подача декларацій фізичних осіб онлайн, у Чехії запроваджено єдиний податковий тест на сумісність доходів та витрат, у США здійснюється автоматичне звірення доходів з банківськими звітами (*IRS - Internal Revenue Service, Form 1099*)

Інституційна підтримка детінізації оподаткування фізичних осіб досягається підвищенням престижності податкової дисципліни через: інформаційні кампанії; партнерство з бізнес-асоціаціями; забезпечення прозорості витрат бюджету; створення умов для спрощення податкового обліку фізичних осіб, зокрема, самозайнятих і фрилансерів (наприклад, через автоматичне формування декларацій за банківськими даними).

На основі інституційного підходу виділяється три основних види фінансового патріотизму: державний (органів публічної влади), корпоративний (бізнес-сектора) та індивідуальний (домогосподарств). Фінансовий патріотизм органів публічної влади проявляється через реалізацію послідовної фіскальної політики, спрямованої на забезпечення балансу між інтересами держави та платників податків, побудову партнерських відносин із громадянами та бізнесом. Корпоративний фінансовий патріотизм передбачає своєчасне виконання фіскальних зобов'язань перед державою, участь у благодійних проєктах і програмах корпоративної соціальної відповідальності, підтримку ЗСУ шляхом донатів та інвестування у військові облігації для потреб оборони. Проявами фінансового патріотизму громадян є участь у фінансуванні державних витрат через придбання військових ОВДП, сумлінна сплата податків із доходів від трудової та підприємницької діяльності. Свідоме ставлення до соціальних трансфертів дозволяє надавати бюджетну підтримку тим особам, які її потребують в умовах фінансової скрути.

3.2 Механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави

На макроекономічному рівні здійснюється вибір між цілями досягнення економічного зростання і забезпечення соціального захисту, балансування між економічною ефективністю та вирівнюванням нерівностей, накопиченням фінансових ресурсів та ефективністю їх використання, а також між прямою участю у операційних процесах і непрямим впливом на ринкові стимули функціонування СГД. Запорукою успішності бюджетно-податкової політики є досягнення оптимального балансу її функцій. Зосередження лише на фіскальній функції веде до втрати стратегічних орієнтирів і потенціалу довгострокового економічного росту. Проте недооцінка зазначеної функції може призвести до дестимулювання економічної активності. Успіх бюджетно-податкової політики значною мірою залежить від таких показників, як дотримання бюджетних зобов'язань, ефективність збору доходів та управління бюджетними ресурсами.

Складовими об'єктами управління бюджетно-податковими відносинами є міжбюджетні відносини, бюджетні процеси загалом, розробка бюджетно-податкової політики, процес виконання Державного бюджету України і місцевих бюджетів, облік та контроль бюджетно-податкової дисципліни, прозорість і доступність бюджетів для платників податків та розпорядників бюджетних коштів, процедури прийняття рішень, а також управління боргами, зобов'язаннями і активами.

Головним критерієм стратегічної ефективності бюджетно-податкової політики є динамічний розвиток ключових макроекономічних показників, таких як рівень інфляції, валютний курс, динаміка ВВП та обсягів виробництва, а також рівень зайнятості та реальних доходів населення. Однак відсутність чітко визначених стратегічних пріоритетів стає перешкодою на шляху впровадження збалансованої бюджетно-податкової політики, що призводить до надмірної фіскалізації та знижує ефективність управління.

Аналізуючи бюджетну політику у сфері видатків та доходів, слід робити акцент на послідовному впровадженні заходів для формування стабільного економічного зростання та підсилення стимулювальної функції бюджету. З огляду на економічну та політичну ситуацію в країні, політика у сфері державних видатків повинна відігравати ключову роль у подоланні економічної кризи.

У середньостроковій перспективі завданнями бюджетно-податкової політики є забезпечення макроекономічної стабільності, балансу та стійкості національної економіки. Для цього необхідно реалізувати наступні заходи:

- проведення податкової амністії доходів, капіталів і майна громадян за допомогою разового загального декларування; оптимізація структури бюджетного дефіциту;
- підвищення соціальної справедливості через диференціацію ставок ПДВ для збільшення надходжень до бюджету;
- планове погашення боргів із спрямуванням позикових коштів на інвестиційні цілі;
- активний пошук нових джерел доходу;
- створення стимулів для розвитку підприємницької діяльності, зокрема через зменшення податкового тиску на вітчизняних виробників товарів і послуг.

Фіскальна прозорість є системною характеристикою відкритості, доступності, достовірності та підзвітності інформації про формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів, яка забезпечує зниження рівня тінізації економіки, підвищення бюджетно-податкової комплаєнтності та зміцнення фінансової безпеки держави. Фіскальна прозорість як системоутворюючий елемент детінізації бюджетно-податкових відносин забезпечує зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків і мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій. Концептуальна модель інтеграції фіскальної прозорості у механізм детінізації поєднує інформаційну відкритість бюджетних потоків,

цифровізацію податкового адміністрування та інституційну підзвітність органів центральної влади та місцевого самоврядування.

Основними індикаторами фіскальної прозорості є відкритість бюджету, прозорість податкових процедур, доступність фінансової інформації та рівня громадського контролю на засадах інформаційної відкритості, комплексної характеристики ефективності бюджетно-податкового управління, цифрова відкритість на основі open data, електронних сервісів, підзвітності державних органів і прозорості державних закупівель. Фіскальна прозорість забезпечується інструментами, представленими електронним адмініструванням податків; відкритими бюджетними порталами; автоматичним обміном фінансовою інформацією; цифровим аудитом і моніторингом. Механізми взаємодії держави та суспільства підвищують довіру до фіскальної системи та стимулюють добровільну податкову комплаєнтність.

Зміцнення фіскальної прозорості є ключовим чинником зниження тіньових фінансових потоків та детінізації економіки за рахунок формування бюджетно-податкової комплаєнтності, яку розширено за рахунок врахування рівня відкритості та підзвітності державних фінансів. Фіскальна прозорість є інструментом зниження корупційних ризиків і бюджетних втрат у рамках інституційних механізмів фінансової безпеки держави, заснованих на адаптації європейських стандартів прозорості, включаючи відкриті дані, електронне врядування та фінансову підзвітність, до умов України;

Структурними елементами фіскальної прозорості бюджетно - податкових відносин є:

- інформаційна, що забезпечує відкритість бюджетних даних в доступ до інформації про формування і використання бюджетів різних рівнів;
- процедурна, яка є підґрунтям чіткості і зрозумілості податкових та бюджетних процедур;
- інституційна – пов'язана з підзвітністю органів державної влади та місцевого самоврядування;

- цифрова – передбачає використання електронних платформ і відкритих даних;

- громадська – віддзеркалює участь громадськості у бюджетному процесі та контролі.

Фіскальна прозорість є ключовим інструментом детінізації бюджетно-податкових відносин, що забезпечує підвищення відкритості публічних фінансів, зниження рівня тінізації економіки, посилення бюджетно-податкової комплаєнтності та зміцнення фінансової безпеки держави (рис. 3.2).

Рис. 3.2 – Формалізація фіскальної прозорості як ключового інструменту детінізації бюджетно-податкових відносин

Джерело: власна розробка

У системі детінізації національної економіки фіскальна прозорість виконує важливі функції. Основними з них є: превентивна, яка запобігає ухиленню від оподаткування; контрольна, яка забезпечує моніторинг

фінансових потоків; інформаційна, що знижує асиметрію інформації; стимулююча, яка підвищує рівень добровільної сплати податків; антикорупційна, що зменшує зловживання бюджетними ресурсами.

Податкові відносин є найважливішою складовою фінансових відносин, яка знаходиться у постійному розвитку і набуває нових ознак та властивостей. Однією з них протягом останнього часу є цифровізація, яка знаходить таке вираження в системі податкових відносин:

- створення електронних кабінетів платників податків, де останні отримали доступ до широкого переліку онлайн-послуг і можливість ефективно працювати;

- обов'язковість електронних закупівель, які здійснюються відповідно до Закону України “Про публічні закупівлі” з метою наближення до законодавства та стандартів ЄС і збільшення кількості угод із бюджетними коштами, укладених на конкурентних засадах [199].

- електронне адміністрування ПДВ для зменшення кількості випадків шахрайства з його відшкодування і посилення правил контролю за трансфертним ціноутворенням. На підставі заяв бізнесу органи ДПС вносять інформацію до Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ з використанням електронного цифрового підпису. Відшкодування ПДВ відбувається в хронологічному порядку (платник податку, який перший подав заяву, першим отримує кошти за всіх інших рівних умов). Термін повернення ПДВ складає п'ять операційних днів після узгодження суми відшкодування.

- подання в електронній формі одноразової (спеціальної) добровільної декларації безпосередньо декларантом до ДПС України, введеної для зменшення рівня тінізації економіки. Вона могла бути поданою фізичною особою з 01.09.2021 до 01.09.2022 року для добровільного декларування фізичною особою належних їй активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо вони були одержані (набуті) за рахунок доходів, з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори у податкові періоди, що мали місце до 01.01.2021.

Для захисту і збереження інформації у сфері управління і адміністрування з початку введення воєнного стану багато державних електронних реєстрів було тимчасово відключено, у т.ч. і ЄРПН. Тому включення податкового кредиту здійснюється на підставі первинних паперових документів, оформлених відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [199]. Протягом шості місяців після припинення воєнного стану суми податкового кредиту мають бути уточнені з урахуванням даних податкових накладних та розрахунків коригування, зареєстрованих у ЄРПН. Дозволяється переміщення пального або спирту етилового без реєстрації акцизної накладної в ЄРПН у разі відсутності такої можливості, але паперова товарно-транспортна накладна має містити всю інформацію, як і електронна акцизна накладна.

Діяльність ДПС оцінюється за ключовими показниками ефективності (KPIs) на основі двох основних критеріїв: рівень задоволеності платників податків консультаціями, наданими через електронні та телефонні сервіси; частка податкових декларацій, поданих за допомогою електронних сервісів ДПС України [200]. Зазначені критерії зменшують вплив людського фактору на процеси податкового адміністрування та корупційні ризики. Одночасно скорочується імовірність помилок та зростає швидкість при обробці податкових декларацій та пришвидшується цей процес. Запровадження відшкодування ПДВ в автоматичному режимі за єдиним електронним реєстром дозволяє зупиняти реєстрацію податкових накладних з ознаками фіктивності, зменшувати корупцію та створювати рівні умови для всіх платників податків.

Реформування системи управління державними фінансами відбувається відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України [201] для забезпечення збереження фінансової стабільності держави та створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації та витрачання державних коштів.

У сфері цифровізації бюджетно-податкових відносин завданнями стратегії реформування є:

- активізація забезпечуючої функції ДПС в частині безперешкодного доступу платників до дистанційного звітування та сплати податків через електронні сервіси для зменшення витрат часу платників податків на нарахування та сплату податків за рахунок відповідного програмного забезпечення;

- запровадження електронного аудиту для підвищення ефективності податкових перевірок на основі єдиного апаратно-програмного комплексу, баз даних та інформаційних ресурсів ДПС та Міністерства фінансів України. Е-аудит ґрунтується на тісному зв'язку функцій податкового обліку і податкового контролю, впровадження якого доцільно впровадити у великих платниках податків, а потім поширити на всіх інших.

Виявлення незареєстрованих СГД сприятиме розширенню бази платників податків та легалізації значних фінансових ресурсів, що перебувають у тіньовому секторі. У рамках реформування стратегії роботи ДПС важливим є створення сервісної служби, функції якої орієнтовані на боротьбу з порушниками податкового законодавства. Це сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до цієї установи та розвитку загальної податкової культури.

Фінансова децентралізація та забезпечення самодостатності бюджетів територіальних громад є ключовим чинником для динамічного розвитку національної економіки [202]. Тому змінення підходів до бюджетної та податкової політики України має бути спрямоване на генерування стабільних надходжень до місцевих бюджетів. Це стосується податкових платежів, закріплених за громадами, які забезпечують їхню фінансову самостійність і спроможність покривати власні видатки.

Для досягнення цієї мети необхідно здійснити такі першочергові кроки:

1. Забезпечення юридичного статусу територіальних громад як суб'єктів публічного права шляхом внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [203].

2. Відкриття індивідуальних рахунків територіальних громад у Національному банку України, що забезпечить прозорість і незалежність їхніх фінансових операцій.

3. Надання територіальним громадам можливості повноцінного здійснення господарської діяльності як самостійним суб'єктам підприємницької діяльності.

4. Перерозподіл повноважень і власних бюджетних ресурсів між органами місцевого самоврядування, що є складовими управлінської структури громади як юридичної особи публічного права. Для цього необхідно внести зміни до статутів територіальних громад або ухвалити муніципальні кодекси з відповідними регуляторними нормами. Це також передбачає доповнення пункту 7 статті 16 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні».

5. Закріплення за місцевими бюджетами частини податкових надходжень, таких як податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, плата за землю, податок на нерухомість тощо, а також встановлення відрахувань з рентної плати за використання загальнодержавних природних ресурсів.

6. Перехід від системи бюджетного вирівнювання до самофінансування регіонів для підвищення мотивації місцевих громади до більш активного функціонування у частині залучення інвестицій, розвитку економіки та підвищення рівня соціальних стандартів на їх території. Фінансова незалежність територіальних громад має стати ефективними двигунами економічного і соціального зростання регіонів.

Органи місцевого самоврядування мають у своєму розпорядженні необхідні інструменти для збільшення надходжень від податку на нерухоме майно шляхом встановлення податкових ставок і визначення бази

оподаткування [204]. Податок на нерухомість має значний потенціал для наповнення місцевих бюджетів, а регулювання його ставок є виключною компетенцією місцевої влади. У зарубіжній практиці розмір податку визначається виходячи з кадастрової і ринкової вартості нерухомого майна, яка визначається акредитованими державою професійними оцінювачами.

Електронний документооборот забезпечує безперервне функціонування підприємств та їх взаємодії з податковими органами [205]. Важливим є впровадження механізму податкової розстрочки для окремих галузей, які зазнали найбільших збитків унаслідок карантинних обмежень, зокрема туристичного і готельного бізнесу, авіаційної сфери, пасажирських перевезень, закладів громадського харчування тощо [206, 207]. Модернізація бюджетно-податкової політики має враховувати макроекономічні шоки і необхідність оперативної реакції на сучасні виклики. Ключовими пріоритетами є підтримка національної економіки через стимулювання розвитку підприємницької діяльності, створення нових робочих місць та зменшення податкового тиску, забезпечення прозорості економічних процесів і мінімізації ризиків корупції у сфері оподаткування.

Економетричні багатofакторні регресійні моделі надходжень податків мають практичну цінність та можуть бути адаптовані для всіх видів податків і зборів, які діють на території України, з урахуванням специфіки окремих суб'єктів [208, 209]. Вони можуть ефективно застосовуватися для короткострокового прогнозування, проведення аналітичних розрахунків, обґрунтування обсягів бюджетів, перегляду механізмів диференціації податкових надходжень на різних рівнях бюджетної системи.

Полчановим А. Ю. за допомогою методів економіко-математичного моделювання була розроблена модель ковзної середньої із сезонним компонентом $ARIMA(0,0,1)(0,1,0)_{12}$ для прогнозування динаміки обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету України [210].

Механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави є системною характеристикою відкритості, доступності, достовірності та

підзвітності інформації про формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів. Фіскальна прозорість трактується як системоутворюючий елемент детінізації бюджетно-податкових відносин на основі зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків та мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій.

Значний потенціал для збільшення податкових надходжень пов'язаний із заходами щодо деофшоризації, боротьбою з ухиленням від сплати податків і підвищенням прозорості функціонування бізнесу на локальному рівні. Стимулювання легалізації доходів має відбуватися через створення дієвих мотивацій для офіційної реєстрації підприємницької діяльності, а також прозорого декларування доходів приватними особами та СГД за умови ефективної координації з органами ДПС. Зазначений підхід забезпечуватиме стабільне збільшення податкових надходжень без необхідності підвищення податкового тягаря.

3.3. Методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації

Повномасштабна війна призвела до значного послаблення фінансової стійкості СГД через збільшення фінансової незалежності, фінансових ризиків та загроз, скорочення маневреності власного капіталу, погіршення якості фінансово-економічних відносин з фінансовими партнерами та контрагентами [211]. Для відновлення фінансової стійкості, покращення фінансово-економічного стану СГД слід реалізувати системну сукупність заходів, зокрема таких, як: диверсифікація бізнесу; пошук нових шляхів формування доходу та власного капіталу; оптимізація ресурсного забезпечення бізнесу; перерозподіл капіталу в більш продуктивні сфери; страхування воєнних ризиків і загроз; заміщення банківського кредитування; співпраця з критично важливими контрагентами у сфері моніторингу та гарантування їх фінансової стійкості; підтримання необхідного обсягу та рівня оборотного капіталу;

перехід від інвестування довгострокових активів у менш строкові проекти вкладення капіталу; підтримка ділової активності через аутсорсинг; заміщення інвестицій за рахунок грошових засобів іншими формами; проведення спільних моніторингових заходів з покупцями та споживачами на предмет розвитку їх фінансової грамотності; укладання довгострокових контрактів з різними контрагентами - постачальниками елементів матеріально-технічної та техніко-технологічної бази виробництва [212].

Бюджетно-податкова політика являє собою комплекс взаємопов'язаних цілей, напрямів та завдань, реалізованих органами державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення стійкості, стабільності та збалансованості бюджетної системи. Вона спрямована на адаптацію до циклічного та динамічного характеру економічних процесів, а також на вдосконалення інституційного середовища бюджетних відносин [213]. Ефективна податково-бюджетна політика передбачає розробку структурно-функціональної моделі, заснованої на інтеграції різних елементів бюджетної системи. При цьому важливим етапом є оцінка її впливу на економічне зростання, що включає аналіз бюджетних показників і визначення можливих ризиків [214]. У сучасних умовах розвитку суспільних відносин ключовими завданнями податково-бюджетної політики стають: оптимізація податкового навантаження, раціоналізація структури бюджетних витрат (значний акцент робиться на споживанні), реорганізація структури бюджетних доходів через зміну пропорцій між прямими та непрямими податками, а також підвищення регулюючої функції податково-бюджетної політики шляхом підтримки пріоритетних секторів економіки. У цьому контексті визначено стратегічні пріоритети політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання в умовах інституційних змін [215]. Проте вплив мультиплікативного ефекту державних витрат в умовах трансформаційної економіки України обмежується високим значенням коефіцієнтом податкового мультиплікатора, який вказує на невідповідність між цілями бюджетно -податкової політики та стратегічними завданнями соціально-економічного розвитку країни. Високий

рівень граничної податкової ставки значно знижує потенційний рівень планованих витрат у національній економіці. Різниця між мультиплікатором автономних витрат і мультиплікатором податків (з урахуванням залежності податків від доходів) є нижчою за одиницю, що свідчить про вилучення додаткового доходу платників податків. Окреслена ситуація зумовлена високим податковим навантаженням на ціноутворюючі податки, насамперед ПДВ. В Україні проводиться переважно дискреційна бюджетно-податкова політика, яка базується на короткострокових цілях, незважаючи на те, що непрямі податки складають основну частину надходжень до бюджету України. Вбудовані фіскальні стабілізатори переважно виконують суто фіскальні функції, тоді як регулюючий та стимулюючий аспекти залишаються на другорядному місці.

Бюджетно-податкові ризики являють собою ймовірність втрат бюджетних ресурсів через недоотримання доходів бюджету, неефективне використання бюджетних коштів внаслідок тінізації економіки, корупцію, ухилення від оподаткування, інших легальних інструментів зниження податкового навантаження та недосконалість інституційного середовища.

Методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації представлено на рис. 3.3.

Методичний підхід ґрунтується на багаторівневій ризик-орієнтованій системі оцінювання, яка є багатоетапною:

ЕТАП 1. Ідентифікація ризиків. Виявлення джерел податкових ризиків передбачає упередження випадків ухилення від оподаткування, мінімізацію податкових зобов'язань і проведення тіньових операцій. Бюджетні ризики представлені нецільовим використанням бюджетних коштів, здійсненням неефективних бюджетних видатків, посиленням корупційних ризиків. Інституційні ризики пов'язані зі слабким контролем державно-податкових відносин, недосконалістю бюджетно-податкового законодавства.

ЕТАП 2. Класифікація бюджетно-податкових ризиків здійснюється за ключовими ознаками, наведеними у табл. 3.3.

Рис. 3.3 - Методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації

Джерело: власна розробка

Таблиця 3.3 - Класифікація бюджетно-податкових ризиків

Критерій	Види ризиків
За джерелом	податкові, бюджетні, інституційні
За рівнем	макро-, мезо-, мікро-
За характером	системні, операційні
За впливом	критичні, середні, низькі

Джерело: власна розробка

ЕТАП 3. Кількісна оцінка ризиків. Її пропонується проводити на основі інтегрального показника, який визначається за формулою:

$$R = \sum (P_i \times I_i), \quad (3.1)$$

де:

P_i - ймовірність настання ризику;

I_i - вплив (обсяг фінансових втрат).

Основними індикаторами оцінки є: рівень тіньової економіки у процентному вимірюванні, оцінка податкового розриву (tax gap) в абсолютних величинах, питома вага несплачених податків платниками, рівень порушень бюджетно-податкової дисципліни, питома вага неефективних бюджетних видатків, зростання індексу фіскальної прозорості

ЕТАП 4. Оцінка профілю бюджетно-податкових ризиків. Вона представлена у табл. 3.4.

Таблиця 3.4 - Формування матриці бюджетно-податкових ризиків

Ймовірність / Вплив	Низький	Середній	Високий
Висока	середній	високий	критичний
Середня	низький	середній	високий
Низька	низький	низький	середній

ЕТАП 5. Моніторинг і контроль стану бюджетно-податкових відносин. Він передбачає проведення постійного аналізу ризиків, використання Big Data, використання переваг автоматичного фінансового моніторингу, проведення ризик-орієнтованого аудиту.

Для мінімізації бюджетно-податкових ризиків пропонується комплекс інституційних, фіскальних, цифрових, стимулюючих, поведінкових заходів.

Інституційні заходи у сфері бюджетно-податкових відносин стосуються підвищення ефективності податкових органів, посилення фінансового контролю, впровадження антикорупційних механізмів, посилення координації між органами представницької та виконавчої влади на державному та регіональному рівні.

Фіскальні заходи у сфері бюджетно-податкових відносин стосуються оптимізації податкового навантаження, ліквідації нелегальних інструментів його зниження, удосконалення податкового законодавства

Цифрові заходи у сфері бюджетно-податкових відносин передбачають удосконалення електронного адміністрування податків, автоматичного

обміну даними, проведення електронного аудиту, використання великих баз даних.

Стимулюючі економічні заходи у сфері бюджетно-податкових відносин представлені податковими пільгами для легального бізнесу, програмами детінізації економіки, заохоченням безготівкових розрахунків.

Поведінкові заходи у сфері бюджетно-податкових відносин стосуються формування податкової культури платників податків, підвищення довіри населення та СГД до держави, забезпечення прозорості бюджетних процесів на державному та регіональному рівні.

Узагальнену модель удосконалення бюджетно-податкових відносин представлено на рис. 3.4.

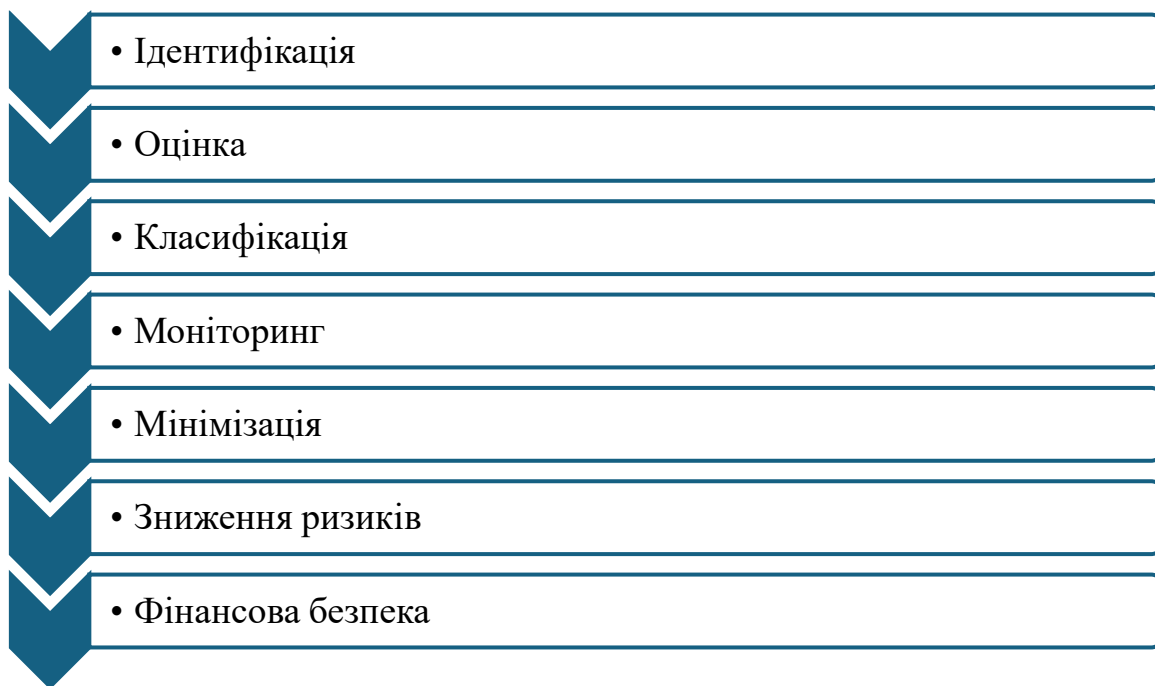

Рис. 3.4 - Узагальнена модель удосконалення бюджетно-податкових відносин

Джерело: власна розробка

Методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків базується на інтеграції кількісних індикаторів, ризик-орієнтованого аналізу та цифрових інструментів моніторингу. Інтегральний показник оцінки бюджетно-податкових ризиків дозволяє комплексно визначати рівень загроз фінансовій

безпеці держави. Механізм мінімізації бюджетно-податкових ризиків поєднує інституційні, фіскальні, цифрові та поведінкові інструменти [216, 217].

Податкова культура є системою економічних, соціальних і поведінкових норм, цінностей та установок, що визначають рівень добровільного виконання податкових зобов'язань, сприйняття справедливості податкової системи та довіри до держави [218, 219, 220, 221].

Механізми формування податкової культури у контексті детінізації національної економіки представлені на рис. 3.5.

Рис. 3.5 - Механізми формування податкової культури у контексті детінізації національної економіки

Джерело: власна розробка

У контексті детінізації економіки податкова культура виступає ключовим поведінковим чинником зниження тіньового сектору.

Податкова культура є системоутворюючим елементом детінізації національної економіки, що впливає на рівень бюджетно-податкової комплаєнтності через механізми довіри, добровільності та соціальної відповідальності [222]. Концептуальна модель формування податкової культури інтегрує економічні, інституційні, освітні та поведінкові чинники у єдину систему впливу на податкову поведінку платників. Підхід до оцінювання рівня податкової культури базується на показниках добровільної сплати податків, рівня тінізації економіки, податкової дисципліни та довіри до держави [223]. Податкова культура є інтегрованою характеристикою фінансової поведінки суб'єктів економіки, яка поєднує інформаційно-освітні заходи для платників податків, стимулюючі інструменти для підвищення добровільної сплати податків, цифровізації податкових процесів, підвищення прозорості державних фінансів. Механізми підвищення добровільної податкової комплаєнтності базуються на формуванні довіри до держави, зниженні адміністративного тиску та спрощенні податкових процедур.

Детінізація економіки має враховувати поведінкові фактори платників податків. Оцінка ефективності податкової політики має ґрунтуватися на показниках податкової культури. Інституційні механізми мають забезпечувати фінансову безпеку, у рамках яких податкова культура виступає інструментом зниження ризиків з урахуванням вимог адаптації європейського досвіду у частині забезпечення прозорості, цифровізації, комунікації з платниками податків [224].

Структурними компонентами податкової культури у контексті детінізації національної економіки є: економічний, поведінковий, інституційний, освітній та цифровий. Економічний компонент передбачає економічне усвідомлення ролі податків у розвитку держави. Поведінковий компонент передбачає стимулювання добровільності виконання податкових зобов'язань. Інституційний компонент означає збільшення довіри до податкових органів і держави [225]. Освітній компонент ґрунтується на увазі до рівень фінансової грамотності.

Цифровий компонент детінізації бюджетно-податкових відносин передбачає доступність електронних сервісів і прозорість. Основними заходами формування бюджетно-податкової культури є:

- освітні, представлені заходами з підвищення фінансової грамотності, покращення податкової освіти та проведення інформаційних кампаній;
- інституційні, пов'язані з підвищенням довіри платників податків до держави, боротьбою з корупційними заходами та забезпеченням прозорості бюджету [226];
- фіскальні заходи пов'язані із забезпеченням справедливості податкового навантаження та спрощенням режимів податкового адміністрування;
- цифровізація детінізації бюджетно-податкових відносин передбачає використання електронних сервісів, застосування інформаційних переваг використання відкритих даних, автоматизації процесів бюджетно-податкового адміністрування [227].

Податкова культура відіграє важливу роль у детінізації національної економіки, оскільки забезпечує зниження рівня ухилення платників податків від оподаткування, підвищення добровільної сплати податків та обов'язкових платежів платниками податків, скорочення тіньового сектору національної економіки, зростання податкових надходжень до Державного бюджету України та місцевих бюджетів, зміцнення фінансової безпеки держави [228, 229].

Формування податкової культури є ключовим чинником поведінкового інструменту детінізації національної економіки, що забезпечує підвищення рівня бюджетно-податкової комплаєнтності, зниження фінансових ризиків та зміцнення фінансової безпеки держави [230].

Замасло О. Т., Бойчук О. І. досліджено процеси формування податкової культури та її складових частин [231]. Однією з основних проблем формування та розвитку податкової культури є низький рівень усвідомлення платниками необхідності сплати податків, вплив дій контролюючих органів на

взаємовідносини між ними та платниками податків у державі. Формування та розвиток податкової культури є одним з напрямків реформування податкової системи [232].

Підвищення довіри до держави та розвитку податкової культури забезпечується механізмом стимулювання добровільної податкової комплаєнтності у системі детінізації бюджетно-податкових відносин

Для підвищення ролі податкових надходжень у формуванні доходів Державного бюджету України необхідно створити низку умов, серед яких

- формування податкової культури населення, проведення тренінгів та майстер-класів з податкового законодавства для платників податків;

- активізація участі органів місцевого самоврядування та ДПС у легалізації доходів підприємців;

- розширення прав органів місцевого самоврядування щодо місцевого оподаткування та створення інституту місцевих податків і зборів для підтримки зайнятості, соціального захисту населення та охорони довкілля.

У період трансформації економіки значення податкових надходжень невинно зростає. Разом зі зниженням ефективності методів прямого адміністративного втручання держава поступово переходить до використання непрямих, у тому числі податкових, методів економічного регулювання. Доходи бюджету розглядаються як результат неподільного суспільно-економічного процесу, що об'єднує розподіл, використання та відтворення фінансових ресурсів держави. Через бюджет відображається рівень економічного розвитку країни. Правильна організація бюджетного процесу забезпечує соціальну стабільність, економічну рівновагу та добробут населення. Податкові надходження становлять основну частину доходів бюджету України, забезпечуючи фінансування соціальних програм, наукових і освітніх проєктів, вкладення коштів у розвиток національної економіки та її галузей, а також проведення економічних реформ.

Ефективна система управління податковими ризиками в умовах бюджетного регулювання сприятиме зниженню податкового навантаження,

забезпеченню зростання чистих прибутків підприємств та збільшенню податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Реалізація професійних підходів для протидії податковим ризикам передбачає формування системи управління, яка включає ідентифікацію та оцінювання податкових ризиків, проведення детального аналізу податкового навантаження, перевірку первинної документації, а також розробку управлінських рішень для мінімізації або повного усунення наслідків таких ризиків. Ефективна реалізація цих заходів здатна зменшити ймовірність виникнення загроз, які мають комплексний та регулярний вплив на різні рівні економіки.

Застосування принципів поведінкової економіки в розробці податкової політики відкриває нові можливості для точнішої оцінки її наслідків, що допомагає зменшити розрив між очікуваннями політиків і фактичним сприйняттям та реакцією платників податків. Усвідомлення психологічних особливостей громадян дозволяє ефективніше реалізовувати державну політику та визначати ключові напрями макроекономічного розвитку. Поведінкова аналітика дає змогу структурувати інформацію з урахуванням поведінкових рис різних груп населення. Інтеграція інструментів поведінкової економіки в систему державного управління сприяє досягненню значимих результатів із меншими витратами. Ірраціональна поведінка економічних агентів викликає необхідність у державному втручанні для її коригування на основі м'яких «штовхань», які спрямовують громадян до ухвалення раціональних рішень. Для цього державним органам необхідно активно використовувати поведінкову аналітику, формуючи детальний «психологічний профіль» громадян-платників податків, а також постійно проводити моніторинг наслідки визначення впливу таких методів на суспільну поведінку.

Держава має зосередитися на створенні умов для економічного зростання та стимулюванні населення до формування власної фінансової бази незалежно від державних соціальних виплат для зниження навантаження на бюджет і створення сприятливого ґрунту для інвестування в людський капітал.

Важливим фактором є перехід від системи субсидування до стимулювання стабільного зростання доходів населення, зниження рівня бідності та збільшення податкових надходжень, реалізації програм із створення нових робочих місць. Заходи з обмеження імпорту та підвищення мит на окремі категорії товарів підтримують національного виробника, стимулюють попит на продукцію вітчизняного виробництва, сприяють формуванню ринку праці. Джерелами фінансування зазначених заходів можуть стати гранти міжнародних організацій і спеціалізовані програми пільгового кредитування.

Підвищення рівня податкової культури населення, поєднання доходів громадян із довірою до держави та зміцненням патріотичних настроїв може створити сприятливий клімат для добровільного виконання податкових зобов'язань. Проте для цього необхідно забезпечити прозорість, справедливість та двосторонню відповідальність у сфері податкового законодавства. Варто передбачити суворіші заходи відповідальності як для платників податків у разі ухилення від сплати, так і для представників державної системи у випадках корупційних проявів. Збільшення штрафів та посилення адміністративних санкцій можуть посприяти досягненню цілям удосконалення детінізації бюджетно-податкових відносин. Залучення міжнародних організацій у ці процеси підвищує їх ефективність і сприяє відновленню довіри населення до боротьби з корупцією та спроможності держави забезпечувати верховенство права і справедливості в економічній площині.

Висновки до розділу 3

1 Обґрунтовано напрями інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин, які в умовах війни є інструментом підвищення довіри до держави, основою для детінізації економіки, формування механізму соціальної підтримки та фінансової стабільності громадян, а також передумовою для стійкого економічного відновлення після війни.

Внутрішньогосподарський контроль і аудит визначено інструментом вдосконалення обліку та адміністрування податків, підвищення кредитоспроможності підприємства, які допомагають досягати поставлених цілей через реалізацію науково обґрунтованих та виважених управлінських рішень.

2. Запропоновано механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави, яку визначено системною характеристикою відкритості, доступності, достовірності та підзвітності інформації про формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів. Фіскальна прозорість трактується як системоутворюючий елемент детінізації бюджетно-податкових відносин на основі зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків та мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій. Запропонована концептуальна модель інтеграції фіскальної прозорості у механізм детінізації поєднує інформаційну відкритість бюджетних потоків, цифровізацію податкового адміністрування та інституційну підзвітність органів центральної влади та місцевого самоврядування.

3. Бюджетно-податкові ризики трактуються як ймовірність втрат бюджетних ресурсів через недоотримання доходів бюджету, неефективне використання бюджетних коштів внаслідок тінізації економіки, корупцію, ухилення від оподаткування, інших легальних інструментів зниження податкового навантаження та недосконалість інституційного середовища. Рекомендовано методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації за такими етапами: ідентифікація ризиків, класифікація бюджетно-податкових ризиків за ключовими ознаками, кількісна оцінка ризиків формування їх профілю, моніторинг і контроль стану бюджетно-податкових відносин.

4. Інституціоналізація податково-кредитних відносин фізичних осіб в умовах війни є інструментом підвищення довіри до держави, основою для детінізації економіки, формування механізму соціальної підтримки та

фінансової стабільності громадян, а також передумовою для стійкого економічного відновлення після війни. Внутрішньогосподарський контроль і аудит є інструментом вдосконалення обліку та адміністрування податків, підвищення кредитоспроможності підприємства, які допомагають досягати поставлених цілей через реалізацію науково обґрунтованих та виважених управлінських рішень.

5. Основними напрямками інституціоналізації податково-кредитних відносин фізичних осіб є: ідентифікація доходів, податкове регулювання, кредитні гарантії, спрощення процедур фінансової та податкової звітності, комунікація та освіта. Інституціоналізація податково-кредитних відносин фізичних осіб дозволяє підвищити фіскальну сталість держави, зменшити кредитні ризики банківських установ; підвищити обсяг збору податків навіть у період скорочення ділової активності в економіці; покращити умови прогнозування бюджетних надходжень від податку з доходів фізичних осіб; удосконалити методи оцінки кредитоспроможності.

6. Інституціоналізація кредитних відносин фізичних осіб - ключовий напрям побудови соціально відповідального, стабільного та прозорого фінансового сектору, що дозволяє: зменшити тіньовий борговий обіг, захистити громадян від зловживань, активізувати внутрішнє споживання й інвестиції в повоєнний період. Основними елементами інституціоналізації кредитування фізичних осіб є: правова база, кредитні інститути, кредитні бюро, регуляторна політика, соціальні гарантії, фінансова грамотність.

7. Детінізація оподаткування фізичних осіб є важливим фіскальним інструментом, механізмом соціальної справедливості, економічного відновлення та зміцнення довіри до держави. Вона має будуватися на поєднанні цифровізації, прозорості, мотивації та контролю, адаптованих до реалій воєнного часу. Розділ IV Податкового Кодексу України є основою для регулювання податкових відносин фізичних осіб в Україні. Він визначає джерела доходів, які підлягають оподаткуванню; порядок формування бази

оподаткування та декларування доходів; перелік суб'єктів сплати податку та пільг, якими вони можуть скористуватися.

8. Основними напрямками удосконалення оподаткування фізичних осіб є: перегляд критеріїв для ФОП (особливо II та III групи), цифровізація доходів фізичних осіб, добровільне декларування (податкова амністія), мотиваційні заходи (позитивна стимуляція) шляхом запровадження «бонусів за легалізацію», посилення контролю і відповідальності на основі впровадження системи ризик-орієнтованого аудиту, інституційна підтримка детінізації на засадах підвищення престижності податкової дисципліни.

ВИСНОВКИ

Основний результат дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних положень, методичних основ і практичних рекомендацій щодо удосконалення бюджетно-податкових механізмів детінізації національної економіки. Зміст основних висновків і рекомендацій полягає у такому:

1. Фінансова безпека національної економіки відіграє важливу роль у системі детінізації економіки і забезпечує прозорість фінансових потоків, підвищує бюджетно-податкову комплаєнтність, стимулює легалізацію доходів суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Як системна категорія, вона відображає здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами, протидіяти загрозам та забезпечувати стабільний розвиток економіки.

2. Формалізовано бюджетно-податкові механізми детінізації національної економіки як процесу наукового впорядкування, структуризації та опису взаємозв'язків між бюджетними, податковими, інституційними, контрольними, цифровими та поведінковими інструментами впливу держави, спрямованими на зменшення масштабів тіньової економіки, легалізацію доходів, розширення бази оподаткування, підвищення бюджетної спроможності та зміцнення фінансової безпеки держави. Інструментами формалізації бюджетно-податкових механізмів визначено: виокремлення суб'єктів, об'єктів, інструментів, важелів і результатів детінізації; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між бюджетно-податковою політикою та рівнем тінізації економіки. Побудовано логічну моделі впливу державних механізмів на поведінку платників податків, бізнесу та домогосподарств; визначено критерії оцінки ефективності бюджетно-податкових механізмів у системі фінансової безпеки.

3. Обґрунтовано концепцію детінізації бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України, яка є цілісною системою теоретико-методологічних положень, принципів, інструментів і механізмів державного

впливу, спрямованих на зменшення масштабів тіньової економіки, підвищення прозорості формування та використання бюджетних ресурсів, зміцнення податкової дисципліни, розширення доходної бази бюджету та посилення фінансової безпеки держави. Концепція передбачає формування моделі бюджетно-податкових відносин, за якої скорочується тіньовий сектор національної економіки; підвищується ефективність бюджетно-податкової політики держави; зміцнюється податкоспроможність державного та місцевих бюджетів; упереджуються втрати бюджетних ресурсів у наслідку неефективного управління ними; формується прозоре, справедливе та стабільне податкове середовище.

4. Діагностовано стан фінансових небезпек та рівня тінізації національної економіки як загалом, так і за окремими сегментами. Для оцінки тіньової економіки запропоновано використовувати непрямі розрахунки на основі чотирьох основних методів: порівняння витрат населення і роздрібного товарообороту і послуги; електричний метод; збитковість діяльності підприємств; монетарний метод.

5. Проведено оцінку стану тінізації бюджетних відносин та бюджетної безпеки, які є процесом приховування або викривлення фінансових потоків і призводять до недоотримання бюджетних доходів; неефективного використання бюджетних коштів; зростання корупційних ризиків. Бюджетну безпеку визначено станом захищеності бюджетної системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільність доходів бюджетів усіх рівнів; ефективність бюджетних видатків; фінансову стійкість держави та територіальних утворень. Зростання тінізації знижує бюджетну безпеку. Для оцінки стану детінізації бюджетно-податкових відносин в Україні запропоновано узагальнюючий показник, який інтегрує рівень тінізації національної економіки; рівень бюджетних ризиків; рівень бюджетної безпеки з урахуванням вагових коефіцієнтів.

6. Надано критичну оцінку стану тінізації податкових відносин та податкової безпеки на основі введення поняття «аналітична метрика»

використано для позначення описової статистики, індикаторів та показників діяльності ФОП, обґрунтовано систему їх індикаторів, проведено діагностику стану. Для підвищення ефективності оподаткування ФОП на рівні національної економіки запропоновано знижувати податкове навантаження – бруutto; проводити роботу зі зниження податкового боргу шляхом роз’яснення податковими органами принципів добровільної сплати податків; реалізувати місцеві програми з підтримки та розвитку підприємництва з низьким ренгингом підприємницького потенціалу, реформувати систему спрощеного оподаткування).

7. Обґрунтовано напрями інституціоналізації детінізації бюджетно-податкових відносин, які в умовах війни є інструментом підвищення довіри до держави, основою для детінізації економіки, формування механізму соціальної підтримки та фінансової стабільності громадян, а також передумовою для стійкого економічного відновлення після війни. Внутрішньогосподарський контроль і аудит визначено інструментом вдосконалення обліку та адміністрування податків, підвищення кредитоспроможності підприємства, які допомагають досягати поставлених цілей через реалізацію науково обґрунтованих та виважених управлінських рішень.

8. Запропоновано механізми забезпечення фіскальної прозорості діяльності держави, яку визначено системною характеристикою відкритості, доступності, достовірності та підзвітності інформації про формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів. Фіскальна прозорість трактується як системоутворюючий елемент детінізації бюджетно-податкових відносин на основі зниження інформаційної асиметрії між державою та платниками податків та мінімізує можливості для тіньових фінансових операцій. Запропонована концептуальна модель інтеграції фіскальної прозорості у механізм детінізації поєднує інформаційну відкритість бюджетних потоків, цифровізацію податкового адміністрування та

інституційну підзвітність органів центральної влади та місцевого самоврядування.

9. Бюджетно-податкові ризики трактуються як ймовірність втрат бюджетних ресурсів через недоотримання доходів бюджету, неефективне використання бюджетних коштів внаслідок тінізації економіки, корупцію, ухилення від оподаткування, інших легальних інструментів зниження податкового навантаження та недосконалість інституційного середовища. Рекомендовано методичний підхід до оцінки бюджетно-податкових ризиків та шляхи їх мінімізації за такими етапами: ідентифікація ризиків, класифікація бюджетно-податкових ризиків за ключовими ознаками, кількісна оцінка ризиків формування їх профілю, моніторинг і контроль стану бюджетно-податкових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Швець Н., Коваленко, Ю., Костюк В., Чала В., Романчукевич В., Бабенко А. Фінансове забезпечення миру та справедливості в Україні в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. № 1 (60). С. 82–93.
2. Баряхтар М. П. Характеристика сутності та змісту формування податкової культури в системі публічного управління. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3. С. 535-543.
3. Башинський І. А. Аналіз причин низького рівня податкової культури в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_2_8
4. Juan Equiza-Goñi. Inflationary U.S. Federal Budget Projections. 2026. Vol. 97, 109803
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612326003338>
5. Синчак В. П. Податкова культура суспільства як чинник економічної компоненти національної безпеки. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 218-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_2_23
6. Халатур С.М. Бюджетно-податкові відносини в Україні у категоріях детінізації та фінансової безпеки. *Ефективна економіка*. 2026. №3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.4>
7. Kovalenko, Yu., Boreiko, N., Skoromtsova, T., Panura, Iu., Boreiko, O. (2021) Modification of the State Budget and Tax Policy for E-commerce in the Context of the Global Corona Crisis. *Journal of Financial Studies & Research*, Vol. 2021, 1–9. DOI: <https://doi.org/10.5171/2021.104815>
URL: <https://ibimapublishing.com/articles/JFSR/2021/104815/> (SCOPUS)
8. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
9. Коляда Т.А., Прозоров Ю.В. Оцінка впливу детінізації обігу віртуальних активів на фінансову безпеку в умовах цифрової економіки.

Цифрова економіка та економічна безпека. 2025. Вип. 3 (18). DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.18-39>

10. Koliada T., Prozorov Yu. Strengthening financial security through renewal of institutional protection of budgetary and banking components. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2025. № 10. С. 379–392. DOI: 10.58423/2786-6742/2025-10-379-392 URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/329>

11. Житар М. Цифрова трансформація як ключовий елемент економічного механізму управління суб'єктами господарювання *Бізнес-навігатор*. 2025. № 3 (80). С. 351–356

12. Коляда Т. А., Даниленко С. В. Податкова амністія: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 13. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-02-08>

13. Башинський І. А. Шляхи та засоби реалізації державної політики у сфері формування податкової культури населення. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія : Державне управління. 2014. Т. 242, Вип. 230. С. 11-14.

14. Гасюк І. Інструменти бюджетно-податкового стимулювання розвитку підприємницької діяльності в сфері фізичної культури та спорту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 61-64.

15. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І., Влох О. Р. Моніторинг сучасного стану податкової культури в Україні. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. Вип. 11-12. С. 39-47.

16. Коляда Т.А., Токарчук О.Л. Сутність і значення податкових інструментів у забезпеченні відновлення економіки України. *Бізнес Інформ*. 2023. № 6. С. 157–163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-6-157-163>

17. Криниця, С. О. Цифрова трансформація податкової та митної систем: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Актуальні Питання Економічних Наук*. 2025. № 9. URL: <https://zenodo.org/records/15165120>

18. Гладченко О. В. Упровадження інтерактивних методів навчання в контексті формування інформаційної культури майбутніх фахівців фіскальної (податкової) служби. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 42. С. 17-23.

19. Тренкін Є.С. Цифровізація податкових відносин: проблеми та перспективи розвитку. *Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології*: матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1-3 березня 2023 р.). К.: НАУ. С. 468-469.

20. Яремко І. І., Баряхтар М. П. Державні механізми підвищення податкової свідомості та культури . *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 12. С. 1520-1528.

21. Карнаух Б. Світова фінансова криза, пандемія коронавірусу, війна та що іще (не) вважається істотною зміною обставин (стаття 652 ЦК України). *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 3. С.46-69.

22. Слободянюк Н. О., Семенюк К. Г. Діагностика та оцінка впливу фінансово-економічних криз на розвиток банківської системи України. *Бізнес Інформ*. 2024. № 6. С. 315-322.

23. Антонова М. Ю. Перелічення як засіб структурування домену "економічні показники" в англomовному дискурсі періоду фінансової кризи 2008 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2025. Вип. 1. С. 5-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2025_1_3

24. Мельник В. Глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр.: виклики та траєкторії резильєнтності ендогенного розвитку регіонів України. *European scientific journal of economic and financial innovation*. 2025. № 1. С. 272-284.

25. Дубас А. Б. Онтологія фінансових і банківських криз. *Фінанси України*. 2024. № 9. С. 7-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2024_9_3

26. Стефанишин О. Б., Осідач Т. В. Діагностика фінансової кризи підприємства та моделювання показників для підвищення платоспроможності: аналітичний підхід. *Наука і техніка сьогодні. Серія : Педагогіка; Право; Економіка; Фізико-математичні науки; Техніка*. 2025. № 11. С. 577-586.

27. Поснова Т. В., Циганкова С. Л. Особливості здійснення бюджетно-податкової політики та шляхи її вдосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 71-75.

28. Котвицька Н. М., Рихлик О. А., Величко О. О. Фінансові механізми управління інноваційним розвитком підприємств у кризових умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 11. С. 51-55.

29. Коровій В. В. Податкові надходження як складова доходів місцевих бюджетів. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 328-336.

30. Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Марчук Ю. М., Кватирко О. М. Бюджетно-інвестиційна спрямованість податкового регулювання діяльності постійних лісокористувачів як фактор конкурентоспроможності лісового сектора. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 47-57.

31. Шевчук І. В. Вдосконалення податкового контролю в умовах бюджетної децентралізації. *Наукові горизонти*. 2020. № 1. С. 46–53.

32. Чинчик А. А. Моделювання впливу регіонального податкового менеджменту на дохідність бюджетів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 2. С. 178-184.

33. Абубекерова А. З. Аналіз податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 44. С. 146-151.

34. Волкова О. В., Сисоєнко І. А. Фіскальна ефективність непрямих податків та їхня роль у формуванні доходів бюджету. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 45. С. 220-224.

35. Пономарьова Т. В. , Комлева М. А. Огляд фіскальної децентралізації в розрізі податків місцевих і державного бюджетів України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 251-257.
36. Гончаренко М. В. Зміни до бюджетно-податкового законодавства в період карантину: вплив на фінансову конкурентоспроможність територій. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 2. С. 167-174
37. Луценко І. С. Ефективність податкового контролю як запорука додаткових надходжень фінансових ресурсів до зведеного бюджет. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_8_31
38. Стець О. В., Зубик. Моделювання впливу динаміки зміни податкових ставок на доходи державного бюджету країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_12_61
39. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Економіка регіонів в умовах коронакризи: тенденції розвитку та їх вплив на податкові доходи місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 59-77.
40. Галамай Р. Я. Шляхи підвищення ефективності справляння податків до бюджетів територіальних громад на основі податкового менеджменту. *Регіональна економіка*. 2020. № 4. С. 86-92.
41. Єфименко Т. І., Іванов Ю. Б., Карпова. В. В. Податкові пільги в умовах воєнного стану: управління комплаєнс-ризиком. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 7-26.
42. Нестерчук Ю. О., Мудрак Р. П., Мельник Л. Ю., Соколюк С. Ю., Власюк С. А. Вплив регуляторних механізмів підприємницької діяльності на бюджетно-податковий процес та сталий розвиток регіонів. *Агросвіт*. 2021. № 13-14. С. 3-10.
43. Терпан І. Сплата податків у витратній частині селянських бюджетів у добу НЕПу (1921-1929 рр.). *Старожитності Лукомор'я*. 2022. № 1. С. 56-64.
44. Мельник Л. О. Податкова культура: зарубіжний досвід. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 194-200.

45. Іванишина О. С., Романюк М. М. Особливості формування податкової культури в Україні та країнах ЄС. *Ефективна економіка*. 2024. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_6_62

46. Поляков М. Й. Податкові механізми детінізації доходів фізичних осіб від реалізації фруктів, ягід, винограду, пряних, ароматичних і лікарських культур, меду та дикорослих недеревних продуктів. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 395-404.

47. Петрушенко Ю. М., Воронцова А. С. Співвідношення між податковим навантаженням та забезпеченістю соціально-культурної сфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 4. С. 195-200.

48. Тимошенко М. В. Роль податків в процесі формування та виконання державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_40

49. Пилипенко Н. М., Пилипенко В. В. Напрями застосування принципів поведінкової економіки при проведенні бюджетно-податкової політики в Україні. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 105-110.

50. Никифоров А. Є. Бюджетна ефективність податкового стимулювання інноваційної діяльності. *Фінанси України*. 2021. № 5. С. 97-110.

51. Дем'янчук О. І., Сахарук Н. І. Формування доходів місцевого бюджету в умовах бюджетно-податкових реформ в Україні. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка*. 2021. № 22. С. 47-54.

52. Бачо Р. Й., Потокі Г. Ф., Иллар Е. Й. Оцінка податкостроможності місцевих бюджетів в регіонах України в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16(1). С. 111-122.

53. Трусова Н. В., Трусова Н. В., Радченко Н. Г., Шутько Т. І. Бюджетно-податкове стимулювання розвитку аграрного сектору України. *Агросвіт*. 2021. № 20. С. 22-31.

54. Сухецька К. В. Ефективне управління фінансовими ресурсами аграрних підприємств в умовах кризи. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2024. Вип. 104(2). С. 36-45.

55. Дідур О. Л., Бахчиванжи Л. А. Етапи інституційних перетворень аграрних підприємств України та їх вплив на фінансові кризи в суспільстві. *Ефективна економіка*. 2025. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2025_2_80

56. Хорошилова І. О. Роль податку на прибуток підприємств в формуванні бюджету країни. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2021. № 2. С. 196-204.

57. Пасько Т. Г. Правовий аналіз камеральної та невіїзної документально податкових перевірок щодо сум ПДВ заявлених до бюджетного відшкодування. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Юридичні науки*. 2020. № 8. С. 25-29.

58. Бедринець М. Д., Угрюмова К. О., Колеснік К. О. Оцінка впливу бюджетної децентралізації та податкових надходжень міста Ірпеня. *Бізнес Інформ*. 2021. № 12. С. 244-249.

59. Чиркова Ю. Л., Бортнікова М. Г. Особливості застосування інструментарію податкового комплаєнсу на підприємствах – суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 10. С. 5-8.

60. Прокопенко І. А. Податкова культура та її вплив на підвищення рівня податкових надходжень. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Економічні науки*. 2023. № 4(1). С. 222-226.

61. Вінницька О. А., Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2021. № 11(1). С. 18-24.

62. Башинський І. А. Податкова культура: генезис та сталі погляди на зміст поняття. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2014. № 1. С. 7-14.

63. [Буряк А. В.](#), Бойко С. В., Дем'яненко І. В. Корпоративне бюджетування податків аграрними та переробними підприємствам. *Агросвіт*. 2022. № 15-16. С. 33-39.

64. Коломієць П. В. Податкові пільги як втрати доходів бюджету: ризики, що загрожують податковій безпеці України. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 184-189

65. Дідур С. В. В. І. Глухова, О. І. Водолазська. Формування податкових доходів місцевого бюджету на основі кореляційно-регресійного аналізу. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2022. № 10. С. 148-152.

66. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. № 4. С. 214-221.

67. Вінницька О. А. Податкові надходження в системі доходів державного бюджету України. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2023. № 3. С. 24-29.

68. [Назаркевич І. Б.](#) Шутко А. М. Роль податків у доходах Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2022. № 9. С. 139-143.

69. Волохова І. С. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3. С. 10-15.

70. [Чугунов І.](#), Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19-31

71. Дзекунов С. М. Способи досягнення ефективної бюджетно-податкової політики: адаптація до внутрішніх і зовнішніх змін. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 13. С. 206-214.

72. Дзекунов С. М. Види, принципи та особливості бюджетно-податкової політики в контексті глобалізаційних процесів. *Економіка і управління*. 2023. № 1. С. 101-111.

73. Губанова Н. Н., Яцина В. В., Коротун В. С. Фінансова допомога Україні у кризових умовах: міжнародний аспект. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2024. № 86. С. 69-76.

74. Соколовська А. М. Ставки бюджетоутворюючих податків в Україні: чи доцільне радикальне зниження?. *Економіка і прогнозування*. 2023. № 2. С. 66-91.

75. Буличев А. О., Буличева Н. А. Правовий аналіз формування податкових надходжень місцевих бюджетів: міжнародний досвід. *Наука і правоохорона*. 2021. № 3. С. 58-67.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2021_3_8

76. Коцюрубенко Г. М., Мартинюк І. В. Доходи населення та їх роль у формуванні податкової складової доходів бюджетів в Україні. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_21

77. Федорчак О. В. Державна політика в сфері забезпечення фінансової стійкості підприємств машинобудівного комплексу України в кризових умовах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2025_1_4

78. Фоміна Т. В., Пугаченко О. Б. Внутрішній контроль розрахунків з бюджетом за податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 140-145.

79. Тренкін Є.С. Методичні підходи до оцінки рівня тіньової економіки в Україні. *Фінанси, облік та оподаткування: теорія і практика*: матер. XIII міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Київ, 24 листопада 2022 р.). К.: НАУ, 2022. С. 150-151.

80. Kovalenko, Yu., Tkachyk, F., Dmytriv, V., Dubovyk, O., Shevchuk, O. & Myskin, Y. (2023). Information Systems in Fiscal Administration and Modeling of Excise Tax. *Journal of Information Technology Management*, 15 (4), 120–138. DOI: <https://doi.org/10.22059/jitm.2023.94713>

81. Поврозник П. П. Бюджетно-податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної

економіки. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка*. 2023. № 30. С. 4-13.

82. Ціцька Н., Малецька О., Мирончук З. Оцінка податкових платежів сільськогосподарських підприємств у системі наповнення бюджету Львівської області. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16, № 1-2. С. 51-59.

83. Бак Н., Харовська А. Війна як чинник формування податкових надходжень бюджету України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2023. Вип. 1. С. 21-37.

84. Юрчишена Л. В., Борачук В. І. Аналіз фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб та військового збору в місцевих бюджетах областей. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 302-314.

85. Тимошенко О. В, Шкарупа Є. О. Оцінка втрат бюджетних ресурсів від надання пільг за прямими податками. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2020. № 3. С. 48-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2020_3_8

86. Ковценюк Г. Аналіз міри впливу податку на прибуток підприємств у різних регіонах України на формування Зведеного бюджету держави. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 134-149.

87. Caravaggio A., Di Liddo A., Martiradonna A. When cures are costly: Budget-constrained epidemic control and strategic drug pricing. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2026. Vol. 245, 107529. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167268126001150>

88. Шаповал О. А. Управління податковими ризиками в умовах регулювання бюджетних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 23. С. 81-85.

89. Іляшенко В. В. Податкові втрати бюджету та їх вплив на розвиток національної економіки. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2023. № 4. С. 101-104.

90. Прокопенко І. А., Іванишина О. С. Роль податкових консультантів у формуванні податкової культури в країнах ЄС: досвід для України. *Наукові*

записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. 2025. № 38. С. 176-183.

91. Славкова А. А. Податкові надходження в доходах місцевих бюджетів України та їх фіскальний потенціал. *Бізнес Інформ*. 2024. № 2. С. 210-220.

92. Дем'янишин В., Лободіна З., Костецький В., Дем'янишин В. Напрями розвитку інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами, державними фінансовими ресурсами та фінансовою безпекою суб'єктів господарювання державного сектору. *Інноваційна економіка*. 2023. № 1. С. 58–70. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.9>

93. Лободіна З., Дем'янишин В., Кізіма Т., Лушней Ю., Лободін Р. Управління публічними фінансами в контексті протидії ризикам воєнного часу. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 4. С. 8–28. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.008>

94. Крисоватий А., Горин В., Лободіна З., Погріщук Г., Добіжа Н., Булавинець, В. Фінансовий патріотизм: теоретичне обґрунтування та роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. № 1 (60). 2025. С. 123–136. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4614>

95. Ізмайлов Я. О., Осмятченко В. О., Панура Ю. В. Вплив економічної свідомості та культури громадян на формування податкової культури суспільства. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 4. С. 34-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2020_4_5

96. Логвіновська С. І., Кир'язова. Т. О. Вплив податку на доходи фізичних осіб на формування доходів бюджету України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 12. С. 44-47.

97. Іванова А. М. Оцінка податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_11_44

98. Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю. Управління податковими надходженнями до бюджету територіальних

громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2024. № 3.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_3_10

99. Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Смушак М. В., Гаврик О. Ю. Управлінські підходи в формуванні місцевого бюджету територіальної громади на основі податкових надходжень. *Агросвіт*. 2024. № 6. С. 37-43.

100. Khalatur, S.; Masiuk, Y.; Kachula, S.; Brovko, L.; Karamushka, O.; Shramko, I. 2021. Entrepreneurship development management in the context of economic security, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 9(1): 558-573.

101. Нікітішин А. О., Пасічний М. Д. Методологічні положення щодо зміцнення податкової та бюджетної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2024. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_4_7

102. Лоскоріх Г. Л., Перчі О. Ф. Сутність імплементації плану BEPS для бюджетно-податкової системи України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15. С. 147-154.

103. Лоскоріх Г. Л., Сочка К. А., Перчі О. Ф. Бюджетно-податкова політика в контексті сталого економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2024. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_7_72

104. Богатирьова А. О., Слюніна Т. Л. Податковий контроль за розрахунками з бюджетом за податком на доходи фізичних осіб. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 394-401.

105. Юшко С. В. Моніторинг стану та результатів горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів територіальних громад. *European scientific journal of economic and financial innovation*. 2023. № 2. С. 176-189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esjefi_2023_2_16

106. Лоскоріх Г. Л., Перчі О. Ф. Теоретичні аспекти податкового адміністрування в сучасних реаліях бюджетно-податкової. *Агросвіт*. 2024. № 16. С. 118-127.

107. Качула С. В., Заруцька О. П., Сальникова Т. В. Роль фінансового контролю трансфертного ціноутворення у бюджетно-податковій політиці держави. *Агросвіт*. 2024. № 23. С. 4-10.

108. Крихівська Н. О., Оришин Т. М. Фіскальна роль прямих податків у формуванні доходів бюджету. *Бізнес Інформ*. 2024. № 10. С. 404-411.
109. Тітарчук М. І. Податкові надходження в системі формування бюджетних доходів. *Бізнес Інформ*. 2024. № 10. С. 412-419.
110. Крупка М. І., Коваленко В. М., Ілечко В. І., Щербина О. А. Діагностика податкових надходжень місцевих бюджетів в умовах децентралізації та воєнного стану в Україні. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. 2024. № 10(2). С. 173-184.
111. Тимоць М. Податкова політика як основа формування бюджету України. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2024. Вип. 2. С. 114-125.
112. Котвицька Н. М., Стародубов І. В., Буряк В. В. Управління інструментами бюджетно-податкової політики у боротьбі з тіньовою діяльністю в період економічної трансформації. *Економіка і управління*. 2024. Вип. 4. С. 29-35.
113. Заруцька О. П., Сальникова Т. В., Добровольська О. В. Бюджетно-податкове регулювання трансфертного ціноутворення в Україні. *Ефективна економіка*. 2024. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_11_13
114. Кміть В. М., Бойчук О. І. Оцінка рівня податкової культури великих платників податків Львівщини та шляхи його підвищення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 195-200.
115. Івашова Л. М., Ємельянов В. М. Кадрова політика та корпоративна культура податкових органів: досвід України та країн ЄС. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 4. С. 79-84.
116. Назукова Н. М. Бюджетно-податковий інструментарій подолання кваліфікаційного розриву в умовах війни та для поствоєнного розвитку України. *Ефективна економіка*. 2024. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_11_60

117. Тіщенко І. В., Кушал І. М., Рудич М. В. Аналіз динаміки та структури прямих податків в Україні та їх вплив на доходи державного бюджету України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2025. № 3. С. 93-98.

118. Максименко Н. В., Гмиря В. П. Податкова політика як складова частина формування бюджету України. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право*. 2022. Вип. 13. С. 84-90.

119. Яценко О., Александрова М., Яценко О. Світові фінансові кризи: генезис, причини та вплив на економіку. Міжнародна економічна політика. 2024. № 1. С. 141-161.

120. Савченко Н. Г., Шевченко С. О., Любчак І. С.. Податкові надходження в системі формування зведеного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2025_5_73

121. Лютий І. О., Мороз П. А. Особливості бюджетно-податкової політики України в умовах глобальної невизначеності. *Фінанси України*. 2025. № 5. С. 7-22.

122. Якубов Я. В. Теоретична сутність бюджетно-податкової безпеки економіки України та її роль в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 3. С. 31–36.

123. Доценко Т. Г. Бюджетно-податкове регулювання природоохоронної діяльності в Україні: пріоритети та інструменти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 17. С. 101-106.

124. Лоскоріх Г. Л., Сочка К. А., Перчі О. Ф. FATCA: міжнародний обмін податковою інформацією як інструмент бюджетної стабільності. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2025. № 7(2). С. 172-180.

125. Пащенко Т. А. Необанки: нова бізнес-модель в глобальній фінансовій системі в умовах фінансових криз. *Науковий вісник Міжнародного*

гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2024. Вип. 59. С. 141-148.

126. Gavrilko T., Turova L., Trenkin Y. Enterprise information resources: modern approaches to formation and optimization. *Financial, accounting and analytical information and audit in the system of state and corporate management*: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. С. 17-34.

127. Осадча О. О., Дума В. Л., Мельник Л. М. Податковий потенціал місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2025. № 7(2). С. 193-199.

128. Підлипна Р., Індус К., Рибаківа Л. Тренди податкових надходжень до місцевих бюджетів в умовах повномасштабної війни. *Modeling the development of the economic systems*. 2025. № 2. С. 138-144.

129. Деменко О. Є. Особливості бюджетно-податкового регулювання при справлянні податку на доходи фізичних осіб в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права* . 2023. Вип. 6. С. 151-155.

130. Маринів Н. А., Дамірчійєв М. І. Особливості правового регулювання адміністрування місцевих податків і зборів та їх місце в структурі доходів місцевих бюджетів. *Право та інновації*. 2024. № 3. С. 160-167.

131. Мороз П. А. Пріоритети бюджетно-податкової політики в забезпеченні повоєнного відновлення економіки України. *Проблеми економіки*. 2025. № 2. С. 188-195.

132. Лоскоріх Г. Л., Перчі О. Ф. Трансформація облікової політики бюджетних установ в умовах змін податкової системи України. *Агросвіт*. 2025. № 14. С. 175-185.

133. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

134. Духновська Л. М., Величко І. С. Роль податку на додану вартість у складі надходжень до державного бюджету України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 2. С. 33-39.

135. Косова Т.Д., Тренкін Є.С. Бюджетно-податкові відносини у системі фінансової безпеки України: контекст детінізації. *Управління змінами та інновації*. 2025. №16. С.82-88. *Управління змінами та інновації*. 2025. №16. С.82-88.

136. Супрунова І. В. Економічні детермінанти тінізації економіки як загрози національній безпеці України. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2022. № 4. С. 146-151.

137. Герасимова Я. О. Дуалістичний підхід до комплексного аналізу впливу тінізації економічної діяльності. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 23-29.

138. Бабіч Є. М., Лазаренко І. С. Сценарії реструктуризації фіскальної системи України, щодо підприємств малого та середнього бізнесу з урахуванням тінізації капіталу. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_1_68

139. Бабіч Є. М., Лазаренко І. С. Стратегії регулювання макроекономічних показників для зниження тінізації капіталу малого та середнього бізнесу. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_12_87

140. Котвицька Н. М., Стародубов І. В., Буряк В. В. Управління інструментами бюджетно-податкової політики у боротьбі з тіньовою діяльністю в період економічної трансформації. *Економіка і управління*. 2024. Вип. 4. С. 29-35.

141. Макогон В. Д., Адаменко І. П. Вплив податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання. *Економічний вісник університету*. 2020. Вип. 44. С. 179-187.

142. Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2023_4_4

143. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. № 4. С. 214-221.

144. Жилінська О. І., Бойко А. О. Ефективність державної політики протидії тінізації економіки: кількісна та якісна складова. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2020. № 1. С. 147-154.

145. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> {Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України № 199 від 11.08.2025}

146. Халатур С.М. Управління бюджетними доходами і видатками у контексті їх детінізації. *Інвестиції: практика і досвід*. 2026. №4. С. 25-32. DOI: 10.32702/2306-6814.2026.4.25.

147. Гайденок С. М., Соколов Д. В. Особливості інтегральної оцінки фінансової конкурентоспроможності підприємств будівельного бізнесу в умовах кризової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 4. С. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2024_4_22

148. Халатур С.М. Бюджетно-податкові відносини в Україні у категоріях детінізації та фінансової безпеки. *Ефективна економіка*. 2026. №3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.4>

149. Ружицький І. Ю. Оцінювання впливу поширення тінізаційної та корупційної складової на формування економічної безпеки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 67-72.

150. Міжнародна конференція з питань відновлення України. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Антикорупційна політика». 2022. URL: <https://surl.li/lqngghy>

151. Лебідь Г. А., Лисяк Л. В. Бюджетно-податкова політика формування доходів бюджету: акцент на механізмі трансфертного ціноутворення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 7. С. 60-65.

152. Krynytsia, S., Hordei, O., Kovalenko, Y., Dankevych, A., Boldov, A. (2024). Leveraging Big Data Technologies for Enhanced Public Participation in Public Financial Management. *Financial and Credit Activity Problems of Theory*

and Practice, 3 (56), 186–203. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4402>

153. Криниця С. Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2023. № 2. С. 82–120. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.82-120>

154. Khalatur S., Pavlova H., Vasilieva L., Karamushka D., Danileviča A. Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 2022. 9(4), pp.56-76. <https://jssidoi.org/jesi/article/960>

155. Lobodina Z., Lushnei Y., Lobodin R., Chernyshenko Y., Kiveliuk Y. (2025). Budget Revenues as a Means of Ensuring the Financial Stability of Communities. *Oblik i finansi*. 2025. № 4 (110). С. 54–63.

156. Халатур С.М. Шляхи зміцнення фінансової безпеки України інструментами бюджетно-податкової політики. *Інтернаука. Сер. Економічна*. 2026. №2 (106).С.

157. План цифрового розвитку Державної податкової служби України до 2030 року: Наказ Міністерства фінансів України від 24 грудня 2024 року № 660. URL: <https://surl.li/oqxvj>

158. Дрьомін В. М. Формування тіньової економіки у сфері господарської діяльності як соціального інституту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 23-32.

159. Пушкаренко П. І. Корупція як суспільно небезпечний інститут тіньової економіки. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5, № 3. С. 181-183.

160. Сердюков К. Г., Гой В. В. Протиправні банкрутства як елемент тіньового інституту неплатоспроможності. *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 96-98.

161. Опанасенко В. М. Історія «промахів» формування інституту приватної власності в Україні як одна з причин розвитку тіньової економіки.

Ефективна економіка. 2017. № 5. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_5_23

162. Тимохова Г. Б. Проблеми формування соціального капіталу в контексті розвитку інституту тіньової освіти. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2019. Т. 25. С. 45-52.

163. Косова Т.Д., Тренкін Є.С. Тінізація грошово-фінансових відносин національної економіки скрізь призму формальних і неформальних інститутів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. №1. С. 54-61

164. Катана О. С. Інституціональні засади розвитку податкової культури в державі. *Ефективна економіка.* 2015. № 12. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_12_71

165. Дяченко О. П. Науково-методичні засади виявлення та оцінки масштабів тіньової економічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №8. С.60-63.

166. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20.01.2021 № 104. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09#Text>

167. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році. Київ: Міністерство економіки України, 2022. URL:
<https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>

168. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. URL:
https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf

169. *Cashless*-розрахунки в Україні стабільно зростають. URL:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/cashless-rozrahunki-v-ukrayini-stabilno-zrostayut>

170. Воєнний рік: безготівкові операції – у пріоритеті в українців. URL:
<https://bank.gov.ua/ua/news/all/voyenniy-rik-bezgotivkovi-operatsiyi--u-prioriteti-v-ukrayintsiv>

171. Kosova T., Cherednichenko S., Kerpatenko Y., Trenkin Y., Yakubov Y. Budget and tax regulation of the development of the military-industrial complex of Ukraine in the context of ensuring national security. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2025. 6 (65), 479-496. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.65.2025.4935>

172. Borshchevsky, V., Chemerys, V., Khomyuk, N., & Lyublin, V. (2022). Financial and investment potential of regions of Ukraine and prospects for its growth in the conditions of modern challenges of globalization. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 212–222. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3812>

173. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Розвиток військово-промислового комплексу»: Національна рада з відновлення України від наслідків війни. К.: 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/development-of-the-military-industrial%20complex.pdf>

174. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2024 рік. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/fin_new/fin_new_u/ved_roz_ue.xlsx

175. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

176. Douthit J., Sauciuc A. The effect of unstable budget difficulty on performance over time *Accounting, Organizations and Society*. 2026. Vol. 116, 101639.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0361368226000085>

177. Тренкін Є.С. Аналітичні метрики фізичних осіб-підприємців як індикатор ефективності їх оподаткування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. №8. С. 35-40.

178. Вінокуров Я. Торік в Україні поменшало платників ПДВ, але побільшало ФОПів. *Економічна правда*. (02.04.2024). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/2/711926/>

179. Лебеда М. О. Принципи реалізації фіскального та регулюючого потенціалу податку на доходи ФОП. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35(1). С. 114-120.

180. Лебеда М. О. Факторний аналіз динаміки податкових надходжень від ФОП – платників єдиного податку за 2013–2015 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 26(2). С. 83-88.

181. Пушкалова Я. Зміни в податковому правовому режимі ФОП та самозайнятих осіб у зв'язку з поширенням COVID-19. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2020. Т. 7, № 2. С. 166-172.

182. Шаренко М. С. Правове регулювання податкових правовідносин фізичних осіб-підприємців в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2019. Вип. 42(2). С. 16-18.

183. Воськало Н. М. Податково-облікові аспекти діяльності фізичних осіб-підприємців. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 173-177.

184. Тренкін Є.С. Інституціональна динаміка та привабливість спрощеного режиму оподаткування. *Prospects for the development of high-quality training of future specialists: abstracts of XI International scientific and practical conference (Antwerp, Brussels March 17-19, 2025)*. pp. 67-69. URL: <https://eu-conf.com/events/prospects-for-the-development-of-high-quality-training-of-future-specialists/>

185. Акименко Н. В., Майданюк С. І. Аудиторська перевірка бюджетних установ на базі комплаєнс-ризиків. *Вчені записки Таврійського національного*

університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31(70), № 3(2). С. 123-127.

186. Бакаляр Д. Г. Організація комплаєнс-контролю в управлінні податковими ризиками для забезпечення економічної безпеки підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2022. № 2. С. 110-117.

187. Бойко С. В., Дем'яненко Т. Є., Корнієнко М. В. Теоретична архітектоніка податкового комплаєнсу платника податків. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_11_67

188. Пуголовко І. С. Вплив діджиталізації на стан податкового комплаєнсу підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип. 20(1). С. 354-363.

189. Пуголовко І. Податковий комплаєнс в епоху діджиталізації. *Наука. Освіта. Молодь*. 2024. № 17. С. 178-180.

190. Осаволук О. Податковий контроль як засіб досягнення податкового комплаєнсу. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 205-211.

191. Карлін М., Стащук О., Проць Н. Особливості забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в "старих" країнах ЄС в період кризових явищ в економіці та змін в оподаткуванні. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2024. № 4. С. 103-110.

192. Осаволук О. О. Податковий комплаєнс: теоретичні аспекти та законодавче закріплення. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 3. С. 58-62.

193. Осаволук О. О. Ризики податкового комплаєнсу: сучасні виклики та шляхи їх мінімізації. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 325-331.

194. Рудень Р. Правовий феномен податкового комплаєнсу. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 260-274.

195. Жаріков А. Ю. Інституційні засади формування системи бюджетно-податкового регулювання. *Агросвіт*. 2020. № 24. С. 79-85.

196. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

197. Косова Т., Куцев О., Тренкін Є. Інституціоналізація податково - кредитних відносин фізичних осіб у контексті зниження їх ризиків та детінізації в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2025. №8(51). С. 368-380. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-8\(51\)-368-380](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-8(51)-368-380)
198. Макаревич О. С. Зарубіжний досвід забезпечення виконання податкових зобов'язань. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 6. С. 101-104.
199. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
200. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні; Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
201. Біліченко А. П. Податкове консультування як напрям підвищення рівня податкової культури в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2022. Вип. 1. С. 56-65.
202. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів від 29.12.2021 № 1805-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805>
203. Моргун В. В. Удосконалення фінансової основи місцевого самоврядування в контексті децентралізації, реалізації бюджетної та податкової політики держави. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 25-32.
204. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

205. Новак Н. П. Зміст, розрахунки, облік та вплив податку на нерухомість на місцеві бюджети. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1. С. 131–134.
206. Панченко Н. В. Бюджетно-податкова політика в умовах економічних перетворень. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2020. Т. 5, вип. 1. С. 101-106.
207. Карнаух Б. Світова фінансова криза, пандемія коронавірусу, війна та що іще (не) вважається істотною зміною обставин (стаття 652 ЦК України). *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 3. С. 46-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2024_3_7
208. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Податково-бюджетні заходи протидії пандемії на заході. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_18
209. Параниця Н. В., Таращенко В. А., Карева О. В. Факторний аналіз надходжень податку на прибуток у регіональний бюджет. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 92-95.
210. Полчанов А. Ю. Прогнозування податкових надходжень зведеного бюджету України на основі аналізу часових рядів. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 55(2). С. 73-79.
211. Скоропад І. С., Лазарєв О. М. Фінансова стійкість підприємства в умовах кризи: нові виклики та імперативи посилення. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 300-307.
212. Хачатрян В., Стратійчук В. Інноваційні підходи до розробки політики фінансування оборотних активів корпорацій в умовах кризи. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 5. С. 412-417.
213. Макогон В. Д., Адаменко І. П. Вплив податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання. *Економічний вісник університету*. 2020. Вип. 44. С. 179-187.

214. Дуброва Н. П., Дуброва Н. П., Бадю А. С., Кучеренко В. Ю. Фінансовий менеджмент інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств у кризовий період. *Агросвіт*. 2025. № 19. С. 126-132.

215. Бичков С. В., Сорока В. А.. Інституціональне забезпечення фінансування розвитку територіальних громад в умовах кризи. *Economic synergy*. 2024. Iss. 1. С. 136-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econsyn_2024_1_12

216. Кучерова Г. Ю. Податкова культура як детермінанта сучасного оподаткування в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(2). С. 53-62.

217. Ручкіна В. М. Податкова культура в інституціональному аспекті розвитку податкової системи України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 197-205.

218. Синчак В. П. Податкова культура як феномен працівників податкової служби. *Облік і фінанси*. 2013. № 1. С. 111-118.

219. Ручкіна В. Н. Формування податкової культури в Україні та аналіз її складових частин. *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2. С. 194-200.

220. Ручкіна В. М. Податкова культура в інституціональному аспекті розвитку податкової системи України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 197-205.

221. Башинський І. А. Податкова культура: генезис та сталі погляди на зміст поняття. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2014. № 1. С. 7-14.

222. Сідорська О.З., Кміть В.М. Оцінка ефективності взаємовідносин між податковими органами й платниками податків в Україні та напрями підвищення рівня податкової культури. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2013. Вип. 9(1). С. 20-28.

223. Сідорська О. З., Кміть В. М. Роль податкових органів України у підвищенні ефективності податкової дисципліни та культури платників

податків. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 4(1). С. 111-115.

224. Кучин С. П. Удосконалення податкової політики щодо суб'єктів господарювання сфери культури в Україні . *Креативний простір*. 2021. № 1. С. 100-102.

225. Сушкова О., Мельник Л. Систематизація наукових підходів до визначення сутності та змісту поняття «податкова культура». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1. С. 143-150.

226. Лисак Л. М. Інституційні аспекти формування та розвитку податкової культури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 136-141.

227. Сидорович О. Ю. Сутнісні характеристики податкової культури: інституціональний контекст. *Наукові праці НДФІ*. 2017. Вип. 1. С. 144-158.

228. Бессараб А. О., Пономаренко, Л. Г., Гиріна Т. С. Роль телебачення у формуванні податкової культури в українському суспільстві. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*. 2022. № 2. С. 19-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2022_2_5

229. Башинський І. А. Податкова культура: генезис та сталі погляди на зміст поняття. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2014. № 1. С. 7-14.

230. Ручкіна В. М. Податкова культура в інституціональному аспекті розвитку податкової системи України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 197-205.

231. Замасло О. Т., Бойчук О. І. Аналіз сучасного стану податкової культури в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 11. С. 351-357.

232. Кучерова Г. Ю. Податкова культура як детермінанта сучасного оподаткування в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2(2). С. 53-62

ДОДАТКИ

Додаток А

ДОВІДКИ про впровадження результатів дисертації

**МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІКИ,
ДОВКІЛЛЯ ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**
Мінекономіки

вул. М. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044) 200-47-53, факс (044) 253-63-71,
e-mail: meconomy@me.gov.ua, сайт: www.me.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 37508596

від _____ 20__ р. № _____

На № _____ від _____ 20__ р.

Разова спеціалізована вчена рада по
захисту дисертацій
Національного університету
«Київський авіаційний інститут»
tetiana.kosova@npp.kai.edu.ua

***Щодо розгляду результатів
дисертаційної роботи***

Департамент регуляторної політики та підприємництва Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України розглянув результати дисертаційної роботи здобувача освітньо - наукового ступеня доктора філософії освітньо - наукової програми «Фінанси, банківська справа та страхування» Кравчука Євгена Івановича за темою «Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України», викладені у листі від 09.04.2026, та інформує про наступне.

У межах дослідження запропоновано підходи до удосконалення податкового регулювання фізичних осіб — підприємців, зокрема із застосуванням аналітичних метрик для оцінки ефективності системи оподаткування, а також рекомендації щодо зниження податкового навантаження, підвищення рівня добровільної сплати податків та розвитку підприємницького потенціалу.

Окремі положення дослідження корелюють із завданнями Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р (далі – Стратегія МСП), зокрема в частині:

• спрощення регуляторного середовища та адміністрування податкового навантаження;

ДОКУМЕНТ СЕД Мінекономіки АСКОД

Підписувач: Палазов Олександр Віталійович

Сертифікат 6FA97849F1B2570D040000000A9F0200FFE30800

Дійсний з 01.10.2025 14:29:00 по 01.10.2027 14:29:00

Мінекономіки

3611-07/34645-07 від 10.04.2026

- зменшення бюрократичного тиску на суб'єктів МСП;
- підтримки розвитку підприємництва на місцевому рівні;
- детінізації підприємницької діяльності та стимулювання прозорої роботи бізнесу.

Таким чином, запропоновані Кравчуком С.І. підходи можуть бути використані в межах реалізації заходів Стратегії МСП, зокрема при підготовці аналітичних матеріалів, формуванні політик у сфері дерегуляції, покращення бізнес-клімату та розвитку інструментів підтримки підприємництва.

Директор департаменту регуляторної
політики та підприємництва

Олександр ПАЛАЗОВ

**UNIVERSAL
INSURANCE
AGENCY**
A member of UTA Group of Companies

Універсальна Страхова Агенція
01042 Київ, вул. Чигоріна 18, оф. 102
Тел.: +38 (044) 528-57-67, 528-48-99
E-mail: info@ua-uis.com.ua
www.ua-uis.com.ua

Ми робимо майбутнє безтурботним

*У Раді спеціалізовану вчену
раду по захисту дисертації*

№ 1-220326 від 22.03.2026

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
здобувача освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»**

Кравчука Євгена Івановича на тему:

«Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України»

Результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри фінансових технологій та бізнесу Національного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ) здобувача освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» **Кравчука Євгена Івановича** на тему: «Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України» впроваджено у практичну діяльність ТОВ «Універсальна страхова агенція-3» («УСА-3») / LLC Universal Insurance Agency-3. У межах дослідження автором обґрунтовано теоретичні та методичні підходи до детінізації бюджетно-податкових відносин, спрямовані на підвищення рівня фінансової прозорості діяльності суб'єктів господарювання - клієнтів страхової компанії, удосконалення податкової дисципліни та зміцнення фінансової безпеки підприємств.

У практичній діяльності ТОВ «Універсальна страхова агенція-3» результати дослідження використовуються при наданні консультаційних та страхових послуг клієнтам компанії, зокрема: при оцінці фінансових ризиків клієнтів та рівня прозорості їх фінансово-господарської діяльності; при формуванні рекомендацій щодо підвищення податкової дисципліни та мінімізації ризиків тінізації фінансових операцій; при удосконаленні механізмів фінансового контролю та управління фінансовими потоками клієнтів страхової компанії; при підвищенні рівня фінансової безпеки клієнтів шляхом запровадження сучасних підходів до управління бюджетно-податковими відносинами.

Використання запропонованих наукових рекомендацій сприяло підвищенню ефективності роботи з клієнтами страхової компанії, удосконаленню оцінки фінансових ризиків та забезпеченню більш високого рівня фінансової прозорості їх діяльності. Отримані результати можуть бути використані страховими компаніями, фінансовими установами та іншими суб'єктами господарювання з метою підвищення ефективності управління бюджетно-податковими відносинами та зміцнення фінансової безпеки економічної діяльності.

**Димитр Крисанов, кандидат технічних наук,
Керівник ТОВ «Універсальна страхова агенція-3»**

У Раді спеціалізованого вченого
ради по захисту дисертацій

№1/12 від 19.12.2025

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційної роботи аспіранта кафедри
фінансів, обліку та оподаткування здобувача освітньо-наукового
ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 (D2) «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ)

ТРЕНКІНА Євгена Сергійовича

на тему

«Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової
безпеки України»

Ця довідка видана Товариством з обмеженою відповідальністю
«МАЙДПАЙЛЮТ» про те, що результати дисертаційного дослідження на тему
«Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки
України», виконаного здобувачем Тренкіним Євгеном Сергійовичем, було
використано у практичній діяльності підприємства. Впроваджено наукові
висновки, висновки та практичні рекомендації дисертації, зокрема: підходи до
оцінювання рівня тінізації бюджетно-податкових відносин; рекомендації щодо
зниження податкових ризиків та підвищення прозорості фінансово-
господарської діяльності; пропозиції удосконалення внутрішнього фінансового
контролю та податкового планування в контексті забезпечення фінансової
безпеки суб'єкта господарювання.

Зазначені результати були використані при: формуванні та коригуванні
внутрішніх фінансових і податкових процедур ТОВ «МАЙДПАЙЛЮТ»; аналізі
податкового навантаження та фінансових ризиків; розробленні управлінських
рішень, спрямованих на мінімізацію вразливості тіньових фінансових операцій та
підвищення рівня фінансової дисципліни.

Впровадження результатів дисертації сприяло підвищенню ефективності
фінансового управління, зміцненню податкової дисципліни та загального рівня
фінансової безпеки підприємства.

Операційний директор
ТОВ «МАЙДПАЙЛЮТ»
Дмитро Хришчевський

*У Разову спеціалізовану вчену
раду по захисту дисертацій*

№ 26-4 від 08.04.2026

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри фінансів, обліку та оподаткування Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ), здобувача освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 (D2) «Фінанси, банківська справа та страхування» Кравчука Євгена Івановича на тему: «Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України» впроваджено у практичну діяльність ФОП Буцєроги Анни Олександрівни.

У процесі надання аудиторських та консультативних послуг використано наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження, зокрема: методичні підходи до ідентифікації та оцінювання ризиків тінізації податкових зобов'язань суб'єктів господарювання; рекомендації щодо удосконалення аудиторських процедур у частині перевірки податкових розрахунків і бюджетних платежів; аналітичні інструменти оцінювання впливу тіньових фінансових операцій на фінансову безпеку підприємств; пропозиції щодо підвищення якості податкового консалтингу та податкового комплаєнсу клієнтів аудиторської фірми.

Застосування результатів дисертаційної роботи сприяє підвищенню ефективності аудиторських перевірок, якості аналітичного супроводу клієнтів та обґрунтованості професійних суджень аудитора.

ФОП

Анна БУЦЕРОГА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 19:24:54 09.04.2026

Назва файлу з підписом: ДОВІДКА_ФОП_БУЦЕРОГА.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 21.1 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: ДОВІДКА_ФОП_БУЦЕРОГА.docx
Розмір файлу без підпису: 16.4 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Буцєрога Анна Олександрівна

П.І.Б.: Буцєрога Анна Олександрівна

Країна: Україна

РНОКПП: 3293604780

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 19:24:43 09.04.2026

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 514B5C86A1E5DA110400000069F9420083E36105

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: 3 повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00

АКТ
Перс

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АвіАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
(КАІ)

Простий Глухаря Любомира, 1, м. Київ, 03078, тел: (044) 497 51 91, факс: (044) 409 30 27
E-mail: rom@kai.edu.ua, http://www.kai.edu.ua, код ЄДРПОУ 45853842
Система менеджменту якості сертифікована за ISO 9001:2015

№ _____

Від № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання окремих положень
дисертації Тренкіна Є.С. на тему:

«Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки
України», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань D
«Бізнес, адміністрування та право» за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»
в науково-дослідній роботі кафедри фінансів, обліку та оподаткування

У ході виконання науково-дослідної роботи на тему «Функціональні
складові моделі фінансового забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі
України» (термін виконання 2020-2023 рр., державний реєстраційний номер
№ 0119U103609), яка виконувалася кафедрою фінансів, обліку та
оподаткування були використані матеріали дисертації Тренкіна Євгена
Сергійовича на тему «Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі
фінансової безпеки України». Наукові розробки Тренкіна Є.С. були
використані для написання Розділу 3 «Удосконалення теоретико-
методологічних засад функціональних складових моделі фінансового
забезпечення сталого розвитку авіаційної галузі України» звіту з НДР.

Результати дослідження впроваджено без фінансових зобов'язань перед
автором.

Проректор з наукових досліджень та трансферу
технологій, д.т.н., проф.

Сергій ГНАТЮК

Декан факультету менеджменту, фінансів та
маркетингу, д.е.н., проф.

Максим ЖИТАР

Заступник декана факультету менеджменту,
фінансів та маркетингу з наукової роботи та
міжнародних зв'язків

Ольга ПОЛОУС

Комісія кафедри фінансів,
обліку та оподаткування:
в.о. завідувача кафедри фінансів,
обліку та оподаткування, д.е.н., проф.

Юлія КОВАЛЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
(КАІ)

Проспект Гетьмана Любомира, 1, м. Київ, 03058; тел. (044) 497 51 51, факс: (044) 408 30 27
E-mail: post@kai.edu.ua, http://www.kai.edu.ua, код ЄДРПОУ 45853942
Система управління якістю університету сертифікована за ISO 9001:2015

№

На №

від

ДОВІДКА

про використання окремих положень

дисертації Тренкіна Є.С. на тему:

«Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право» за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» в науково-дослідній роботі кафедри фінансів, обліку та оподаткування

У ході виконання науково-дослідної роботи на тему «Механізми фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення національної економіки» (термін виконання 2024-2026 рр., державний реєстраційний номер № 0124U001523), яка виконувалася кафедрою фінансів, обліку та оподаткування були використані матеріали дисертації Тренкіна Євгена Сергійовича на тему «Детінізація бюджетно-податкових відносин у системі фінансової безпеки України». Наукові розробки Тренкіна Є.С. були використані для написання Розділу 2 «Прикладні засади механізмів фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку» звіту з НДР.

Результати дослідження впроваджено без фінансових зобов'язань перед автором.

Проректор з наукових досліджень та трансферу технологій, д.т.н., проф.

Сергій ГНАТЮК

Декан факультету менеджменту, фінансів та маркетингу, д.е.н., проф.

Максим ЖИТАР

Заступник декана факультету менеджменту, фінансів та маркетингу з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Ольга ПОЛОУС

Комісія кафедри фінансів, обліку та оподаткування:
в.о. завідувача кафедри фінансів, обліку та оподаткування, д.е.н., проф.

Юлія КОВАЛЕНКО